

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

**SOSYAL BİLGİLER VE SINIF ÖĞRETMENLERİNİN VATANDAŞLIK
EĞİLİMLERİ VE SINIF İÇİ UYGULAMALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

Ali ÇETİNER

ORCID: 0000-0002-9129-0263

Danışman

Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞİR

ORCID: 0000-0002-0552-9558

Konya –2023

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamda planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞİR hocama ve Tez İzleme Kurulundaki hocalarım Doç. Dr. İlker DERE ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih KOÇAK hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmamın olgunlaşarak bugüne gelmesinde yapıcı ve geliştirici eleştirileriyle katkı sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Muhammed SARI ve Doç. Dr. Tahsin YILDIRIM hocalarıma teşekkür ederim.

Diğer yandan doktora ders dönemi boyunca bilgilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Bülent DİLMAÇ, Prof. Dr. Cemal Güven, Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ ve Dr. Öğr. Üyesi Ali ÜREMİŞ hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca hiçbir zaman maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

Ali ÇETİNER

Ocak 2023

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	II
İÇİNDEKİLER	III
TABLolar LİSTESİ.....	IV
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	V
GRAFİKLER LİSTESİ.....	V
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	VI
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Sınırlılıklar.....	6
1.5. Tanımlar	6
2. ALAN YAZIN	7
2.1. Kuramsal Açıklamalar	7
2.1.1. Eğitim kavramı.....	7
2.1.2. Eğitimin amacı.....	8
2.1.3. Eğitimde iyi insan kavramı	10
2.1.4. Vatandaş ve vatandaşlık kavramı.....	11
2.1.5. Vatandaşlık eğitimi	20
2.1.6. İdeal (Makbul) vatandaş kavramı ve boyutları.....	22
2.1.7. Sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık öğretimindeki yeri	38
2.1.8. Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık öğretiminde öğretmenin görev ve sorumlulukları.....	46
2.2. İlgili Araştırmalar	53
Tablo 2.2.1. Yurt içinde yapılmış vatandaşlık eğitimi araştırmaları.....	53
Tablo 2.2.2. Yurt dışında yapılmış vatandaşlık eğitimi araştırmaları	70

3. YÖNTEM.....	78
3.1. Çalışma Grubu	82
3.1.1. Nicel çalışma grubu.....	82
3.1.2. Nitel çalışma grubu	83
3.2. Veri Toplama Araçları	84
3.2.1. Kişisel bilgi formu	84
3.2.2. Vatandaşlık eğilimleri ölçeği (VEÖ).....	85
3.2.3. Öğretmen görüşme formu	88
3.3. Verilerin Toplanması.....	91
3.4. Verilerin Analizi.....	92
3.5. Araştırmanın Nitel Boyutu İçin Yapılan Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları....	96
3.6. Araştırma Etiği.....	96
4. BULGULAR.....	98
4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	98
4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	99
4.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	104
4.3.1. İdeal vatandaşlık kavramının çağrıştırdıkları	107
4.4. Dördüncü Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar	110
4.4.1. Vatandaş yetiştirmede karşılaşılan sorunlar	113
4.4.2. Vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmen önerileri.....	115
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	118
5.1. Tartışma.....	118
5.2. Sonuç	128
5.3. Öneriler	129
5.3.1. Uygulamaya yönelik öneriler	129
5.3.2. Yapılacak olan araştırmalara yönelik öneriler	130
KAYNAKLAR	131
EKLER.....	152

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.2.1. Yurt İçinde Yapılmış Vatandaşlık Eğitimi Araştırmaları.....	53
Tablo 2.2.2. Yurt Dışında Yapılmış Vatandaşlık Eğitimi Araştırmaları.....	70
Tablo 3.1. Çalışmada Ele Alınan Durum ve Desenler	80
Tablo 3.2. Araştırmada Nicel Verilerin Toplandığı Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri.....	83

Tablo 3.3. Araştırmada Nitel Verilerin Toplandığı Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri.....	84
Tablo 3.4. Ölçeğin Boyutlarına İlişkin Puanlama Sistemi.....	85
Tablo 3.5. Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeğinin Alt Boyutlarına Yönelik İç Tutarlılık Katsayıları.....	85
Tablo 3.6. Görüşme Kayıtları Formu.....	90
Tablo 3.7. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları ve Kullanım Amaçları	92
Tablo 3.8. VEÖ'nün Alt Boyutları İle Birlikte Hesaplanan Normal Dağılım Değerleri	93
Tablo 3.9. Araştırma Sorularına Yönelik Toplanan Verilerin Analizinde Kullanılan Teknikler.....	95
Tablo 4.1. Öğretmenlerin İdeal Vatandaşlık Algılarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları	98
Tablo 4.2. Öğretmenlerin İdeal Vatandaşlık Algılarına İlişkin Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları	99
Tablo 4.3. Öğretmenlerin İdeal Vatandaşlık Algılarına İlişkin Branşa Göre t Testi Sonuçları	100
Tablo 4.4. Öğretmenlerin Kıdeme Göre İdeal Vatandaşlık Algılarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları.....	101
Tablo 4.5. Öğretmenlerin İdeal Vatandaşlık Algılarının Kıdeme Göre ANOVA Testi Sonuçları	103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Araştırma Süreci.....	81
Şekil 3.2. VEÖ'den Öğretmenlerin Aldığı Toplam Puana İlişkin Normallik Grafiği ...	94
Şekil 4.1. Öğretmenlerin İdeal Vatandaşlığa İlişkin Görüşleri.....	105
Şekil 4.2. Öğretmenlere Göre İdeal Vatandaşın Nitelikleri	108
Şekil 4.3. Öğretmenlerin Sınıf İçi Uygulamaları	110
Şekil 4.4. İdeal Vatandaşlık Yetiştirmede Karşılaşılan Sorunlar	113
Şekil 4.5. İdeal Vatandaşlık Yetiştirmeye Yönelik Öğretmen Önerileri	1166

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 4.1. Öğretmenlerin ideal Vatandaşlığa İlişkin Görüşleri	106
Grafik 4.2. Öğretmenlere Göre İdeal Vatandaşın Nitelikleri	109
Grafik 4.3. Öğretmenlerin Sınıf İçi Uygulamaları.....	111
Grafik 4.4. İdeal Vatandaş Yetiştirmede Karşılaşılan Sorunlar.....	114
Grafik 4.5. İdeal Vatandaşlık Yetiştirmeye Yönelik Öğretmen Önerileri	116

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenlerinin Vatandaşlık Eğilimleri ve Sınıf İçi Uygulamalara Yönelik Görüşleri başlıklı tez çalışmamın toplam **156** sayfalık kısmına ilişkin, [5/01/2023] tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%8** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

[5/01/2023]

Ali ÇETİNER

[Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞİR]

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

|5/01/2023|

Ali ÇETİNER

SİMGELER VE KISALTMALAR

VEÖ : Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği

KT : Kareler Toplamı

KO : Kareler Ortalaması

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

ÖGF : Öğretmen Görüşme Formu

SD : Serbestlik Derecesi

SPSS : Statistical Packages for the Social Sciences

SS : Standart Sapma

TDK : Türk Dil Kurumu

EÖ : Erkek Öğretmen

KÖ : Kadın Öğretmen

$\bar{X}$: Aritmetik Ortalama

ÖZET

İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı
Doktora Tezi

SOSYAL BİLGİLER VE SINIF ÖĞRETMENLERİNİN VATANDAŞLIK EĞİLİMLERİ VE SINIF İÇİ UYGULAMALARA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ Ali ÇETİNER

Bu araştırmanın genel amacı, sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin vatandaşlık eğilimleri ile sınıf içi uygulamalarına ilişkin görüşlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda; öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri, vatandaşlık eğilimlerinin cinsiyet, branş ve kıdem durumuna göre değişip değişmediği, “ideal vatandaşlık” kavramını nasıl yorumladıkları ve vatandaşlık öğretimi ile ilgili sınıf içi uygulamaları araştırılmıştır. Karma yönteme göre desenlenen bu çalışmada; araştırmanın nicel boyutu için ilişkisel tarama modeli, nitel boyutu için ise durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri 2018-2019 öğretim yılında toplanmıştır. Nicel verilerin toplandığı çalışma grubunu 266’sı erkek ve 248’i kadın olmak üzere toplam 514 öğretmen, nitel verilerin toplandığı çalışma grubunu 8 ilkokul ve 16 ortaokulda çalışan 48 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerini belirlemek için 'Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği' kullanılmıştır. Araştırmanın nitel boyutuna ilişkin verilerin toplanmasında sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin vatandaşlık kavramına yönelik görüşlerini belirlemek ve derslerinde vatandaşlık konusuna değinip değinmediklerini tespit etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada, verilerin analiz edilmesinde bilgisayar programları kullanılmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmuştur.

Erkek öğretmenlerin vatandaşlık eğilim düzeyleri; aktif katılım ve küresel konular boyutlarının puan ortalamaları, kadın öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Buna karşın kadın öğretmenlerin demokrasi: saygı ve eşitlik alt boyutuna ilişkin puan ortalamalarının erkek öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplum ve birey ve küresel konular boyutlarının puan ortalamaları sınıf öğretmenlerinin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Aynı şekilde sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplam puan ortalamaları da sınıf öğretmenlerinin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir.

Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre vatandaşlık eğilimlerinin; toplum ve birey, demokrasi: saygı ve eşitlik ve küresel konular alt boyutlarında en yüksek puan ortalamalarının 6-10 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Aktif katılım alt boyutunda en yüksek puan ortalamalarının 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Çevreye duyarlılık, üretim-tüketim-ekonomi ve toplam puanda ise en yüksek puan ortalamasının 21 yıl ve üzeri tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Aktif katılım alt boyutunda en düşük puan ortalamasının 1-5 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Toplum ve birey demokrasi: saygı ve eşitlik, üretim-tüketim-ekonomi alt boyutlarında en düşük puan ortalamalarının 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Çevreye duyarlılık, küresel konular alt boyutlarında ve toplam puanda en düşük puan 11-15 yıl tecrübeye sahip, öğretmenlere ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin, ideal vatandaşlığı büyük ölçüde alan yazına uygun olarak tanımladıkları görülmüştür. Buna göre öğretmenlerin ideal vatandaşlık ile ilgili en çok değindikleri konunun “hak ve sorumluluklarını bilen” ve “kanunlara itaat eden” şeklinde olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin ideal bir vatandaşın sahip olması gereken nitelikleri tanımlarken, “sorumluluk sahibi” ve “vatanperverlik” temaları üzerine sıklıkla durdukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin vatandaşlık konusunu anlatırken, “yaparak-yaşayarak öğrenme” ilkesini ve “düz anlatım” yöntemini benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin vatandaş yetiştirilirken karşılaştıkları sorunlar arasında en fazla görülen, “görsel medya” ve “müfredat yetersizliği” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmenlerin değindiği önerilerin, “ailenin eğitilmesi”, “ahlaklı nesil yetiştirme” ve “müfredatın iyileştirilmesi” olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi, Vatandaşlık Eğilimleri, Sosyal Bilgiler.

ABSTRACT

Department of Elementary Education

Social Sciences Education Program

Doctoral Thesis

[SOCIAL STUDIES AND CLASSROOM TEACHERS' TENDENCIES AND
VIEWS ON CLASSROOM PRACTICES]

Ali ÇETİNER

The general purpose of this study is to examine Social Sciences and Elementary School teachers' tendencies of citizenship and their views on in-class practices in a multi dimensional manner. In line with this purpose; teachers' tendencies of citizenship, how they interpret the concept of "ideal citizenship", classroom practices related to teaching ideal citizenship and whether their tendencies of citizenship vary according to gender, branch and seniority were investigated. In this study, which was designed according to the mixed method, the relational survey model was used for the quantitative dimension of the research and the case study method was used for the qualitative dimension. The data of the study were collected in the 2018-2019 academic year. The study group in which quantitative data were collected consisted of 514 teachers, 266 of whom were male and 248 female, and the study group in which qualitative data were collected consisted of 48 teachers working in 8 different primary schools and 16 secondary schools. In the study, the 'Citizenship Dispositions Scale' was used to determine the level of teachers' tendencies of citizenship. In the collection of data related to the qualitative dimension of the study, a semi-structured interview form developed by the researcher was used to determine the views of social sciences and elementary school teachers on the concept of ideal citizenship and to determine whether they address the issue of ideal citizenship in their lessons. In the study, computer programs were used to analyze the data. The results obtained from the research findings can be summarized as follows:

Teachers' tendencies of citizenship were found to be at a high level.

The mean scores of male teachers' citizenship tendency levels and their active participation and global issues dimensions are significantly higher than the mean scores of female teachers. On the other hand, the mean scores of female teachers in the Democracy: Respect and Equality sub-dimension is significantly higher than the mean scores of male teachers.

The mean scores of Social Sciences teachers on the dimensions of society and individual and global issues are significantly higher than the mean scores of elementary school teachers. Similarly, the total mean scores of Social Sciences teachers are significantly higher than the mean scores of elementary school teachers.

According to the seniority variable, it is seen that the highest mean scores in society and individual, democracy: respect and equality and global issues sub-dimensions are of teachers with 6-10 years of experience. In the active participation sub-dimension, the highest mean scores belong to teachers with 16-20 years of experience. In the sub-dimensions of environmental sensitivity, production-consumption-economy and total score, the highest mean scores belong to teachers with 21 years of experience and above. In the active participation sub-dimension, the lowest mean score belongs to teachers with 1-5 years of experience. In the sub-dimensions of community and individual democracy: respect and equality, production-consumption-economy, the lowest mean scores belong to teachers with 16-20 years of experience. In the sub-dimensions of environmental sensitivity, global issues and total score, the lowest score belongs to teachers with 11-15 years of experience.

It is seen that teachers defined ideal citizenship in accordance with the literature to a great extent. Accordingly, it is seen that the most frequently mentioned themes related to ideal citizenship are "knowing their rights and responsibilities" and "obeying the law." While defining the qualities that an ideal citizen should have, it has been concluded that teachers frequently emphasized the themes of "responsible" and "patriotism". In addition, teachers utilized "learning by doing and experiencing" and "lecturing" methods while explaining the subject of citizenship. The most common problems encountered by teachers while raising citizens were "visual media" and "insufficient curriculum". The suggestions mentioned by the teachers for raising citizens are "educating the family", "raising a moral generation" and "improving the curriculum".

Key Words: Citizenship, Citizenship Education, CitizenshipTendencies, Social Sciences

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve tanımlar hakkında bilgi verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Eğitim, bireylerin gelişiminde ve gerekli donanıma sahip olmasında önemli bir dinamiktir. Toplumların gelişmesi ve ilerlemesi de her bakımdan donanımlı bireylerle mümkündür. Eğitimli ve donanımlı bireylerin yetişmesi için geçmişten günümüze farklı yollar (bilişsel, davranışsal vb.) denenmiştir. Buradaki asıl amacın kalıp bir insan tipi yetiştirmek yerine toplumla uyumlu ve onu ilerletecek vatandaşların yetiştirilmesi olduğu söylenebilir. Nitekim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelendiğinde nihai amacın, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri olduğu görülmektedir (MEB, 2018).

MEB'in genel amaçları incelendiğinde yetiştirilmek istenen bireylerde; beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı, hür ve bilimsel düşünme gücünü benimseyen, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı ve yaratıcı gibi özelliklerin arandığı görülmektedir (Acun ve diğerleri, 2010; Keskiner, 2003; Ülger, 2013).

Vatandaş ve vatandaşlık kavramları irdelendiğinde ilk olarak Antik Yunan Çağı'nda ortaya çıktığı (Atasoy, 2015) modern anlamda ise ilk kez Fransa'da ele alındığı görülmektedir (Çelik, 2008). Alan yazın incelendiğinde ise vatandaşlığın; devlet iradesiyle kişiler arası oluşturulan bağ, devlet ya da millet tarafından bireye verilen statü, bireyin bağımsız bir devlete aidiyeti şeklinde tanımlandığı (Atasoy, 2015; Castles ve Davidson, 2020; Engle ve Ochoa, 1998; Hablemitoğlu ve Özmete 2012; Merey, Karatekin ve Kuş, 2012) görülmektedir. Yukarıdaki tanımlara göre vatandaşlığın, bağımsız bir devlet tarafından bireye tanınan haklar olduğu söylenebilir.

İlgili alan yazında vatandaşlık ile ilgili etkin, ideal, iyi gibi farklı terimlerle karşılaşılmaktadır (Aydın ve Çelik, 2017; Baştürk, 2011; İbrahimoglu, 2014; Ontas ve Koç, 2020). Çalışmaların çıkış noktaları farklı olsa da varılmak istenen amacın ortak olduğu ve bu amacın da ideal vatandaşlık olduğu söylenebilir. İdeal vatandaşlık; bireyin ait olduğu toplumdaki sosyal ve kültürel değerleri anlayan ve anlamlandıran, bireysel hak ve hürriyetlerini bilen ve kullanan, gerekli bilgi ve milli duygu birikimine sahip olan vatandaşlar olarak yetiştirilmesidir (Baştürk, 2011). Muhimpundu'e göre (2000; aktaran Eroğlu, 2016) ideal vatandaş: temiz, iktisatlı, disiplinli, doğru yoldan şaşmayan, güncel gelişmeleri izleyen, duygularını kontrol edebilen, anlaşmazlıklara çözüm bulabilen vatandaşdır. Vatandaşlık eğitimi çerçevesinde betimlenen ideal yurttaş tipi; karakter ve beden olarak sağlam, Türk milli kültürünü sevip sayan, çalışkan, dürüst, itaatkâr ve saygılı bir karaktere sahip vatandaşdır (İbrahimoglu, 2014). Yine, yurt ve millete sevgi duyan, hizmet aşkı ile tutuşan ve memleket meselelerine karşı duyarlı olan kişidir (Ikuenobe, 2020; Üstel, 2008).

Yapılan tanımlar ışığında ideal vatandaşın, ulusal anlamda vatanını seven ve hizmet eden, evrensel anlamda ise iktisatlı, adaletli ve insan haklarına saygılı, haklarını ve sorumluluklarını bilen bireyler olduğu söylenebilir. Haklarını ve sorumluluklarını bilen ve takip eden bir toplumu oluşturmanın yolu bireyleri istenilen düzeyde eğitmektir (Bulandere, 2014; Shaturaev, 2021). Sorumlu ve bilinçli bireyler yetiştirmeyi hedefleyen ulus devletlerde vatandaşlık eğitiminin bir ihtiyaç haline dönüştüğü söylenebilir.

Vatandaşlık eğitimi son yıllarda çağdaş, demokratik, modern eğitim sistemlerinde olduğu gibi ülkemizde de önem verilen bir konu haline gelmiştir (Acun ve diğerleri, 2010; MEB, 2018). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi, sürdürülebilir bir demokrasi için gerekliliktir. Etkili bir vatandaşlık eğitimi, öğrencilere vatandaşlık bilgisi, becerileri ve değerlerini kazandırmalıdır (Gözütok, 2003) ve temel eğitimin (ilkokul ve ortaokul) önemli bir işlevidir. Çünkü temel eğitim bugünün ve geleceğin yurttaşlarının edinmesi gereken bilgi, beceri, değer, tutum ve alışkanlıkların edinimi bakımından önemlidir (Ülger, 2013). Vatandaşlık eğitimi ise bireylerin demokrasi

bilinci kazanması açısından okul içinde ve hatta ötesinde verilmesi gereken çok önemli bir eğitimidir (Davias, 2006).

Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde; vatandaşlık eğitimi ile ilgili öğrencilerin görüş ve düzeyleri (Akdü, 2016; Aras, 2000; Arslan, 2014; Baştürk, 2011; Bulandere, 2014; Eroğlu, 2016; Çevik, 2015; Çolak, 2015), öğretmen görüşleri ve yeterlilikleri (Arslan, 2014; Başaran, 2007; Candan, 2006; Çelik, 2009; Durmuş, 2017; Güven, 2010; Özdemir, 2021; Polat, 2020), programın etkililiği (Atasoy, 2015; Civek, 2008; Çolak, 2015; Gürbüz, 2006; İpek, 2011; Toraman, 2012) ve vatandaşlık eğitiminin karşılaştırılması (Alkın, 2007; Kab, 2012; Mulhan, 2007) gibi çalışmaların olduğu görülmüştür.

İlgili alanyazındaki çalışmalar gözden geçirildiğinde, öğretmen-öğrenci görüş ve yeterlilikleri, eğitim programının vatandaşlık eğitimine yer verme düzeyi, Türkiye’de uygulanan vatandaşlık eğitimi ile diğer ülkelerin programlarının karşılaştırıldığı görülmektedir. Ülkemizde vatandaşlık eğitimi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında benzer problemler hakkında pek çok araştırmanın olduğu görülmüştür. Ancak vatandaşlık öğretimi kapsamında öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarını ve vatandaşlık eğilimlerini belirlemeye yönelik çalışmaların kısıtlı olduğu görülmüştür.

Günümüzde insan haklarına saygılı, çözüm üreten, adaleti benimseyen ve vatanseverliği ön plana çıkaran vatandaşların yetiştirilmesinin gerekli olduğu söylenebilir. Belirtilen şartlara uygun bireylerin yetiştirilmesi öğretmenlerin ve okulların sorumluluğuna verilmiştir. Bu bağlamda sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin vatandaşlık eğilimleri ve aynı zamanda vatandaşlık eğitimi ile ilgili sınıf içi uygulamalarını ortaya koymak bu araştırmanın temel çıkış noktası olmuştur. Bu hususların incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Çalışmanın da alan yazına ciddi katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin vatandaşlık eğilimleri ile vatandaş yetiştirmeye yönelik sınıf içi uygulamalarını incelemektir. Bunu gerçekleştirmek için dört araştırma sorusu oluşturulmuştur.

1. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri hangi düzeydedir?
2. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri branşlarına, cinsiyetlerine ve kıdem durumlarına göre değişmekte midir?
3. Öğretmenler “ideal vatandaşlık” kavramını nasıl yorumlamaktadırlar?
4. Öğretmenlerin vatandaşlık öğretimi ile ilgili sınıf içi uygulamaları nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

21. yüzyılın, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yeniliklerin kendine yer bulduğu bir süreç olduğu söylenebilir. Bu yüzyılın gereksinimlerini karşılayacak ve Türk toplumunu diğer toplumların seviyesine ve hatta ötesine götürebilecek nesillere ihtiyaç vardır. Bu nesillerin kendi haklarını bilen, diğer bireylerin haklarına saygı duyan, sorgulayan ve yeniliklere açık bireyler olarak yetiştirilmesi gereklilik haline gelmiştir.

Temelde eğitimin amacı iyi vatandaşlar yetiştirmek olduğundan, dersler de buna göre tasarlanmıştır. Nesillerin yetiştirilmesinde öğretmenlerin katkılarının pek çok olduğu söylenebilir. Onların yetiştirdiği bireylerde; kültürlü, insan haklarına saygılı, özgür düşünceye değer veren, topluma karşı sorumluluklarını bilen ve benliğine değer veren özellikler aranır. Aranan bu nitelikler ancak bir program aracılığı ile verilebilir. Vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık öğretim programı bu açıdan büyük bir öneme sahiptir. Ülkemizde 2004 yılından önce vatandaşlık eğitimi ders bazında verilirken sonrasında disiplinler arası yaklaşım benimsenerek verilmeye başlanmıştır. Bu durum öğretmenlere büyük bir sorumluluk yüklemiştir. Vatandaşlık eğitiminin disiplinler arası yaklaşım benimsenerek verilmesinden ötürü vatandaşlık eğitimi birçok araştırmaya konu olmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda “ideal vatandaşlık” ile ilgili çalışmaların çok kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırma, sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin vatandaşlık eğilimleri ile sınıf içi

uygulamalarının ortaya konması ve bu boşluğun doldurulması açısından önemlidir. Bununla birlikte alanda yapılacak yeni araştırmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın birinci sorusuyla sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin vatandaşlık eğilim düzeyleri belirlenecektir. Zira ilgili literatürde bu konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların da öğretmen adaylarına yönelik olduğu görülmektedir. İdeal vatandaşlar ise öğretmenlerin vereceği nitelikli eğitimle yetişebilir. Bundan dolayı öğretmenlerin vatandaşlık eğilim düzeyleri büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın ikinci sorusunun cevaplanması ile elde edilecek bilgilerin öğretmenlerin cinsiyet, kıdem durumu ve branşlarına göre vatandaşlık eğilimlerinin değişip değişmediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Özellikle ilgili alan yazında branş değişkenine göre vatandaşlık eğilim düzeyi incelenmediği için çalışmanın bu bulgusunun alana önemli bir katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü sorusu sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin ideal vatandaşlık kavramını nasıl yorumladıklarını ve kavramsallaştırdıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır. İlgili alan yazında ideal vatandaşlığın kavramsallaştırmasıyla ilgili herhangi bir çalışma tespit edilmediğinden araştırmanın bu bulgusunun alandaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Dördüncü soru, vatandaşlık öğretimine sınıfta ne düzeyde yer verildiğini ortaya çıkarmaya yönelik bir cevap arayışıdır. Yapılacak olan görüşmeler neticesinde elde edilecek verilerin alana ciddi katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü ilgili alan yazında vatandaşlık öğretimine yönelik olarak herhangi bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerini ve ideal vatandaşlığı farklı boyutlarla inceleyen bu çalışmanın sosyal bilimler alanına katkı sağlayacağı söylenebilir.

1.4. Sınırlılıklar

1. Araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılında Konya ilinde bulunan ve örnekleme dahil edilen sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenleri ile sınırlıdır.
2. Araştırmanın verileri araştırmada kullanılan veri toplama araçları ve öğretmenlerin verdiği cevaplar ile sınırlıdır.
3. Araştırma yalnızca İngilizce ve Türkçe dillerinde ulaşılabilen kaynaklarla sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Vatandaşlık: Devletin, tek yanlı iradesiyle şartlarını ve hükümlerini belirlediği bir hukuksal statüyü yerine getiren, vatandaşları ile arasında kurduğu bağ olarak tanımlanmaktadır (Çiftçi, 2006).

Vatandaşlık eğitimi: Bireylerin haklarının ve sorumluluklarının bilen ve sosyal-politik durumlar hakkında bilgili olmaları, diğer bireylerin mutluluğuna ilişkin konular ile ilgilenmeleri, üst düzey fikirleri yorumlamaları, yaşadıkları ailede ve toplumda etkili birer birey olmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012).

İdeal vatandaşlık: Bireyin ait olduğu toplumdaki sosyal ve kültürel değerleri anlayan ve anlamlandıran, bireysel hak ve hürriyetlerini bilen ve kullanan, gerekli bilgi ve milli duygu birikimine sahip olan vatandaşlar olarak yetiştirilmesidir (Baştürk, 2011).

BÖLÜM 2

2. ALAN YAZIN

Bu bölümde kuramsal açıklamalar ile birlikte yurt içinde ve yurt dışında yapılan ilgili araştırmalardan bahsedilmiştir.

2.1. Kuramsal Açıklamalar

Bu bölümde çalışmanın kuramsal açıklamalarına yer verilmiştir.

2.1.1. Eğitim kavramı

Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı ve istendik davranış değişikliği oluşturma süreci olarak tanımlanabilir (Ertürk, 1998, s. 12). Buradan yola çıkarak kişinin sergilediği davranışlarında değişim oluşturmak için öğretmenlerin, bireyin hayat kalitesini iyileştirmesi, neyi nasıl ve ne zaman öğretmesi gerektiğini planlaması gerekmektedir. Eğitim sürecindeki aktivitelerin sürekli olarak takibi ve araştırılmasıyla eğitim sistemi ve program geliştirme çalışmalarıyla ilgili daha somut adımlar atılması imkânı sağlanmıştır (Fidan, 2012, s. 2-3).

Bireyin hal ve hareketlerinde kalıcı bir değişimin oluşması ile öğrenme ortaya çıkar. Bununla birlikte öğrenmenin gerçekleşmesi, kişinin hayat yaşantısı sonucu ortaya çıkmasıyla gerçekleşir. Kişinin davranışlarında farklılık oluşturmak için yaşantı geçirmesini sağlama da öğretme olarak düşünülebilir. Öğrenme ve öğretmenin bir araya gelmesiyle birlikte de öğretim kavramı ortaya çıkar. Öğretim, öğrenme ve öğretmenin içinde yer aldığı süreç ise eğitim kavramını ifade eder (Arslan, 2009, s. 25).

Bireylerin ortaya koyduğu maddi ve manevi hayat biçimine kültür denir. Gelenek ve görenekler, örf adetler, yemek alışkanlıkları, giyim tarzları, insana dair her şey kültürün bir ögesidir. Bireyin her yerde bilinçli veya bilinç dışı aldığı bilgiler bütününe ise kültürleme denir. Eğitim, toplumdaki kültürlemeyle oluşur (Başar, 1994, s. 25). Kültürleme kişinin hayatı boyunca farklı durumlarda meydana gelir. Bu

hareketle kültürlemeyi üç farklı biçimde ele alabiliriz. Bunlar: zoraki kültürleme, gelişigüzel kültürleme ve kasıtlı kültürlemedir. Değerler, belirli bir plan dahilinde aktarıldığı için okullarda verilen eğitim kasıtlı kültürleme içine girmektedir (Arslan, 2009, s. 8-11). Kültürlemenin eğitime dönüşebilmesi için bilinçli gerçekleşmesi gerekir. Bazı eğitimcilere göre bilinçdışı alınan bilgiler informal eğitimi, bilinçli alınan bilgiler formal eğitimi oluşturur. İnformal eğitim, hayat içerisinde amaçlı ve planlı olmadan spontane gerçekleşir. Kişiler toplum içerisinde hayatını sürdürürken toplumun kurallarını farkında olmadan öğrenir ve benimserler. Okullardaki eğitim, formal eğitim kapsamı içerisinde yer almaktadır. Formal eğitim, amaçlıdır ve belli bir plan dahilinde yapılır. Eğitim sürecini öğretmen planlar ve uygular. Süreç içerisinde ve sonunda yine öğretmen tarafından değerlendirme yapılır. (Fidan, 2012, s. 4-5).

2.1. 2. Eğitimin amacı

Toplum, sınırları belli bir doğal çevrede belirli ortak hedefler için bir araya gelmiş, karşılıklı oluşturulan kurallara bağlı, iş birliği ve dayanışma içinde olan bireylerden meydana gelmektedir. Var olan her toplum varlığını devam ettirebilmek için eğitim kurumuna ihtiyaç duyar. Eğitim, toplum hayatının belirli formlara göre ve düzenli olarak devam ettirilebilmesi için toplum tarafından üretilen temel toplumsal kurumlardan biridir. Bu açıdan bakıldığında toplum ve eğitim birbirlerini tamamlayan iki kavram olarak ele alınmaktadır (Aslan, 2001, s. 27).

Eğitimin genel amacı; bedence, ruhsal ve sosyal açıdan sağlıklı, topluma etkin biçimde uyum gösteren bireyler yetiştirmektir. Eğitimde önemli olan, kişinin önce kendisi için faydalı ve gerekli becerileri kazanmasını sağlamaktır. Buradaki temel hedef toplumun düzenini sağlamada kilit noktada yer alan bireyin “iyi bir vatandaş” olarak yetiştirilmesine katkı sağlamak; buna bağlı olarak da gerekli ve nitelikli insan gücü gereksinimini karşılamaktır (Yeşilyaprak, 2003, s. 2-3). Eğitimin amaçları genel olarak üç başlık altında toplanabilir:

Siyasal amaçlar

Devlet ve toplum açısından eğitim sistemi ve onun kazandırdıkları ile toplumda sosyal dönüşüm gerçekleştirebileceğine ilişkin dört temel görüş vardır.

Bunlardan birincisi, yeniden yapılanmacı ve modernist düşüncedir. Bu görüş, eğitimi ve eğitim kavramının sosyal değişmeyi sağlayıcı en temel kurum olarak ele almaktadır. Temel düşüncesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hürriyet, adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan yeni sosyal düzenin sağlanmasında eğitimin etkili olduğudur (Eskicumalı, 2003, s. 15-16).

İkinci düşünce ise tutucu olarak tanımlanabilir. Bu görüşe göre eğitim mevcut toplumsal, ekonomik, politik düzenin ayrılmaz bir parçasıdır ve ondan bağımsız hareket edemez. Doğal olarak da eğitim sistemi mevcut sistemi ve ilişkileri koruyarak yeniden üretir. Bu düşüncenin temel fikrinin, eğitimin yeni sosyal bir düzen meydana getiremeyeceği, toplumdaki hâkim sınıfların çıkarlarını koruyarak var olan mevcut durumu korumak olarak özetlenebilir (Şirin, 2008, s. 20).

Üçüncü görüşün savunucularının temel düşüncesi, eğitimin toplumdaki hâkim sınıfın kendi çıkarlarına hizmet edebilen ve bu çıkarları koruyarak geliştirebilen özellikler taşıyan bir araç olarak ortaya çıktığıdır. Dördüncü görüş ise, toplumsal dönüşümlerin eğitimi belli bir yere doğru değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun planlanan yönde değiştirilmesinin de mümkün olduğunu söylemektedir. (Eskicumalı, 2003, s. 16).

Kültürel-toplumsal amaçlar

Toplum bireylerden meydana gelir. Bazı bireyler toplumda kendi yeteneklerini, duygularını geliştirme imkânı bulurken kimileri de bulamazlar. Bu açıdan kişinin bilişsel, duyuşsal, psikolojik ve sezgisel alanlarla ilgili yetenek, bilgi ve duyuşlarını geliştirip gerçekleştirmesi için belirli bir eğitim sürecinden geçmesi gerekmektedir. Kısaca eğitim, bireyi toplumsallaştırma süreci olarak düşünülebilir. Bireyin toplumsallaştırılması için toplumca kabul edilen değerlerle donatılması gerekir (Sönmez, 2009, s. 64-65).

Eğitim bireyi topluma yararlı bir birey olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda eğitim, nitelikli insan gücü yetiştirerek toplumun ekonomik yaşamına katmayı, bireyi iş yaşamında verimli kılmayı, toplum düzeninin sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda çağdaş eğitimden beklenen

işlev, öğrencilerin bedensel, zihinsel, sosyal, psikolojik yönden bir bütün olarak gelişmelerine ve topluma etkin uyum sağlayacak mutlu ve üretken bireyler olarak yetiştirmelerine yardım etmektir (Aslan, 2001, s. 27).

Ekonomik amaçlar

Eğitimin temel hedeflerinden biri de iktisadi ve toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesinde gerekli sayıda ve nitelikte insan gücü yani kısaca beşerî sermaye yetiştirilmesini sağlamaktır. Başka bir tanıma göre eğitim; toplumun yaratıcı gücünü ve verimini artıran, kişiye becerilerini geliştirme imkânı veren, sosyal adalet, fırsat ve olanak eşitliği ilkelerini gerçekleştirmede en etkili araçtır (Özen vd, 2007, s. 113). İktisadi bir tanımlama ile eğitim, üç temel üretim faktöründen (doğal kaynak-sermaye-işgücü) işgücüne nitelik kazandırma sürecidir.

Eğitimden beklenen, toplumsal ve iktisadi amaçların önem ve öncelikleri hemen hemen aynıdır. Günümüzde iktisadi yaklaşımı daha üstün görme eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu eğilim ilk, orta ve yükseköğretimde öğrenciyi hayata hazırlama görevine ağırlık kazandırmaktadır. Eğitim sisteminde planlama çalışmalarına başlamadan önce hedeflerin belirlenmesi gerekir. Belirlenecek hedefler eğitim etkinlikleriyle ulaşılması istenen amaç ve sonuçlardır. Eğitim sisteminin hedefleri, sistemin politikasına ve işlevlerine uygun olarak sistem bütünlüğünü koruyacak, kendi içinde tutarlı ve temel ihtiyaçları karşılayacak şekilde belirlenmelidir (Taymaz, 2009, s. 5-6).

2.1.3. Eğitimde iyi insan kavramı

Tarihsel süreçte toplumların ana hedeflerinden birisi de toplumun beklentilerini ve siyasal sistemi kanıksamış iyi insan ve iyi birer vatandaş yetiştirmek olmuştur. Çünkü ülkelerin devamlılıklarını sağlamak ve farklılıkları ortak hedefler doğrultusunda birleştirmek, bireylere vatandaş olma bilincinin kazandırılması ile gerçekleşebilir. Bu sebeple özellikle son yirmi yılda eğitim sistemlerinde iyi vatandaş olma bilincinin verilmesine yönelik uğraşların arttığı bir gerçektir. Gençlerin sosyal, politik ve ahlaki yükümlülüklerini arttırmaya çalışan bir girişim olarak ortaya konan vatandaşlık eğitimi sosyal kontrol için bir yöntem olarak da düşünülebilir. Bu

sebeple vatandaşlık eğitimi toplumsal problemlere karşı kişileri güçlendirmek için gerekli bir süreç olarak da görülmektedir. Böylece son yıllarda çocukların ve gençlerin iyi vatandaşlıkla ilgili bilgi, yetenek ve değerleri pekiştirilmeye çalışılmaktadır (Wood, 2010).

Bir ülkenin demokratik idealler kapsamında olup diğer ülkeler arasında söz sahibi olması için o ülkenin geleceğinde etkili olacak insan tarzı çok önemlidir. Bu insan tarzının oluşmasında o ülkenin eğitim sistemi büyük öneme sahiptir. Eğitim sistemi olumlu ve olumsuz olarak birçok çevreden etkilenir. Ülkelerin yetiştirmek istediği iyi insan, iyi vatandaş modeli özellikle örgün eğitimde ele alınmaktadır. Örgün eğitim çerçevesinde ülkeye yaratıcı ve üretici vatandaşlar yetiştirmek hedeflenmektedir. Türk Milli Eğitim sisteminin yetiştirmek istediği insan modeli en ince ayrıntısına kadar 1739 sayılı temel kanunda belirtilmektedir (Erdem ve Sarpkaya, 2010).

Okul toplumun her kesiminden, her türden insanın çocuğunun toplandığı ve hep beraber iyi insan olmayı öğrendiği yerdir. Bu küçültülmüş ve ona hazırlanmış toplumda çocuk daha büyük topluluk içinde gelecekte karşılaşacağı tecrübelerle hazırlanır (Yücel, 2017). Ülkenin milli eğitim sistemi içerisinde yer alan iyi insan, iyi vatandaş yetiştirme hedefine hizmet eden önemli derslerden bir tanesi ise okuldaki sosyal bilgiler dersidir. Bu ders ülkeye faydalı vatandaşlar yetiştirmek için disiplinler arası yaklaşımla oluşturulmuş bir derstir. Toplum hayatına, insan ilişkilerini anlayıp, yorumlayan ve girişimcilik yönü gelişmiş etkin vatandaşları yetiştirmek sosyal bilgilerin ana amacıdır. Sosyal bilgiler sosyal ilişkileri geliştirmeye, insanlar arasında sağlıklı iletişim kurmaya, dünyayı yakından takip etmeye ve öğrencileri iyi vatandaş olarak yetiştirmeye önem vermektedir (Bayır, 2016).

2.1.4. Vatandaş ve vatandaşlık kavramı

Vatandaş

Vatandaş; Türk Dil Kurumu (TDK)'nın Büyük Sözlüğünde yurtları veya yurt duyguları bir olanlardan her biri olarak tanımlanırken Longman Çevrimiçi Sözlükte ise belirli bir kasaba, ülke veya eyalette yaşayanlardan biri; belirli bir ülkede yaşıyor

olsa da olmasa da yasal olarak oraya bağı ve orada bazı hak ve sorumluluklara sahip olan birey olarak tanımlanmıştır (Longman, 2003). Oxford çevrimiçi İngilizce sözlükte ise vatandaş; yasal olarak tanınmış, bir eyaletin ulusal ya da federal yerli ya da doğal bireyi olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanım ise vatandaş sosyal bir statü ve güç ilişkisi olarak açıklamaktadır (Lagos, 2014).

Vatandaş kavramı, geleneksel Antik Yunan döneminde city (kent/şehir) sözcüğünden türetilen citizen kelimesine denk gelmektedir. Söz konusu bu kelime İngilizcede citizen, Fransızcada citoyen, cite'den ya da cite'de oturan ve buradaki bazı haklardan faydalanan kişiler olarak nitelenmektedir (Kadıoğlu, 2008, s. 22). Antik Yunan'da şehir; ekonomik, dini, askeri ve siyasal bir birim olarak ortaya çıkan, kanunlarla yönetilen bir toplum ve hukuk devletin başlangıcı olarak görülmektedir. Bundan dolayı vatandaş ya da vatandaşlık düşüncesinin de başlangıcı buradan geldiği düşünülmektedir (Ignatief, 1995, s. 25).

Vatandaşlık, kişiyi hayatını devam ettirdiği devlete uyrukluk statüsü biçiminde tanımlanırken, bir ülkeye uyrukluk bağı ile bağı olan kişiye de vatandaş denir (Kepenekçi, 2014). Vatandaş bilgiye sahip, üzerine yükümlülükler alan ve sorunlar üzerinde fikirlerini savunup ortaya koyabilen kişidir (Sağlam, 2012). Yılmaz'a (2013) göre vatandaş ise devleti oluşturan temel faktörlerden biri olan milleti meydana getiren bireylerdir. Vatandaş tanımlamaları vatan, yurt, toprak kavramlarından hareketle yaşanan yere aidiyet atfedilmiştir. Vatan sözcüğünden vatandaş kelimesi türetilerek vatana ait, vatanın mensubu anlamları yüklenmiştir.

Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde Hristiyanlığın yayılışı ile birlikte vatandaş din ya da feodal yapının burjuvalarının devamlılığını güvence altına alan bireye dönüşmüştür. Polat'a (2011, s. 131) göre, bu dönemde katılım, ortaklık, eşitlik, topluma aidiyet, devlete hizmet gibi değerler önemini yitirmiş ve vatandaşlık içe dönük (pasif) bir hayat tarzı olarak gelişmiştir. On üçüncü yüzyılda monarşik devletlerin, feodal yapıların, kilisenin, dünya imparatorluk fikirlerinin öneminin azalmasıyla vatandaş kavramı, tekrar siyasal bir anlam kazanmış, vatanın kutsal olduğu anlayışıyla ve millet olgusuyla yeni bir dönüşüm yaşamıştır. Vatandaş

kavramı, Fransız İhtilali, Aydınlanma Çağı ile birlikte antik çağdan daha farklı, daha eşitlikçi, hak ve sorumluluk dengesini ön plana çıkaran bir anlama kavuşmuştur.

Crick (2007, s. 243) “vatandaşın, bir devletin yönetiminde hayatını devam ettiren, yasalarla hem hakları hem de görevleri olan kişi” olduğunu belirtmiştir. Töre’ye (2017) göre, vatandaş, devletin kanuna uyan ve düzene karşı gelmeyen kişidir. Buna karşın devlet ise kendi sınırları içerisinde yaşayan vatandaşını korumak ve siyasal haklarını vermekle yükümlüdür.

Vatandaşlık

Vatandaşlık geçmişten günümüze üzerinde çalışılan, farklı açılardan incelenen ve açıklanan bir kavram olmuştur. Türk Dil Kurumu vatandaşlığı, vatandaş olma, bir vatanı doğup büyüme veya hayat sürmek durumu şeklinde açıklamıştır (tdk.gov.tr). Kepenekçi’ye göre vatandaşlık, bireyi devlete bağlayan uyrukluktur. Uyrukluk ise birey ile devlet arasındaki bağı temsil eder ve kişinin etnik kökenine göre değişmez (Kepenekçi, 2014). Aybay (2010) vatandaşı “devletin vazgeçilmez kurucu unsurlarından biri” olarak görmüş ve kaynaklarda vatandaş için ulus (millet), halk, ahali, tebaa, nüfus gibi çeşitli söylemler olduğunu belirtmiştir. Vatandaşlığı devletle birey arasındaki hak, görev ve yükümlülük ilişkilerini düzenleyen hukuksal bağ olarak tanımlamıştır.

Güngör (2017) vatandaşlığın sosyal, politik hakların kazanıldığı sosyolojik bir olgu süreç ve sosyal bir kurum olan eğitimi de etkileyen sosyolojinin konularından birini oluşturduğunu belirtir. Aydın ve Çelik (2017) vatandaşlığın kişi ve devlet arasında hukuki olarak bağ oluşturduğunu ve devletin vatandaşlarından taleplerinin olduğunu, bu taleplerden bazılarını ise vatan aidiyeti, toplumsal değerlere ve tarihine sahip çıkma, devletiyle amaç birliği içinde olmaktır. Devletin vatandaşlarına yüklediği yükümlülüklerinin yanında bazı haklarda sunduğunu ve kişilerin sorumluluklarını yerine getirmede gönüllü ve istekli olmalarının, sadakat ve aidiyet duygularını önemseyerek hareket etmelerinin devlet ve vatandaş arasındaki düzeni koruyacağını belirtmiştir.

Vatandaşlık, hukuki, siyasi ve sosyal unsurların yanında farklı ve çakışan değer temelindeki çalışmayı içeren bütüncül bir kavramdır. Tully, vatandaşlığın, hak ve sorumluklar ve devlet temsilciliği olarak iki unsuru kapsadığını ifade etmiştir. Bunun da demokrasinin gereği olarak meydana geldiğini belirtmiştir (Tully, 2008, s. 18).

İnsan hakları çerçevesinde değerlendirilebilecek vatandaşlık, hareketli ve diyalektik bir yapıya sahiptir. İnsanlığın dinamik ilerici bir gelişme ve değişimin temelinde yer almasının en büyük nedeni toplumsal yaşam bağlamında gereksinimlerinin ortaya çıkması ve ihtiyaçların karşılanması için dinamiklerin toplumu değiştirmesidir. Zaman bağlamında çeşitlenen bu ihtiyaç ve istekler beraberinde insan onuruna yaraşır bir yaşam prensibinden hareketle insan haklarının da gelişimini ortaya çıkarır. İnsan haklarının gelişimi ona bağlı olan vatandaşlık olgusunun da ilerici bir biçimde kapsam olarak gelişimini ortaya çıkarır. Bu durum vatandaşlık olgusu ve görünür kılınan haklar bakımından geri dönülmez bir süreci de betimler (Özbek, 2017).

Kadıoğlu (2012, s. 22) vatandaşlığı dört farklı şekilde ele almaktadır:

1. Ulusal kimlik olarak vatandaşlık: Kişilerin ancak ulusal kimliklere bağlı olarak ve bir ulus-devletin üyesi olarak varolabileceklerine dayanmaktadır. Bu tanımlamada vatandaşlık kavramı, ulusal kimlik veya milliyet ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.
2. Evraklar üzerinde tanımlanan vatandaşlık: Vatandaşların hukuki konumlarını belirleyen nüfus cüzdanı, pasaport gibi bazı evraklara istinaden kullanılmaktadır. Fakat bu evraklara sahip olan her vatandaşa diğer sahip olan kişilere verilen hakların her zaman verilmediği gözlenebilmektedir.
3. Haklar temelinde vatandaşlık: Bu tanımlamada Marshal'ın (1950, 1977) modern vatandaşlığın sivil, siyasi ve sosyal hakları içeriğinden bahsedilir. Birçok durumda bir ülkede ikamet etme hakkı olan vatandaşların hepsi bu haklardan aynı oranda yararlanamamaktadırlar.

4. Görev ve sorumluluklar üzerine kurulu vatandaşlık: Toplumun kişiye karşı önceliği vardır, toplumsal fayda kişisel haklardan daha önemli görülmektedir. Kısacası vatandaşlık denilince akla birtakım görevler gelmektedir. Cogan (1998) ise bir vatandaşın sahip olması gereken nitelikleri beş başlık altında toplamıştır.

Bunlar:

1. Kimlik duygusu,
2. Belirli haklardan faydalanması,
3. Yükümlülüklerin, zorunlulukların ve görevlerin yerine getirilmesi,
4. Kamusal işlere ilgi ve aktif katılım derecesi,
5. Temel toplumsal değerleri kabul etmektir.

Vatandaşlığın boyutları

Vatandaşlığın tanımından sonra boyutlarını ele alabiliriz. Vatandaşlığın beş boyuta sahip olduğu belirtilmektedir. Bu boyutlar sivil, siyasal/yasal, sosyal, ekonomik ve kültürelidir.

- **Sivil Boyut:** Kişi özgürlüğü, ifade ve inanç özgürlüğü, mülkiyet hakkını içeren bireysel özgürlüktür.
- **Siyasal/Yasal Boyut:** Siyasal hak ve görevlerdir.
- **Sosyal Boyut:** Toplum içinde bireylerin ilişkileri, sadakat ve dayanışma talepleridir.
- **Ekonomik Boyut:** Bireyin iş ve tüketici piyasası ile ilişkileri, çalışma ve minimum düzeyde geçinme hakkıdır.
- **Kültürel Boyut:** Ortak kültürel miras bilincidir (Çelik, 2009, s. 3).

Herbert ve Sears de (2002) vatandaşlığın boyutlarına değinmiş, bu boyutları dörde ayırmış, ilk üçünün T.H Marshall'ın İkinci Dünya Savaşı'nda belirlendiği, sonuncusunun ise bu savaştan çok sonra ortaya çıktığını belirtmiştir. Buna göre:

Sivil Boyut: Toplumun demokratik kavramlarıyla ilişkili hedefleri tanımlayan ve sürdüren bir hayat tarzını ifade eder. Bu toplumun temel değerlerini, bireysel vatandaşlık için devlet olarak karar vermede sınırlar ve özel haklara sahip grup ve kurumların haklarını belirtmektedir.

Siyasi Boyut: Oy hakkını ve siyasal katılımı kapsamaktadır. Vatandaşlığın en önemli noktası özgür seçimlerdir.

Sosyal-Ekonomik Boyut: Toplumsal olarak kişiler arasındaki ilişkiyi ve siyaset alanındaki katılım haklarından oluşur. Sosyal ve iktisadi hakların tanımı ekonomik refahı içerir. Sosyal vatandaşlık bir toplumda bireyler arasındaki ilişkileri ifade eder ve sadakat ile dayanışmayı gerektirir. Ekonomik vatandaşlık işgücü ve tüketici pazarına yönelik kişinin ilişkisini ve çalışma ve asgari geçim düzeyi hakkını ifade etmektedir.

Kültürel ve Müşterek Boyut: Toplumlarda kültürel farklılığın çoğalmasının sebebi diğer kültürlerle olan kültürel açıklık, küresel göç ve artan hareketliliği hesaba katan davranışlardır. Kültürel vatandaşlık ortak bir kültürel mirasın bilinci anlamına gelir.

Vatandaşlık tipi

Toplumların değişmesi ve dönüşmesiyle birlikte yeni vatandaşlık şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu vatandaşlık türleri şu şekildedir.

Küresel Vatandaşlık: Global olaylar, vatandaşlığın boyutlarını arttırarak daha fazlalaşmasına yol açmıştır. Tüm insanlığa karşı kendisini sorumlu hisseden, evrensel akla sahip vatandaşların yetiştirilmesi bir ihtiyaçtır. Bu özelliklere sahip olan vatandaş, literatürde “küresel vatandaş” olarak tanımlanmaktadır. “Küresel vatandaş”, sadece kendi ülkesinin değil içinde yaşadığı ve sorumluluğunu üstlendiği bir dünyanın vatandaşıdır. “Küresel vatandaş”, aynı zamanda olaylara dünya veya insanlık gözüyle bakan ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir hayat bırakmaya çalışan evrensel bir kişilik olarak tanımlanabilir (Kan, 2009). Heater (2007) ise küresel vatandaşlık kavramının insanlığın homojenliğini varsaydığını yani tüm

insanlığın kültürel ve etnik farklılıklarının yüzeysel olarak kabul edildiğini öne sürmüştür.

Ekolojik Vatandaşlık: Bu kavram çevre hakkı ile iç içedir. Başka bir deyişle; çevre hakkını kendisine referans noktası alır ve vatandaşlığı çevreci bir bakışla açıklar. Ekolojik vatandaşlık, hak ve ödev ilişkisi içerisinde vatandaşların çevre sorunlarına direkt olarak dahil olmasına olanak sağlar (Balkaya, 2012). Ekolojik vatandaşlık, kamusal alanla birlikte kişisel alandaki sorumlulukları vatandaş kimliği ile harmanlayan bir yapıdır (Özdemir Özden, 2011).

Yeni Cumhuriyetçi Vatandaşlık: Kişi yönetme hakkını elinde bulundurduğu gibi farklı toplumsal statüde yükselme şansına da sahiptir. Kişinin özgür konumu cumhuriyet güvencesi altındadır. Vatandaşlık toplum üzerinde sert bir denetleme organizasyonu oluşturma çabası içerisine girmez. Hatta tam tersine genel anlamda topluma hizmeti de içine alan örgütlenmeyi sağlamakla görevlidir. Vatandaşlık toplumda tamamen hazır bir yapıdan değil, öğrenilmiş ve katılımcı yapı içerisinde tecrübe edilmiştir. Kişinin sosyal statüsünün değiştirilebileceği öngörülür. Örneğin, kişi vatandaşlığın gerektirdiği eğitimle nitelik kazanabilir ve dolayısıyla toplumda daha fazla yükselme şansı bulabilir (Esendemir, 2008).

Çok Kültürlü Vatandaşlık: Bir toplumu meydana getiren kişilerin ve grupların dil, din, ırk, tarih, coğrafya açısından farklı kökenlerden gelmesine dayanan çok kültürlülük, tek bir siyasal birim halinde ve ortak sınırlar içinde hayatını sürdüren toplumlarda kendini göstermektedir. Çok kültürlü vatandaşlık kavramı, etnik farklılık ve diğer kimlik talepleri barındıran ulus-devletlerin aidiyet problemine ışık tutma potansiyeli bakımından ilgi çekmektedir (Özkan, 2014).

Avrupa Vatandaşlığı: Avrupa Birliği Antlaşmasıyla Avrupa Birliği üyesi ülkelerin vatandaşlarına tanınmış bir statüdür. Bir üye devletin uyruğunda bulunan her kişi Birlik vatandaşıdır. Birlik vatandaşlığı ulusal vatandaşlığa ilave nitelikte olup, onun yerini almaz. Birlik vatandaşları, Kurucu Antlaşmalar çerçevesinde, üye devletlerin topraklarında serbestçe dolaşma ve ikamet etme hakkına sahiptir (Temel Avrupa Birliği Terimleri, 2014, s. 10).

Radikal Demokratik Vatandaşlık: Bu düşünceye göre vatandaşlık farklı gruplar arasında demokrasinin yayılması ve radikalleştirilmesi için ortak bir konsensüs meydana getirmektedir. "Demos"u birey haklarının aktif alıcıları olarak görür; vatandaşlığın genişlemesini ve demokrasinin radikalleşmesini onların ortak bir paydada buluşmasına sebep gösterir. Radikal demokratik vatandaşlık gücün yok olduğu bir alan yaratmaktan öte, temelde demokratik değerler olan eşitlik, özgürlük ve çoğulculukla münasebetli olan güç ilişkilerini oluşturmaya çalışır (Esendemir, 2008).

Dijital Vatandaşlık: Dijital vatandaşlık kavramı, bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, bu teknolojilerin kullanıldığı araçların yaygınlaşması, bu gelişmelerle birlikte bilgiye erişimin kolaylaşması ve dünyanın değişik yerlerindeki herhangi bir ülke vatandaşı ile iletişime geçmeleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifade ile internetin iletişim haberleşme noktasında dünyadaki sınırları ortadan kaldırması dünyayı küreselleştirmesi özelliği dijital vatandaşlık kavramını ortaya çıkarmıştır. Teknolojiyi ve teknolojik araçları doğru kullanabilen, etik kurallara ve kişi haklarına dijital platformlarda saygı duyan, teknolojik araçları güvenlik ve sorumluluk bilinciyle kullanmayı bilen bireyler dijital vatandaş olarak tanımlanmaktadır. Dijital vatandaşlık bireyin sosyal, toplumsal ve siyasi faaliyetler için teknoloji kullanımı ya da çevrimiçi katılma becerisi olarak da tanımlanabilir. Dijital teknolojilerin dünyanın birçok yerinden kullanılabilmesi tüm dünya vatandaşlarının eşit hak ve sorumluluklara sahip birer dijital vatandaş olabilecekleri göstermektedir (Mossberger ve diğerleri, aktaran Çubukçu, 2013).

Bu tanımlamaların yanında vatandaşlık literatürde farklı şekillerde açıklanmaya çalışılmıştır. Marshall'a (2016) göre üç tür vatandaşlık vardır:

Sivil vatandaşlık: Kişisel özgürlük için gerekli haklardır. Kişi özgürlüğü, fikir ve inanç hürriyeti, mal edinebilme, adil yargılamadır.

Siyasal vatandaşlık: Siyasi bir organizasyona üye olarak siyasi aktivitelere üye olup, seçmen olarak ülke yönetimine katılımdır.

Sosyal vatandaşlık: Yaşanılan toplumun standartlarına göre sosyal ve ekonomik hayattan haklar elde etmesidir.

Westheimer ve Kahne (2004), etkin bir demokrasinin işleyebilmesi için vatandaşlığı üç farklı şekilde değerlendirmiştir. Bunlar; kişisel sorumluluğu olan, katılımcı ve adalet temelli vatandaşdır.

Kişisel yükümlülüğü olan vatandaş: Çevresinde meydana gelen olaylara karşı sorumluluk sahibi vatandaşdır. Vergisini düzenli olarak öder ve kanunlara uyar. Doğal afet ve toplumsal kriz durumlarında gönüllü çalışmaya istekli olur. Yardım kampanyalarına gönüllü katılır, dünyada ve ülkesinde yardıma muhtaç insanlara yardım elini uzatır. Dürüst, karakter sahibi ve kişiliktir (Westheimer ve Kahne, 2004).

Katılımcı vatandaş: Sivil toplum kuruluşlarına üyedir ve bu kuruluşların yönetim, organizasyon işlemlerini yürütme becerisine sahiptir. İktisadi kalkınmayı önemser ve çevre hususunda dikkatlidir. Ortaklaşa yürütülen görevleri başarmayı amaçlar. Devlet kurumlarının işleyiş mantığından haberdardır. Ülke yönetimine katılıma duyarlıdır (Westheimer ve Kahne, 2004).

Adalet merkezci vatandaş: Bu düşünceye sahip vatandaşlar sosyal, politik ve iktisadi problemlerin gerçek sebeplerini bulmaya ve çözmeye çalışır. Etrafında karşılaştığı adaletsiz durumlar karşısında ses çıkartır ve çözümü için çaba sarf eder. Demokratik sosyal hareketleri ve sistemli değişimlerin nasıl etkili olabileceğini kavrayabilir. Adalet merkezci vatandaş katılımcı vatandaş gibi toplumun problemlerine duyarlıdır ve ilgili faaliyetlere katılımcıdır. Katılımcı vatandaş toplumsal hayatta yer alan bir sorunun ortadan kalkması için yardım faaliyetlerine katılır, sorunun çözümüne bu şekilde çözüm ararken adalet merkezci vatandaş ise sorunun çözümüne toplumsal hayattaki var olan problem durumunun niçin ortaya çıktığını ve çözüm yolları üzerinde çalışır (Kahne ve Westheimer, 2004).

Yukarıda bahsedilen vatandaşlık tipleri uzun bir zaman dilimi içinde meydana gelmiştir, çünkü vatandaşlık tipleri çeşitli faktörlerin etkisiyle artmakta ve değişmektedir. Özellikle küreselleşmenin bir sonucu olarak ulus devlete ait olma ile

özdeşleştirilen ve belirli bir sosyal statüyle ifade edilen vatandaşlık kavramı yüzyıllar içerisinde farklı boyutlar kazanmıştır (Balbağ, 2016, s. 10). Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Avrupa’da başlayan ve bütün dünyayı etkisine alan ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmeler vatandaşlığı tek bir ulusa veya devlete ait olmaktan çıkarmış, daha küresel bir boyut kazandırmıştır (Malkoç, 2020, s. 39). Artık küresel vatandaş olan bireyler, dünyanın herhangi bir yerindeki siyasi, ekonomik veya ekolojik bir olayla ilgilenebilmekte ve bu olaylara ilişkin aksiyon alabilmektedir. Bu vatandaşlık tiplerinin değişimindeki en önemli faktörün ise vatandaşlık eğitimi olduğu söylenebilir.

2.1.5. Vatandaşlık eğitimi

20. yüzyılın başlarından itibaren dile getirilen sosyal bilgiler kavramının tanımlanmasında ve sosyal bilgiler dersinin içeriğinde vatandaşlık eğitimi önemli bir yer tutmuştur. Bütün dünya ile birlikte Türkiye’de de vatandaşlık eğitimine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet döneminin başlamasıyla yurt bilgisi, vatandaşlık bilgisi ve medeni bilgiler dersleriyle ideal vatandaşlık özelliklerini kazandırmayı amaçlayan bir eğitim sunulmuştur (Kayaalp ve Karameşe, 2020).

Vatandaşlık eğitimi; bireye eğitim öğretimle kazanacağı temel becerilerin yanında temel hak ve özgürlüklerinin farkında olma (Acun ve diğerleri, 2010), hakların ve sorumlulukların öğretimi (Bulandere, 2014), eşitlik, özgürlük, hak, sosyal katılım gibi bilgilerin kazandırılması (Gözütok, 2003), yerel, ulusal ve uluslararası ilişkilerini kapsayan evrensel bir eğitimin verilmesi (Kerr, 2003) ve bireylerin vatandaş olarak kendi rollerinin ve sorumluluklarının farkındalığını sağlayacak şekilde yapılandırılmasıdır (Kerr, 1999). Gerek ulusal ve gerekse uluslararası alanyazında vatandaşlık eğitimi tanımının temel noktası bireye hak ve özgürlüklerinin öğretilmesi şeklinde olduğu görülmektedir.

Ülkemizde vatandaşlık eğitimi ilk olarak II. Meşrutiyet dönemi ile başlamış olup, asıl dönüm noktası ise Cumhuriyet’in ilanı ve bu dönemde eğitim alanında gerçekleştirilen yeniliklerle olmuştur (Çelik, 2008). Vatandaşlık Bilgisi Ders Programlarında İnsan Hakları Eğitimi; 1924-1927 arasında Malûmat-ı Vataniye;

1927-1930 yıllarında ise Vatani Malûmat adıyla okutulmaya devam edilmiş, 1930-1939 yılları arasında Yurt Bilgisi adı ile sürdürülmüştür. Programda Yurt Bilgisi adıyla yer alan bu ders 1930-1931 yılları arasında ortaokul 2. ve 3. sınıflarında birer saat, 1931-1939 arasında yine ortaokul 2. ve 3. sınıflarda ikişer saat olarak okutulmuştur. Yurt Bilgisi Dersi, Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokullarda da okutulmuştur. 1923 yılı ilk mektep programına göre ise haftada ikişer saat olmak üzere 4. ve 5. sınıflarda okutulmuştur (İlkokul Programı, 1932).

1985 yılında Yurttaşlık Bilgisi Dersi; Talim-Terbiye ve Eğitim-Öğretim Yüksek Kurulunun kararlarıyla Vatandaşlık Bilgileri adı altında okutulmaya başlanmıştır (MEB, 1995). 10 yıl aradan sonra ilgili bakanlık ve yetkili kurulların kararıyla Vatandaşlık Bilgisi Dersi, ilköğretim 8. sınıflarda Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi adı altında okutulmaya başlanmıştır (Bulandere, 2014; Gözütok, 2003; Kuş, 2017; MEB, 1995; Üstel, 2008). 1997 yılında ise sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz ilköğretim uygulaması ile ilgili yasanın yürürlüğe girmesinden sonra vatandaşlık eğitimi sosyal bilgiler dersi kapsamında verilmeye başlanmıştır (Kuş, 2017).

İnsan hakları ve vatandaşlık eğitimi ile ilgili, “disiplinler arası”, “bütünleştirilmiş (tarih ve coğrafya gibi derslerle birlikte)” ve “bağımsız ders” şeklinde üç ana yaklaşım benimsenmektedir (Eurydice, 2005). Vatandaşlık eğitimi, gerekli becerilerin kazandırıldığı, planlı eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü okullarda verilen tüm derslerin hedefleri arasında olmalıdır (Katılmış ve diğerleri, 2011; Shaturaev, 2021).

Bu yaklaşımlar kapsamında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi, Türkiye’de 2004’ten itibaren 1-8. sınıflar öğretim programlarında disiplinler arası bir alan olarak ele alınmış ve sekiz ara disiplin alanından biri olarak ilköğretim düzeyinde 13 dersin öğretim programında kendine yer bulmuştur. Bu anlayış ile vatandaşlık ve insan hakları eğitimine yönelik bilgi, beceri ve tutumların öğretimi ile ilgili tüm öğretmenlere ve tüm derslere sorumluluk yüklenmiştir (Er ve diğerleri, 2013; Ersoy, 2016; Katılmış ve diğerleri, 2011; Öztürk, 2012; Ülger, 2013). Bazen zorunlu bazen de seçmeli bir ders olarak öğretim programlarında yer verilen vatandaşlık eğitimi,

2017 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına “etkin vatandaşlık” öğrenme alanı olarak dahil edilmiştir (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının özel amaçları incelendiğinde ilk maddenin “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri” olarak ifade edildiği görülmektedir (MEB, 2018, s. 8). Bu durumdan hareketle vatandaşlık eğitiminin programda öncelikli konu olarak ele alındığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte nasıl bir vatandaşlık eğitimi verilmesi gerektiği sorusunun cevabı ideal vatandaş kavramında yer almaktadır.

2.1.6. İdeal (Makbul) vatandaş kavramı ve boyutları

Gerek makbul ve gerekse ideal vatandaş tanımları incelendiğinde her iki tanımında benzer ortak noktaları olduğu ve aynı özellikleri anlattığı görülmektedir. Bundan dolayı çalışmada “makbul” vatandaş kavramından ziyade “ideal” vatandaş kavramı kullanılacaktır.

İdeal vatandaş; dini sorumluluklarını yerine getiren, milliyetini tanıyan ve seven, eğitimli, aydın ve vatansever vatandaştır (Üstel, 2004). Günümüz toplumlarının ana hedefi; globalleşen dünyada çağın gereklerine uygun olarak iyi, sorumlu, vatanperver ve ideal vatandaşlar yetiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda yetiştirilmesi amaçlanan iyi, sorumlu ve aktif birey, aynı zamanda ideal vatandaş da temsil etmektedir. İdeal ve etkin vatandaş Barr, Barth ve Shermis (1978), “Sosyal Bilgilerin Doğası” isimli kitapta kendisinden nelerin beklendiğini bilen ve bu beklentileri yerine getiren kişi olarak tanımlamış devlete ve millete karşı görev ve yükümlülük boyutunda açıklamıştır.

Öztürk ve Dilek (2005) ise ideal ve etkin vatandaş, düşünen, duyarlı ve yeterli olarak nitelendirmiş; düşünen vatandaş, yaşama ilişkin temel kavram ve genellemeleri anlamış ve bu kavram ve genellemeleri yaşam içerisinde karşılaştığı problemlerinin çözümünde ve karar almada kullanan kişi olarak, duyarlı vatandaş, yardımlaşma, dayanışma gibi temel demokratik değerlere sahip ve yaşadığı ortamda

bu değerleri uygulayabilen vatandaş olarak, yeterli vatandaşı ise bulunduğu toplum içerisinde yaşamını etkin bir biçimde devam ettirebilmek için bir beceriler birikimine sahip ve bu becerileri aktif bir şekilde kullanabilen vatandaş olarak tanımlamışlardır.

İdeal vatandaş olabilmek için önce iyi insan olmanın gerekliliği üzerinde duran Foerster (1995) iyi insanı: bencillikten uzak, bireysel istek ve çıkarlarını arka planda tutan; yaşamını, güvenini, çalışma saatini, uzak ve yakın binlerce insanın fedakrlığına ve sadakatine borçlu olduğunu bilen birey olarak tanımlamıştır. Hoccoğlu (2001) da yapmış olduğu nitelemede ideal vatandaşı benzer şekilde kendisine ve içinde yaşadığı topluma güvenen, sadece kendisi için çalışmayan; yaşadığı topluma ve kendisinden sonra gelecek olan nesillere hizmet eden, ülkesindeki problemlere bilinçli bir şekilde çözüm arayan ve bu sorunları düzeltme çabası sergileyen kişi olarak nitelendirmiştir.

Kızılay (2015) ise iyi vatandaşı; vatanını seven ve koruyan, önce ailesine daha sonra da topluma ve etrafına karşı görev ve sorumluluklarını yerine getiren, eleştirel düşünebilme yeteneğine sahip ve mantıklı kararlar verebilen, empati kurma yeteneğine sahip, iyi iletişim kurabilen, toplumun huzur ve refahı için çaba sarf eden, dürüst olan, toplumsal problemlere karşı duyarlı olan ve güncel olayları yakından takip eden birey olarak tanımlamıştır.

Shelly (1996), “Washington’daki İlköğretim İkinci Basamaktaki ğretmenlerin Vatandaşlık Algıları” adlı çalışmasında ilköğretimin ikinci kademesinde görev yapan öğretmenlerin ideal vatandaşlık algılarını belirlemeyi hedeflemiştir (aktaran Ersoy, 2007). Araştırmanın sonunda, öğretmenlerin ideal vatandaş olmayı sosyal ve etik kurallara uygun şekilde davranma olarak algıladıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca ğretmenlerin alkol ve madde bağımlılığının, aile içinde ortaya çıkan anlaşmazlıkların, toplumda var olan olumsuz örneklerin, ideal vatandaş yetiştirmek konusunda olumsuz bir durum yarattığını düşündükleri sonucuna da ulaşılmıştır.

Tupper ve Cappello’ya (2012) göre ideal vatandaşlar milliyetçilik ve milli gurur duygusu sergiler, ideal vatandaşlar ilişkilere saygı gösterir ve toplumsal bir

ahlak sergiler, çevre için sosyal açıdan onaylanmış bir kaygıyı benimser ve resmi çok kültürlülüğü benimser.

İdeal vatandaş kavramının tanımına ilişkin önemli özellikler, literatürde konuyla ilgili yapılan çalışmalarda (Alazzi, 2009; Martin, 2008) ön plana çıkmaktadır. İlgili özelliklerden bazıları şunlardır:

- Kurallara uygun hareket etmek,
- Diğer insanlara yardım etmek,
- Sosyal faaliyetlere aktif şekilde katılmak,
- Diğer bireylere saygılı olmak,
- Oy vermek,
- Güncel problemlerin farkına varmak,
- Demokratik bir toplumda sabırlı olmak,
- Hoşgörülü olmak,
- Bireysel ve toplumsal gereksinimler arasında ilişkiler kurmak,
- Çözümler geliştirmek,
- Ülkesini sevmek.

İdeal vatandaşlık yeterlilikleri

İdeal vatandaşlık eğitimi tanımları ve uygulamasında ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle birlikte hedeflerin ortak olduğu gözlemlenmektedir. İdeal vatandaşlık eğitiminde haklar, görevler ve sorumluluklar, ülkenin yönetim yapısı ve tarihi geçmişi gibi temel bilgilerin kazandırılmasının yanı sıra bazı beceri, değer ve tutumlar da verilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte ideal vatandaşlık yeterlilikleri

de söz konusu olmakla birlikte bu kavramın karşıladığı anlam da farklılık gösterebilir.

İdeal vatandaş yeterlilikleri farklı uygulamalarla bireylere kazandırılabilir. Bunun en temel ve ortak noktası sosyal bilgiler dersidir. Sosyal bilgilerin özelliklerinden bir tanesi de bireylere ideal vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak için, sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımın birleştirilmesi ile ortaya çıkmasıdır. Okul müfredatı içinde sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimleri, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerin alınarak sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı oluşturulmasını hedefler. Sosyal bilgilerin öncelikli amaçlarından bir tanesi de karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneğini geliştirmek için genç insanlara ideal vatandaşlık yeterliliklerini kazandırmak için yardımcı olmaktır (NCSS, 1993).

Sosyal bilgiler eğitimi için önde gelen kurumlardan biri olan NCSS (1993) sosyal bilgileri, ideal vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak amacıyla sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinlerinden üretilen bilgileri örgütleyerek birleştirilmesinden doğan bir disiplin olarak görmektedir. Sosyal bilgiler; ideal bir vatandaş olarak evrensel ve milli değerlere sahip programın belirlemiş olduğu bilgileri gerçek yaşamda kullanabilen; sosyal bilim dallarından elde ettiği bilgiler aracılığıyla gelecekteki yaşantısına yönelik güçlü ve doğru bir planlama yapabilen bireyler yetiştirme gayesi ile geliştirilmiş, dinamik ve kompleks bir çalışma alanıdır (Çatak, 2016). Tarih, coğrafya, antropoloji, ekonomi, felsefe, sanat, beşerî bilimlerin öğrenilmesi bilinçli bir vatandaş olabilmek için gereklidir. Bu gerekliliği ilkokulda sosyal bilgiler dersi öğrencilerin sınıf seviyelerine göre karşılamaktadır (Zarrillo, 2004).

İdeal vatandaşlık becerileri

İdeal vatandaşlık becerisini dörde ayırmak mümkündür. Bunlar; sivil beceriler, sosyal beceriler, iletişim becerileri, kültürlerarası becerilerdir (Eurydice, 2012).

Farklı çalışmalarda ise beceriler ideal vatandaşlığa ilişkin fikir becerileri ile vatandaşlığa ilişkin etkinliklerde bulunmayı gerektiren katılım becerilerinden oluşur. Fikir becerileri başlığı altında altı tane beceriden söz edilmektedir. Bunlar:

- Tanıma becerisi: Duygusal dil ve sembolleri bilip ayırt etmelerine,
- Tasvir etme becerisi: Yasal kontroller ve dengeler ya da adli incelemeler gibi süreçleri ve fonksiyonları açıklamaya,
- Durumların analiz becerisi: Amaçla ya da araçlarla nesnel veya öznel bakış açısı ayrımını yapabilme becerisine sahip olma,
- Değerlendirme becerisi: Siyasal bir olgunun çeşitli ölçütler kullanarak değerlendirilmesi,
- Taraf olma becerisi: Siyasal bir olguda çeşitli olasılıklar içinden birini seçme olarak tanımlanan kavrama,
- Durumu savunma becerisi: Karşılaşılan çeşitli olaylar karşısında taraf olduğu durum için tartışma ve durumu savunma ve açıklama olarak belirtilir (Center for Civic Education, 1994).

İdeal vatandaşın değerleri

İdeal vatandaşlık değerlerinin kazandırılması ve karakter eğitimi ilişkisi konusunda, vatandaşlık değerlerinin neler olduğu, sınırlarının ne olması gerektiği ve karakter eğitimi ile ilişkisinin ne olduğuna ilişkin çeşitli yaklaşımlar vardır. Martoralla'ya göre (1998), karakter eğitimi ile ideal vatandaşlık değerlerinin kişiye kazandırılması birbirinden ayrılamaz bir bütündür. Örneğin, bir kişi diğer insanlara sürekli dürüst davranıyorsa “dürüstlük” kişisel değerine sahiptir. Benzer biçimde, başkalarına sürekli olarak saygılı davranıyorsa başkalarına “saygılı olma” vatandaşlık değerine sahiptir. Saygılı olmak ve dürüst olmak hem vatandaşlık hem de

karakter eğitimi ile ilgilidir. Branson'a (1998) göre, karakter eğitimi ile ideal vatandaşlık eğitimi aynı şey olmaması ile birlikte birbiriyle çok ilişkilidir.

Karakter eğitimi daha çok iyi birey davranışları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak, ideal vatandaşlık eğitiminde, demokratik bir toplumun devam etmesinde bireyin topluma yapıcı biçimde katılması için nasıl iyi insan yetiştirilmesi sorusuna yeterli yanıt bulunamamaktadır. Örneğin, birçok iyi birey vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirmemekte, vatandaşlıkla ilgili konularla ilgilenmemekte ve bunlara karşı olumsuz davranış geliştirmektedir. Karakter eğitimi ile vatandaşlık eğitimini ayıran çeşitli boyutlar şöyledir (Hoge, 2002, s. 106).

İdeal vatandaş olarak ifade edebilmek için bir bireyin sahip olması gereken temel vatandaşlık değerlerini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- **Bağlılık:** Hayatını sürdürdüğü toplumun bir ferdi olma isteğini belirtir. Kişinin dıştan gelen baskı ya da empozelerden çok iç dünyasında var olan bir istekle topluma gönüllü olarak bağlılık duyguları hissetmesini ve toplum içerisindeki kanuni ve ahlaki ödevlerinin gereğini yerine getirmesini ifade eder.
- **Sorumluluk:** Toplum içerisinde bilinç sahibi bir birey olmanın gereği olan iktisadi, politik ve bireysel görevlerini yerine getirme isteğidir. Bireyin toplumsal olaylarla ilgili olma, oy kullanma, vergi verme gibi sosyal ve siyasal sorumluluklarının farkında olması ve bu konularda vatandaş olarak üzerine düşeni yapmasıdır.
- **Saygı:** Bireyin, kendisi dışındaki kişilerin vatandaşlıkla ilgili konulardaki düşüncelerine, davranışlarına, haklarına ve ödevlerine, ilgilerine ve ihtiyaçlarına saygılı olabilmesi ve onları etkili şekilde dinleyebilmesidir. Çoğunluğun ilkelerine bağlı kalırken, azınlığın haklarını bilmesidir.
- **Katılma isteği:** Bireyin vatandaşlıkla ilgili konularda etkili ve bilinçli olarak katılma isteği göstermesidir. Bireyin toplumsal sorunları tartışmaya ve gerektiğinde liderlik yapmaya istekli davranmasıdır.
- **Demokrasinin değerlerini benimseme ve sürdürme isteği:** Kişinin anayasal demokrasinin varlığını sürdürmesini desteklemesidir. Kişinin toplumsal konularda

bilgilenme ve öğrenme istekliliğinin yanı sıra, anayasal ilkeler ve değerler üzerinde dikkatli, temkinli ve ölçülü olmasıdır (Branson, 1998).

Vatandaşlık eğitimiyle bireylere ne gibi değerlerin kazandırılacağına karar vermek oldukça zordur. Bazı vatandaşlık eğitim uzmanları (Morris ve Cogan, 2001) vatandaşlık eğitiminin aslında bir değer eğitimi olduğunu öne sürmektedirler.

Sosyal bilgilerin geçmişten günümüze temel amacı, toplumsal ilişkilere ve sorunlara duyarlı olan iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmektir. İyi insan ve iyi vatandaş yetiştirme tüm tanımlarda ve içeriklerde sosyal bilgiler ile anılmaktadır. İyi insan, iyi vatandaş yetiştirme bir ülkenin genel hedefi olmakla birlikte eğitim-öğretim müfredatının ana gayesidir. Demokratik ve adil bir ülkede sosyal bilgilerin ana amacı demokratik değerleri bilen ve onu koruyan iyi vatandaşlar yetiştirmektir (Doğanay, 2005). Bu hususta öncelikle eğitim politikaları ve öğretmen yetiştirme ilkelerinin nitelikleri çok önemlidir. Türkiye’de vatandaşlık eğitimi sosyal bilgiler dersi içerisindeki başlıklar ile ele alınarak; araştırmacı, sorumlu, katılımcı, aktif, çalışkan ve iyi vatandaş yetiştirme hedefleri bünyesinde değerlendirilmiştir (Merey ve diğerleri, 2012).

İdeal vatandaşlık eğitimi

Vatandaşlık eğitimi bireyler için oldukça önemli ve gereklidir. Vatandaşlık eğitiminin özellikle son yıllarda eğitim müfredatlarının içinde kendine yer bulan ve kapsayıcılığını sosyal bilgiler dersinin üstlendiği ideal vatandaşlık eğitimi, geçmişten günümüze devam eden ve aynı zamanda sadece okulla sınırlandırılmayacak kadar önemli olan bir öğretme sürecidir. Bu öğretim sürecinde başta; aile, okul, meslek, çevre, kitle iletişim araçları, akran grupları vb. unsurlar ideal vatandaş algısının oluşmasında ve şekillenmesinde büyük öneme sahiptir. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde vatandaşlık bilincinin farkına varan bireyler ideal vatandaş olarak nitelenmekte ve bu özelliğini çevresindeki niteliklerden elde ettiği değerler sayesinde kazanmaktadır (Ersoy, 2012). Geçmişten bu yana toplumların ana amaçlarından biri toplumun isteklerini kavramış, mevcut siyasal düzeni benimsemiş ideal vatandaş yetiştirmek olmuştur. Çünkü bir milletin varlığını sürdürmesini sağlamak ve çeşitlilikleri ortak hedef etrafında bütünleştirmek vatandaş olma bilincini aşlamakla

olur. Bundan dolayı özellikle son yıllarda ailelerin, eğitim sistemlerinde okulların ve diğer dış çevrenin iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmede etkin rol oynadıkları görülmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012).

Değişen ve farklılaşan günümüz dünyasının hemen her yerinde ahlaksal ve toplumsal problemlerin ortaya çıkması, çevre bilincinin ve duyarlılığının giderek azalması, bireylerin kendilerine ve çevresindekilere zarar verici davranışlarının fazlalaşması değerler eğitiminin ve farkındalığının öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. İdeal vatandaşlık becerilerine ve değerler eğitimine sahip olan bireylerin yetişmesi ve meydana gelmesi öncelikle ailede ve çevrede başlayan bir konudur. Bu husus daha sonra planlı ve sistemli çalışmalarla desteklenen ve eğitim kademelerinde devam eden bir yapıya sahiptir (Köse, 2016).

İnsan her konuda diğer insanlarla iletişime açık ve sosyalleşmeye yakın olmuştur. Sosyal bir varlık olarak tanımlanma sürecinde insan içinde bulunduğu sosyal alan ile birlikte kişiliğini belirler. Aile, okul ve çevre insanın kişiliğinin meydana gelmesinde ve toplumsal değerlerin pekişmesinde temeli oluşturur. İnsan, içinde bulunduğu ortamın özelliklerini kanıksayarak o ortamın değerlerine uygun davranışlar ortaya koymaya başlar. Eğitim sistemi de içinde bulunduğu ortam koşullarını temele alarak yapılandırıldığı için insanın ideal vatandaş sistemi içerisinde yetişmesine öncülük eder (Özkan, 2011).

Eğitim sisteminin varoluş amacı, kişiye vatandaşlık alanının bilgi, yetenek, değer ve davranışlarını kazandırmaktır. Okul sınırları içinde hazırlanan programlar yardımıyla öğrencilere tarih, yasa, yönetim ve demokrasi gibi konularda ideal bir vatandaşın sahip olması gereken bilgileri kazandırmaktır. Planlanan bir programın yanı sıra okul çevresi bütün yönleriyle öğretme ve aktarma tasarımı içinde akan bir süreçler bütünüdür. Önemli öğrenmeler ve aktarımların çoğu öğretim programlarının dışında gerçekleşmektedir. Demokrasinin dayandığı felsefi temeller ve uygulama yöntemleri öğretim programlarının dışında öğrencilere aktarılan önemli vatandaşlık konuları arasında gösterilebilir. Öğrenciler okullarda ideal vatandaşlık ve demokrasi alanları ile ilgili önemli bir deneyim yaşama tecrübesi elde etmektedirler (Ersoy, 2007).

İdeal vatandaşlık öğretiminin temel özellikleri

Vatandaşlık eğitimi ile temelde bireylere demokratik kültür, özgürlük, sorumluluk, hak ve siyasi okur-yazarlık kazandırmak hedeflenir. Buradan hareketle vatandaşlık eğitiminin bireyleri gerçek hayata hazırlayan bir eğitim olduğu ve ideal vatandaş yetiştirmede önemli rol aldığı sonucuna ulaşılabilir. İdeal vatandaşlık eğitimi yarının toplumunu yetiştirmede her geçen gün önemini arttırmaktadır (Elkatmış, 2013).

National Council for Social Studies (NCSS, 2001) ideal vatandaşlık eğitimiyle vatandaşların genel olarak aşağıda belirtilen özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmektedir:

- Temel demokratik değerleri benimser ve ona uygun bir hayat sürer.
- Ailesinin, toplumunun ve kendinin refahı için görev ve sorumluluk almaktan kaçınmaz.
- Kendi milletini ve dünyayı şekillendirmiş olan bireylere, tarihe ve olaylara vakıftır.
- Yerel, ulusal ve küresel anlamda kişileri etkileyen olay ve meseleler hakkında bilgisi vardır.
- Aydın düşünceler ve yaratıcı çözümler geliştirmek adına farklı kaynak ve fikirlerden yararlanır.
- Sorduğu sorular mantıklı olmakla beraber, analiz etme kabiliyetine sahiptir.
- Sosyal ve özel yaşamında karar verici ve problem çözücü yeteneklerini etkili bir şekilde kullanır.
- Bir grubun üyesi olarak etkin biçimde iş birliği yapma becerisine sahiptir.
- Sivil ve toplumsal yaşama aktif olarak katılır.

Yukarıda ifade edilen bu özelliklerde kişilerin almış oldukları vatandaşlık eğitiminin sonunda ideal bir vatandaş nasıl olunur profilinin çizilmesi yanında bu eğitimin amacı da belirtilmektedir.

Global olarak ortaya konan vatandaşlık ortak özelliklerine vatandaşlık eğitimi ile erişilmesi zor bir süreçtir. Çünkü her toplumun hedefleri, düşünceleri ve rejimleri farklılık gösterebilir. Bundan dolayı da ideal vatandaş profili her toplumda farklı biçimde tanımlanır. Her ne kadar tüm toplumların ideal vatandaşlık anlayışında farklılıklar olsa da asgari ortak olarak birleşilen ve üzerinde fikir birliği sağlanan ana başlık demokrasiyle birlikte demokratik vatandaşlardır. Buradan hareketle uygulanacak vatandaşlık eğitiminde ideal vatandaşın en temel özelliği olarak demokratik vatandaş anlayışına değinilmelidir.

Veldhuis (1997), vatandaşlığın eğitim amaçlarını beş boyutta ele almıştır. Bunlar; sivil, siyasal/yasal, sosyal, ekonomik ve kültürel boyuttur. Buna göre sivil boyutta kişisel hak ve özgürlükler, siyasal boyutta, siyasal sistem bilgisinin yanısıra demokratik tutum ve katılım becerileri vardır. Sosyal boyutta toplumdaki sosyal ilişkiler bilgisi ve toplumsal beceriler, ekonomik boyutta mesleki eğitim ve ekonomik beceriler, kültürel boyutta ise kültürel miras ve tarih bilgisi amaçlanmaktadır.

Osler'in açıklamaları da vatandaşlık eğitiminin özellikleri açısından oldukça önemlidir (1995, s. 4):

Vatandaşlık eğitimi, milli kimlik ve vatandaşlık anlayışının yüzeysel gelişimini değil, her şeyi içine alacak şekilde içsel gelişimini destekler. Bu eğitim, insanların demokratik hak ve sorumluluklarını anlamalarını ve bunları geliştirmelerini amaç edinir. Bu demokratik hak ve sorumluluklar herkes için aynıdır. Etnik ve ekonomik sınıf farkı gözetilemez. Fakat toplum içindeki ve toplumlar arasındaki farklı gelenek ve anlayışlar belli ölçüler çerçevesinde hoşgörülü bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu etkin ve katılımcı eğitimsel bakış açısı insanlar arası çeşitliliği, farklılığı ve bağımlılığı teoride kabul eder. Bundan dolayı çeşitli kültürel bakış açılarının çalışılmasını ve öğrencilerin ortak değerlerin farkına varmalarını amaçlar.

Osler (1995) vatandaşlık eğitiminin hoşgörü, çeşitlilik ve farklılığın öğrenilmesine imkân tanıma özelliğinden de söz etmektedir. Tüm bu değerler ideal vatandaş kavramına da katkı sağlamakta ve ideal vatandaşın ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

İdeal vatandaşlık eğitimi hakkında bir diğer önemli görüş sahibi olan Osborne (1999) ise ideal vatandaşlık eğitiminin özelliklerinden şöyle söz etmektedir (Alberta Education, 2005, s. 6):

Ulusal Bilinç

- Ulusal vatandaş olarak kimlik duygusu,
- Bölgesel, kültürel, etnik, dinsel sınıf ve cinsiyet gibi çoklu kimliklerin farkında olma,
- Dünya vatandaşlığı duygusu,

Siyasal Okur-Yazarlık

- Kişinin ülkesinin politik, yasal ve sosyal kurumları hakkında sahip olduğu bilgi,
- Temel politik ve sosyal konuları anlama,
- Etkili siyasal katılım için gerekli yetenek ve bilgi,

Hak ve Sorumlulukların Takibi

- Temel vatandaşlık hak ve sorumluluklarını anlama ve onlara inanma,
- Uyuşmazlıkları nasıl çözeceğini anlama,

Değerler

- Toplumsal değerleri anlama,
- Çatışan değerlerle uygun yollarla mücadele edebilme bilgi ve yeteneği,

Genel Entelektüel Yetenekler

- Okuma- yazma ve entelektüel yetenek.

Burada ideal vatandaşlık eğitimi vasıtasıyla küresel vatandaş olmanın da özelliklerinden bahsedilmiş ve vurgulanmıştır.

İdeal vatandaşlık öğretiminin boyutları

İdeal vatandaşlık tanımlaması içinde bulunduğu şartlara göre değişkenlik gösteren dinamik bir kavramdır. İdeal vatandaşlık kavramı insan hakları ve demokratik toplumun sürekliliği ile temel anlamını elde eden bir özelliğe sahiptir. İdeal vatandaşlık eğitimi ile kişi sahip olması gereken bilgi, yetenek, davranış ve değerleri öğrenir. İdeal vatandaşlık gibi çok boyutlu ve dinamik bir kavramın eğitimi bütün boyutları ile kapsamlı olmayı gerektirir. İdeal vatandaşlık öğretiminin bilgi, beceri ve değerler olmak üzere üç boyutu vardır (Balbağ, 2016).

İdeal vatandaşlık öğretiminin bilgi boyutu

İdeal vatandaşlık öğretiminin bilgi boyutunda kişilerin vatandaşlık, demokrasi ve temel insan hakları ile ilgili öğrenmeleri bireylerin gerçek yaşamda pozitif davranış ve tutumlar ortaya koymasına ve bunları içselleştirmesine yol açar.

İdeal vatandaşlık eğitimi aynı zamanda disiplinler arası bir boyuta sahiptir. İdeal vatandaşlık eğitimi farklı disiplinler ile iç içe olmakla birlikte çoğuna katkı sağlamakta ve etkileşim içine girmektedir. Siyaset bilimi, tarih, coğrafya, ekonomi, hukuk ve sosyoloji gibi pek çok bilim alanları ideal vatandaşlık eğitimi ile etkileşim halindedir (Çelik, 2009).

Günümüzde ideal vatandaşlık öğretiminin müfredatıyla ilgili içerik ve hangi alanların yer alması gerektiği ile ilgili farklı tartışmalar ve düşünceler mevcuttur. Kimi uzmanlar ideal vatandaşlık öğretiminin yalnızca konu odaklı bir niteliğe sahip olması gerektiğini savunmuşlardır. Diğer taraftan ise disiplinler arası bir içeriğe sahip olmasının gerektiği veya tek bir disiplin içeriğinin yer alması gerektiği düşünceleri de mevcuttur (DeJaeghere, 2009).

Branson ideal vatandaşlık öğretiminin bilgi boyutunun kişilere kazandırdığı kazanımları şöyle dile getirmektedir: Kişilerin demokratik değerleri bilip içselleştirmelerini ve pekiştirmelerini sağlar, güçlü bir ideal vatandaşlık bilgisine sahip kişiler siyasal katılımın önemini bilip siyasal katılım için gerekli özeni ortaya koyar, bir birey ve toplumda yaşayan vatandaşlar olarak hangi gereksinimlere ihtiyacı olduğunu bilip, buna göre neler yapması gerektiğini belirler. Güçlü ideal vatandaşlık bilgisine sahip olan kişiler özgüven sahibidirler, yerel ve ulusal yönetimleri nasıl etkileyeceğini bilirler ve ideal bir vatandaş olarak sahip olduğu hakları kullanarak bu yönetimlerde söz sahibi olduğunun bilincindedirler (Ersoy, 2007).

İdeal vatandaşlık öğretiminin beceri boyutu

Kişi bulunduğu toplumda yaşamını devam ettirebilmesi için doğduğundan beri bazı yetenekler edinir ve bu yetenek edinme faaliyeti yaşamı boyunca devam eder. Eğitiminin en önemli hedeflerinden biri kişiye yetenek kazandırmaktır. Her disiplinin kendi özel alanına ait yetenekleri vardır. İdeal vatandaşlık öğretiminin de kendine has, kişiye kazandırmak istediği yetenekler vardır. Kişinin etkin bir vatandaş olarak kamusal alanda varlık gösterebilmesi ve sahip olduğu hak ve özgürlüklerden faydalanması için ideal vatandaşlık yeteneklerine sahip olması gerekmektedir. İdeal vatandaşlık öğretiminin kişiye kazandırmayı amaçladığı yeteneklere değinmek gerekirse; eleştirel düşünme yeteneği, problem çözme yeteneği, karar verme yeteneği, oy verme, katılım ve topluma hizmet gibi siyasal faaliyetler ve yansıtıcı düşünme yeteneği gibi yetenekler sayılabilir (Patrick, 1997; Print, 1999; Hahn, 1998; aktaran Çelik, 2009).

Düşünme yetenekleri; kapsamlı ve etkili bir ideal vatandaşlık öğretiminin kişilerin vatandaşlık olgusu ve konusu ile karşı karşıya kaldıkları olaylar ve durumlar ile ilgili bazı yeteneklerden oluşmaktadır. Kişinin günlük olaylar esnasında karşılaştığı durumları tanıma, açıklama ve değerlendirme gibi süreçleri içeren yetenekler bütünü olarak açıklanabilir (CCE, 1997).

Katılım yetenekleri; kişilerin hayatlarını sürdürdükleri kamusal alan içinde etkin vatandaşlar olarak sahip oldukları düşünme yeteneklerinin yanında farklı

alanlara da hitap eden ve gerekli olan diğer yeteneklere sahip olmaları şeklinde açıklanabilir. Katılım becerileri demokratik bir toplumda yaşayan kişilerin birey ve vatandaş olarak sahip oldukları haklar ve özgürlükleri bilip davranış ve eylemsellik boyutuna geçmelerini temsil eder. Kişilerin içinde yaşadıkları toplumdaki diğer kişilerle etkili bir iletişim kanalına sahip olması, aktif olarak iş birliği içinde bulunmayı ve toplum içinde toplumsal amaç için çalışmayı sağlayan becerilerdir. Toplumdaki diğer insanları etkili bir şekilde dinleme yeteneği, karşılaştığı durum olay ve olguları sorgulayıp sorular sorması, sahip olduğu sorulara cevaplar araması ve bilgiye nerden nasıl ulaşacağını bilmesi, toplumsal alan içinde meydana gelen çatışma durumlarını çözüme kavuşturmak için problem çözme basamaklarını işe koşması ve diğer bireylerle ortak amaçlar doğrultusunda çalışabilmesi gibi beceriler söylenebilir (Branson, 1998).

İdeal Vatandaşlık Öğretiminin Değerler Boyutu

İdeal vatandaşlık öğretiminin önemli boyutlarından birini değerler oluşturur. Nitekim demokratik bir toplumda yaşayan kişilerin belirtilen değerlere sahip olması beklenir. Demokratik bir toplumda vatandaşların toplumda kabul edilen bilgi ve becerilerin yanında ideal vatandaşlık öğretiminin değerlerini taşıması da vatandaşlar için bir ihtiyaçtır. Değerler herhangi bir grubun veya toplumun varoluş temellerini oluşturan ve grubun bütün üyelerinin gerekliliği ve önemi konusunda ortak bir tavır ve fikir birliğine vardığı genel inanç, ortak değer ve temel ahlaki ilkelerdir (Çelik, 2009).

İdeal vatandaşlık öğretiminin içerisinde hangi değerlerin yer alacağı geçmişten bu yana tartışılabilir. Bazı uzmanlar aslında vatandaşlık eğitiminin bir değer eğitimi olduğunu dile getirmektedirler (Morris ve Cogan, 2001). Çünkü vatandaşlık eğitimi kapsamında verilen değerler çok geniş bir yapıya sahiptir. Ahlaki, demokratik, insani, siyasal ve toplumsal değerler olarak vatandaşlık eğitimi kapsamında hangi değerlerin nasıl öğretileceği geniş bir tartışma zemininde ele alınsa da yaşanan toplumun diğer bütün dinamikleriyle bağlantılı olduğu söylenebilir (Çelik, 2009).

İdeal vatandaşlık öğretiminin içerisinde verilmesi hedeflenen demokratik değerler kişinin toplumsal yaşam içinde mutlu olmasını ve kendini gerçekleştirmesini amaçlamaktadır. Bireyin hak ve özgürlüklerini, toplumun ortak menfaat ve çıkarlarını, ortak zeminde adaleti, toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için fırsat eşitliğini, toplumsal vücut içinde bir araya gelmiş farklılıklara saygıyı ve kendimize ve toplumdaki diğer bireylere karşı olan sorumluluk duygusunu içeren geniş bir alanı kapsamaktadır (Parker ve Jarolimek,1997).

Bir örgütlenme yapısında demokrasinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için demokratik vatandaşlık anlayışının aktarıldığı eğitim içinde değerlerin aktarımı oldukça önemlidir. Demokrasinin güçlenmesi ve devamlılığı kişilerin ona olan inancına bağlıdır. Her insan demokratik değerlerin taşıdığı önemi anlayıp yorumlayabilmelidir. İdeal vatandaşlık öğretiminin bireylerin demokratik yaşam değerlerini öğrenmelerini kendisine hedef edinmelidir (Ersoy, 2007).

İdeal vatandaşlık öğretiminde okulun rolü

Kişi tüm yaşamı boyunca bir öğrenme faaliyeti içindedir. Fakat bu öğrenmelerin çoğu sistematik ve doğru bilgi kaynağından beslenememektedir. Okul yaşamı kişinin bütün hayatı boyunca edineceği öğrenmelerden daha büyük bir öğrenme alanı sağlar. Okul hayatı içinde edinilen öğrenmeler bilgi, yetenek ve değer boyutu içermesi ile diğer öğrenmelerden ayrılmaktadır (Genç, 2018).

Kişilerin yaşadığı çevrede birçok oluşum ve dinamik, bilinçli veya bilinçsizce bilgi ve beceri aktarımı gerçekleştirmektedir. İdeal vatandaşlık eğitimi konusunda aile, arkadaş çevresi ve medya etkili olmakla beraber okullar daha sistematik bir yapıya sahiptir. Okullar kasıtlı öğrenmeler için bütün paydaşların belli bir program dahilinde düzenlendiği sistemli bir ortamı ifade etmektedir. Okul ortamında bütün her şey mekân, dersler, öğretim programları, öğretmenler, boş zaman etkinlikleri ve oyunlar dahil kasıtlı bir düzen içinde ve amaçları doğrultusunda kurgulanmıştır. Kurgu içerisinde bütün dinamikler gerçekleştirilmek istenilen öğrenme yaşantılarına hizmet etmektedir. Okullarda gerçekleştirilen eğitimde ders konuları arasında dağılmış temel insani değerler, ders dışı planlanan etkinlikler, okul dışı geziler ve

inceleme uygulamaları, öğretim içerisinde kullanılan teknikler ve belirli gün ve haftaların kutlamaları ile aktarılan bilgi, beceri ve değerler bireyde demokratik kişilik ve aktif vatandaşlık rollerinin geliştirilmesi için hayati öneme sahiptir. Okul ortamları geleceğin yetişkin ve ideal vatandaşları olan kişilere salt bilgi aktarmak ile sınırlı bir amaca hizmet etmez. Okul ortamı farklı hayat, düşünce ve kimliklere sahip kişileri yaşamın erken bir zamanında bir araya getirerek önemli deneyimsel yaşantılar sağlamaktadır. Özellikle hoşgörü, sevgi, saygı ve karşılıklı anlayış gibi demokratik becerilerin gelişmesini ve deneyimlemesine ortam hazırlamaktadır (Çelik, 2009).

İdeal vatandaşlık öğretimi okullarda farklı şekillerle aktarılmaktadır. İdeal vatandaşlık eğitimi ile ilgili bilgi, beceri ve değerlerin aktarımı doğrudan bir ders ve ders içi anlatım yöntemiyle olmayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Bunun için okul sistemi içinde vatandaşlık aktarımı farklı paydaşlar ile gerçekleştirilmektedir. “Örtük program ile vatandaşlık aktarımı”, “öğretim programları yoluyla vatandaşlık aktarımı”, “öğretim programı dışındaki etkinlikler yoluyla öğretim” ve “okul ortamında düzenlenen çevre içerisinde kendiliğinden meydana gelen süreçler ile vatandaşlık aktarımı” paydaşlar arasında gösterilebilir (Birzúa ve diğerleri, 2004).

Vatandaşlık aktarımı kişileri aktif ve bilinçli olarak kamusal hayat alanına hazırlama hedefi taşır. Vatandaşlık aktarımı hem dayandığı temellerin kurumsal bilgisini hem de uygulama pratiğini gerektirir. Bütün bunlar düşüldüğünde vatandaşlık aktarımı formal eğitim sisteminin sınırlarının içine sıkıştırılmayacak kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Okul sistemi içindeki öğrenci, öğretmen, yöneticiler ve diğer bütün unsurların ortak çabasıyla vatandaşlık aktarımı gerçekleştirilir. Vatandaşlık aktarımının tek muhatabı okul değildir. Okul sadece vatandaşlık aktarımı gerçekleştiren eyleyenlerden bir tanesidir. Vatandaşlık aktarımı için okullar tek başına yeterli değildir (Eurydice, 2005).

2.1.7. Sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık öğretimindeki yeri

İnsanın yaradılışından günümüze bilim her alanda önümüze çıkar. Bilim üzerine farklı çalışmalar yapılmış ve dünyanın yaratılış amacı da bilim yoluyla açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüzde bilim, günlük hayattaki konuşmalardan akademik alanda yapılan çalışmalara kadar uzanan geniş bir kavramdır (Köroğlu ve Köroğlu, 2016).

Sıradan bir problemi çözmek için bilimsel bilgiye ihtiyaç olabileceği gibi yeni olguları açıklamak için de bilime ihtiyaç vardır. Bilim özellikle aydınlanma çağından günümüze hızlı bir gelişim göstermiş ve son yıllarda çeşitli başlıklar altında da ele alınmıştır. Buna Sosyal Bilimler, Sayısal Bilimler, Fen Bilimleri gibi bilimler örnek olarak gösterilebilir. Bilgi insanın zihninde var olan ya da var olabilen kuram, yasa veya ilkelerin bütünüdür. Bilgi bilimin alt başlığı olabileceği gibi ana başlık halinde de ele alınabilir. Örneğin; Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerden ayrılan veya içinde sosyal bilimleri barındıran ve bünyesinde çeşitli bilgi ve öğrenme alanlarını içeren bilgi alanıdır (Köroğlu ve Köroğlu, 2016).

Uzun yıllardır eğitim-öğretim programları devletlerin geleceğini belirlemiştir. Bir milletin geleceğinde söz sahibi olan eğitim-öğretim faaliyetleri çeşitli dersler aracılığıyla kendisini göstermiştir. Amaçları arasında üretken, yaratıcı, etkin, hak ve ödevlerini bilen, ülkesinin bağımsızlığı için çalışan bilinçli insan tipleri ve iyi insan, ideal vatandaşlar yetiştirmek isteği olan sosyal bilgiler dersi bu derslerin en önemlisidir (Akpınar ve Kaymakçı, 2012). Günümüzde akıl almaz bir hızla değişen ve gelişen dünyada birçok problem de beraberinde ortaya çıkmaktadır. Toplamların beklentileri ve istekleri de bu değişim ve gelişimle artmakta ve devletlerin ideal vatandaşa olan ihtiyacı da hızlanmaktadır. Bu hususta sosyal bilgiler dersi disiplinler arası bir yaklaşımla bu sorumlulukları üstlenmektedir. Sosyal bilgiler dersi tüm dünyada eğitimin başlıca amacı olan sosyal etki yaratma ve ideal vatandaş yetiştirme noktasında büyük öneme sahiptir (Dönmez, 2003).

Sosyal bilgiler dersinin ana amacı olan ülkenin milli birlik ve beraberliğini savunarak demokratik amaçlar için çalışan ideal vatandaşın özellikleri üzerine

yapılan araştırmalar sonucunda ideal vatandaş olarak nitelendirilen bireyin özellikleri arasında; ülkedeki ve dünyadaki güncel olayları izleyerek takip etmesi, ülkesi için demokratik ve adil idealler çerçevesinde hareket etmesi, herhangi bir gücün ve iktidarın otoritesini kabul etmesi, vatanını ve milletini sevmesi, kanun ve emirlere eksiksiz bir şekilde uyması, dürüst ve adil olması, akıllı kararlar alabilmesi, farklılıklara saygı duyması, toplumsal olaylar hakkında bilgi sahibi olması, tarihini bilmesi gibi özellikler yer almaktadır (Kızılay, 2015). Bayır'a (2016) göre ideal vatandaşın özellikleri arasında toplum problemlerine duyarlı, kendisini sürekli yenileyen ve geliştiren, ahlaki muhakeme yeteneğine sahip, st bilişsel düşünme yeterliliği olan, milli ve evrensel değerleri benimsemiş, teknoloji ve bilgi çağına uyum sağlamış nitelikli bireylere ait özellikler de yer almaktadır.

İdeal vatandaş algısının ortaya çıkmasında başta sosyal bilgiler dersi olmak üzere çeşitli dersler ve disiplinler de etkili olmaktadır. Bunların hiç şüphesiz en başında sosyal bilgilerin içinde de bulunan tarih ve coğrafya dersleri gelmektedir. Yeni sosyal bilgiler ğretimi programında ideal vatandaşlık eğitimine ve değerlere özel önem verilmiştir. Bu durumun şekillenmesinde kuşkusuz sosyal bilgilerin içeriğinin iyi insan, ideal vatandaş yetiştirme amacı önemli rol oynamaktadır. Devletin ve toplumun ideal vatandaştan beklediği bazı özellikler vardır. Bu yargıya ideal vatandaşın; vatanının her karış toprağını sevmesi, insanlara sevgi ve saygı göstermesi, ülkesinin çıkarları doğrultusunda kültürel mirasına saygılı olması, farklılıklara saygı duyması ve barış ekseninde hareket etmesi örnek gösterilebilir. Tüm bu özelliklerin çocuğa kazandırılmasında sosyal bilgilerin içinde yer alan tarih ve coğrafya disiplinleri önemli rol oynamaktadır (Karatekin ve Sönmez, 2016). Bir toplumun sosyal ve iktisadi açıdan kalkınmasının en önemli yolu o ülkenin eğitime ve eğitim vizyonuna yüklediği anlam ile mümkündür. Bu noktada ideal vatandaş yetiştirmenin ülkenin refah seviyesinin artması ve gelişmesi açısından önemi oldukça büyüktür.

Sosyal bilimlerin insan ile ilişkili yukarıdaki başlıkları düşünüldüğünde, bu başlıkların belirli bilgi çerçevesinde geniş yelpazeye sahip olduğu ve insan yararına hizmet verdiği söylenebilir. Yukarıdaki bu bilgi alanları ideal vatandaşlık algısıyla

ortak hedef etrafında birleşerek sosyal bilgiler dersi ekseninde disiplinler arası bir anlayış içinde öğrenciye aktarılmaktadır. Sosyal bilimlere ait bilgi, beceri ve değerler tek disiplin halinde veya çoklu disiplinler arası bir yaklaşımla sosyal bilgiler dersi ekseninde incelenmektedir (Tay, 2013). Sosyal bilimler, insan hareketlerinin büyük boyutlarını inceleyen ve tahlil eden çok yönlü disiplinlerin oluşturduğu bir alandır. Sosyal bilimlerinin bir ders alanı olabilmesi için içindeki alanların tek tek kendi bilgilerini üretmesi gerekir. Oysaki sosyal bilgiler sosyal ilişkilerin incelenmesini önemli bularak ideal vatandaş yetiştirme amacıyla şekillenmiş bir müfredat dersidir (Tanrıöğen, 2006).

Tay'a (2013) göre ülkemizde ideal vatandaşın özellikleri şöyle sıralanmaktadır: Demokrasinin yapıcı bütünlüğüne inanmış, hak, hukuk ve adalet yolundan gitmiş, vatandaş olarak sorumluluklarını üstlenmiş, ülkesini her türlü tehlikeden korumaya çalışmış, Atatürk ilke ve inkılaplarını kendine rehber edinmiş, anayasanın korucu bütünlüğünü kavramış, özgürlük duygusu gelişmiş, laik ve sosyal hukuk devleti olma bilincini öğrenmiş, Türkiye Cumhuriyeti Devletini koruyup sonsuza kadar yaşatan kişidir.

İdeal vatandaş algısı sosyal bilgiler öğrenimi veren ülkelerin programlarında farklı şekillerde ele alınmıştır. Sosyal bilgiler disiplini yer alan ülkelerde ana hedef bu disiplin çerçevesinde ülkeye iyi ve ideal vatandaş yetiştirmektir.

Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS, 2009), iyi ve ideal vatandaşta olması gereken nitelikleri ve özellikleri şöyle sıralamıştır:

- Demokratik temellerin önemini kavrayarak ana değerleri rehber edinip bu değerler doğrultusunda hayatını sürdürmeye çalışır.
- Kendisinin, ebeveynlerinin ve etkileşim halinde bulunduğu kişilerin faydasını düşünerek sorumluluk bilinci kazanır.
- İçinde bulunduğu ortamın, ülkesinin ve komşu ülkelerin örf, adet ve gelenekleri hakkında bilgi sahibidir.

- Ülkesinin ve milletinin kurucu unsurları, sivil toplum örgütleri ve siyasal süreçleri hakkında bilgilidir.
- Ulusal ve uluslararası, genel ve özel seviyede insanlık tarihini etkileyen olay, olgu ve sorunların farkındadır.
- Olası problemlere çözüm önerileri getirebilmek için literatüre hakim ve yaratıcı, eleştirel, analitik düşünme özelliklere sahiptir.
- Sosyal ve kültürel alandaki bilgisini arttırmak için gerekli çalışmalara katılma ya da alan yazını tarama konusunda yeterlidir.
- Olgu ve olayları en ince ayrıntısına kadar değerlendirip, analiz edebilir ve çeşitli sorulara cevap arar.
- Problem çözme basamaklarını ve yargıya varma süreçlerini kullanır.
- İçinde bulunduğu ortam ya da grup bünyesinde tanıdığı veya tanımadığı kişilerle iş birliği yapma konusunda yeteneklidir.
- Kamusal yaşama ve toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılma örneği göstererek çevresine örnek olur (NCSS, 2009, aktaran Güven, 2011).

Sosyal bilgiler; ideal bir vatandaş olarak evrensel ve milli değerlere sahip, programın belirlemiş olduğu bilgileri gerçek hayatta kullanabilen; sosyal bilim dallarından elde ettiği bilgiler vasıtasıyla gelecekteki hayatına yönelik güçlü ve doğru bir planlama yapabilen kişiler yetiştirme amacıyla geliştirilmiş; dinamik ve kompleks bir disiplindir (Çatak, 2016). Sosyal bilimlerin toplumsal ilişkileri düzenleyen ve uzlaşmayı sağlayan önermelere sahip olduğu ortadadır. Buradan hareketle sosyal bilgiler müfredat dersinin sosyal bilimlerin bileşkesinden hareketle ideal vatandaşlığı amaç edindiği söylenebilir (Sönmez, 2005).

Sosyal bilgiler ile sosyal bilimlerin ilişkisini sosyal bilgiler öğretiminde yer alan sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımında da görmek mümkündür. Bu yaklaşım iyi insan ve ideal vatandaş yetiştirmede, sosyal bilgilerin

sosyal bilimler için bir temel oluşturabileceğini ancak esas iyi insan ve ideal vatandaş yetiştirmenin sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler öğretimi ile gerçekleştireceğini öne sürmüştür (Tay, 2013).

İdeal vatandaş yetiştirmek için kullanacağı bilgileri sosyal bilimler içerisinde alan sosyal bilgiler bu amacı eğitim kurumları içerisinde belirli bir müfredat ile gerçekleştirir. Ürettikleri bilgiler ile sosyal bilgilerin ideal vatandaş yetiştirme amacına hizmet eden önemli sosyal bilim disiplinleri ve ilgilendikleri disiplinleri aşağıdaki gibidir:

Tarih: Sosyal bilimlerde var olan, ilk ve ortaokul düzeyindeki sosyal bilgiler öğretiminin temel disiplinlerinden biridir. Geçmişte yaşayan insanların yapmış oldukları siyasi, askeri, ekonomik, dini, kültürel hareketleri yer ve zaman belirterek, sebep-sonuç ilişkisi içinde anlatan bir bilim dalıdır (Köstüklü, 2006). Sosyal bilgiler içerisinde milli kültür ve tarih konuları işlenirken öğrencilere sevgi, gurur, ahlak, dayanışma ve bağlılık gibi değerler verilir. Bunlar iyi insanın ve ideal vatandaşında en önemli özelliklerindendir. Bu disiplinin ayrıca öğrencide ulusal değerlerin oluşmasına, vatandaşlık bilincinin gelişimine ve güçlenmesine, milli birlik ve beraberlik fikrinin oluşmasına katkı sağlar (Turan ve Ulusoy, 2013).

Sosyoloji: Toplum bilimi olarak nitelendirilen sosyoloji, toplumun yapısını ve özelliklerini, sosyal olayları ve sosyal yapı içerisinde ortaya çıkabilecek eğilimleri ve değişimleri inceleyen bir bilim dalıdır. Sosyal bilgilerde sosyoloji konularının öğretimi ile toplumsal değişime ayak uydurabilen, toplumu ilgilendiren konularda görev ve sorumluluk alabilen, toplumsal sorunlarda özgün çözüm önerileri geliştirebilen iyi ve ideal vatandaşlar yetiştirmek amaçlanır (Akhan, 2011). İdeal vatandaşların yetişmesinde sosyoloji bilgisi oldukça önemlidir. Çünkü ideal vatandaşın kazanması gereken özelliklerden bir tanesi de toplumu okuyabilmesi, toplum problemlerine çözümler bulması ve toplumun refahını yükseltici tavsiyelerde bulunmasıdır. Bunun için de sosyoloji bilgisi mihenk taşlarındandır.

Psikoloji: Yeryüzünde hayat sürdüren birey ve hayvan topluluklarının, davranışlarının zihinsel ve mantıksal sonuçlarını ele alan bir bilimdir. Bu bilim hem

doğuştan getirilen hem de zamanla öğrenilmiş davranışlarla ilgilenir. Sosyal bilgiler öğretiminde psikoloji disiplini sayesinde öğrenciler kendilerinin ve başkalarının kişisel özelliklerini keşfederek birbirleri arasındaki ilişkilerin anlam kazanmasını sağlamaktadır. Psikoloji ile davranışların altında yatan nedenlere bakılarak sonuçlara ulaşılmakta ve iş birliği içerisinde çözüm önerileri getirilmektedir. Bu sayede insanlar arasında ideal vatandaşlığın niteliklerinden olan birlik ve beraberlik duygusu pekişmektedir (Öztürk, 2015).

Antropoloji: Irk bilimi veya kültür bilimi olarak tanınan antropoloji, fiziki ve sosyal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fiziki antropoloji insanoğlunun biyolojik yapısını ve özelliklerini ele alırken sosyal antropoloji, insanların oluşturduğu kültürel yapıyı incelemekte ve ele almaktadır (Özmen, 2015). Antropoloji özellikle insanlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ele alarak kişilerin inanış ve değer sistemlerinin hangi yollardan oluştuğunu araştırarak sosyal bilimlere katkı sağlamaktadır. Kültürün zamanla nasıl geliştiğini ve şekillendiğini inceleyen kültürel antropoloji, etnoloji, dilbilim ve arkeoloji gibi alt dallara ayrılmaktadır (Doğanay, 2005). Antropolojinin sosyal bilgiler konuları içerisinde öğrencilere verilmesi ile geçmiş kültürene hakim, kültürünün önemini ve zenginliğinin farkında olan ideal vatandaşlar yetiştirilmek hedeflenmiştir.

Siyaset Bilimi: Siyaset, kişinin içinde bulunduğu ve yaşamakta olduğu topluma, kendisinin bireylerle ilişkileri ve sosyal görüşleri neticesinde bir düzen verme aşamasıdır. Bir devletin yönetim sürecini ve yönetim türlerini ele alarak inceleyen siyaset bilimi, siyasal insanı konu edinen, yasama-yürütme ve yargı organlarını araştıran bir bilimdir (Sarısaman, 2008). Bu bilim ile ideal vatandaşlar yönetimde söz sahibi olmayı öğrenmesi amaçlanmaktadır.

Coğrafya: İnsanın içinde yaşadığı doğal çevreyi konu edinen bir bilim dalıdır. Coğrafya büyük ölçüde beşerî, iktisadi ve doğal güzellikleri araştırıp tahlil ederek bunlar arasında neden-sonuç bağlamında bağlantı kuran, insan ile yaşadığı çevre arasında köprü oluşturan bir bilimdir. Bununla birlikte sosyal bilgiler içerisinde coğrafya disiplinine ait konuların verilmesi, yaşadığı ülkenin özelliklerini bilen,

problem çözme becerisi gelişmiş sosyal bilgilerin ideal vatandaşlar yetiştirme hedefine katkı sağlar (Meydan, 2013).

Ekonomi: Bireylerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için üretmeleri ve ürettiklerini paylaşma yollarının tümünü araştıran bir bilim dalıdır. Kısaca ekonomi: istek ve ihtiyaçlardan doğan ihtiyaçlar için kaynakların dengeli kullanılması üzerine kişiler ve gruplar tarafından gerekli görülen kararlar ile ilgilidir (Doğanay, 2005). Sosyal bilgiler dersi kapsamında ekonomi konularının çocuğa öğretilmesi ile çocuk kıtlıkla mücadeleyi, ekonominin nasıl işlediğini ve ekonominin insan yaşamını nasıl etkilediğini öğrenir. Ayrıca parayı kullanma, geçimini sağlama, eşya ve servis alma-satma, bankacılık, bütçe yapma gibi somutlaştırılabilen ekonomik değerlerin geliştirilmesine katkı sağlar (Turner, 2004, aktaran Akhan, 2013). İdeal vatandaşın temel becerileri arasında ekonomik bilgisi, parayı yönetebilme kabiliyeti ve geçimini sağlama gibi beceriler vardır.

Hukuk: Devletin yaptırma yetkisiyle sağlam temellere dayandırılmış, toplumsal yaşama yön veren, kişilerin sosyal ilişkilerini ve hayat standartlarını ele alan bir bilimdir. Hukuk kuralları temelde insanlar arasında meydana gelen sorunları düzenleyici bir özelliğe sahiptir. Sosyal bilgiler öğretiminde hukuk disiplininin verilmesi ile anayasal düzende çocuğun hak ve sorumluluklarını bilip kullanması hedeflenmiştir (İlgaz, 2008).

Ülkemizde ideal vatandaşlık eğitimi büyük oranda hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve sekizinci sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersleriyle verilmektedir. Öğrencilerin gelişim dönemlerinde kazanacakları bilgi, değer, beceri ve tutumu yaşamları boyunca devam ettirecekleri düşünülür ise ideal vatandaş yetiştirmede sosyal bilgiler programının önemi ortaya çıkmaktadır (Akhan, 2015). Türk Milli Eğitim sistemi içerisinde sosyal bilgiler dersi ilk olarak iyi ve ideal vatandaş yetiştirmeye yönelik misyonu ve vizyonu ile toplumun ve ülkenin geleceğine yapılmış bir yatırımdır (Dönmez ve Yazıcı, 2015).

Küreselleşen dünyada, bilim ve teknolojiye, ekonomideki ve toplumsal hayatta ortaya çıkan değişimler ve hızlı gelişmeler eğitim alanındaki değişimleri de

beraberinde getirmekte ve bunun neticesinde programlarda ve öğrenme-öğretme anlayışında da gelişmeler yaşanmaktadır (Arslan ve Özpınar, 2008). Geçmişten bugüne değişen sosyal bilgiler lisans programlarında ideal vatandaşlık ile ilgili derslerin isimleri ve dağılımı aşağıdaki gibidir.

1998 Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı derslerine bakıldığında Türk Milli Eğitim sisteminin temel hedefi olan, iyi insan, ideal vatandaş yetiştirmede Sosyal Bilimlere Giriş, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (I ve II), Vatandaşlık Bilgisi (I ve II) ve Vatandaşlık Eğitimi Semineri bu hedefe doğrudan hizmet etmektedir. Sosyal Bilimlere Giriş dersi, 1. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I dersi, 1. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II dersi, 1. sınıf 2. yarıyılıda 2 kredi; Vatandaşlık Bilgisi I dersi, 3. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi; Vatandaşlık Bilgisi II, 3. sınıf 2. yarıyılıda 2 kredi; Vatandaşlık Eğitimi Semineri dersi ise 4. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi olarak verilmektedir. Programda yer alan diğer sosyal bilimler disiplinlerine ait derslerde ideal vatandaş, iyi insan yetiştirmede bu hedefe dolaylı olarak hizmet etmektedir (YÖK, 1998).

2007 Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı derslerine bakıldığında Türk Milli Eğitim Sisteminin temel hedefi olan, iyi insan, ideal vatandaş yetiştirmekte Sosyal Bilgilerin Temelleri, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (I ve II), Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Hakları ve Demokrasi dersi bu hedefe doğrudan hizmet etmektedir. İyi vatandaşlığın temel özelliği olan hak ve sorumluluğunu bilen kişiler yetiştirmede bu dersler aktif rol üstlenmektedir. Sosyal Bilgilerin Temelleri dersi, 1. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I dersi, 1. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II dersi, 1. sınıf 2. yarıyılıda 2 kredi; Vatandaşlık Bilgisi dersi, 2.sınıf 2. yarıyılıda 2 kredi; İnsan Hakları ve Demokrasi dersi 3. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi olarak verilmektedir. Bunun yanı sıra programda yer alan diğer derslerinde bu hedefe hizmet ettiği yadsınamaz bir gerçektir (YÖK, 2007).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı derslerine bakıldığında Türk Milli Eğitim Sisteminin temel hedefi olan, iyi insan, ideal vatandaş yetiştirmekte Sosyal Bilgilerin Temelleri, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (I ve II), Vatandaşlık Bilgisi, Eğitimde Ahlak ve Etik, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi,

Karakter ve Değer Eğitimi bu hedefe uygun olarak hizmet etmektedir. Sosyal Bilgilerin Temelleri dersi, 1. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I dersi, 1. sınıf 1. yarıyılıda 2 kredi; Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II dersi, 1. sınıf 2. yarıyılıda 2 kredi; Vatandaşlık Bilgisi 2. Sınıf 2. yarıyılıda 2 kredi; Eğitimde Ahlak ve Etik dersi, 3. sınıf 2. yarıyılıda 2 kredi; İnsan Hakları ve Demokrasi ile Karakter ve Değer Eğitimi dersleri 4. Sınıf 2. yarıyılıda 2 kredi olarak verilmektedir. Diğer programlardan farklı olarak Karakter ve Değer Eğitimi ve Eğitimde Ahlak ve Etik derslerinin programda yer alması ideal vatandaşlığa verilen önemin göstergesi niteliğindedir (YÖK, 2018).

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programlarına (1998, 2007, 2018) bakıldığında Sosyal Bilgilerin ve Türk Milli Eğitiminin temel amacı olan ideal vatandaş yetiştirme yolunda 1998 programında 6 ders, 2007 programında 5 ders, 2018 programında 7 ders doğrudan hizmet etmektedir. Değişen ve gelişen dünyada küreselleşmenin etkisiyle iyi vatandaşa olan ihtiyacın artması sonucunda 2018 programında vatandaşlık derslerine verilen önem artmıştır (Çiçek, 2018).

2.1.8. Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık öğretiminde öğretmenin görev ve sorumlulukları

Vatandaşlık öğretiminin etkisini belirleyen en önemli unsurlardan biri öğretmenlerdir. Öğretmenler yalnızca programın uygulayıcısı değil, davranış ve tutumlarıyla da öğrenciler üzerinde etkilidirler. Dolayısıyla öğrenciler öğretim metodu kadar öğretmenlerin kişiliğinden de etkilenmektedirler (Kuscher, 2001, s. 161). Ayrıca başarılı eğitim uygulamaları konusundaki tartışmalarda araştırmacılar öğretmenlerin kendi öğretim metotları ve öğrencileri hakkındaki görüşleriyle ilgili çalışmalara yönelmektedirler (Russel ve Munby, 1992).

İçinde bulunduğumuz bilim ve teknoloji çağında, nitelikli, bilgi ve becerilere sahip bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi birikimine sahip, nitelikli insan yetiştirmenin önemli olduğu günümüz dünyasında okullarda önemli görev, eğitim ve öğretim sürecinin uygulayıcısı olan öğretmenlere düşmektedir. Çünkü öğretmenler öğrencileri hayata hazırlaması, öğrenciyle sürekli etkileşim halinde olması ve

toplumsal kültürün ve değerlerin öğrenciye aktarıcısı konumunda olması sorumluluğunu taşımaktadır (Gençtürk ve Sarpkaya, 2015).

Programın okullarda uygulayıcısı ve yürütücüsü konumunda olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin niteliği arttıkça eğitimin ürünü olan nitelikli bireylerin ve ideal vatandaş yetiştirilmesinin kolaylaşacağını belirten Tonga (2012, s. 783), “*İyi öğretmen yetiştirmeden, iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmeyi beklemek, bozuk bir tezgâhtan düzgün ürün çıkarmaya benzer ki bu da mümkün değildir*” ifadelerini kullanmıştır. Sosyal bilgiler dersi öğretmenin rolü, öğrencilerin bilinçli kararlar alarak onların ideal vatandaş olmalarına yardımcı olmaktır (Farris, 2007).

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin mesleğiyle ilgili yeterlikleri bu noktada büyük önem kazanmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenleri için belirlenen özel alan yeterlikleri şunlardır (Talim Terbiye Kurulu, 2008):

Öğretim Sürecini Planlama ve Değerlendirmede;

- Eğitim-öğretim süreci ile ilgili uygun kaynakları kullanabilme,

Öğrenme-Öğretme Sürecinde;

- Türk tarihini ve kültürünü iyi derecede bilme, bu mirası koruma ve geliştirme bilincine sahip olma,
- Sorumlu olduğu öğrencilerinin, bireylerle ve çevreyle etkileşimini geliştirme,
- Özellikle ekonominin toplumlar ve bireyler üzerindeki etkisini öğrencilerine anlatma ve belletme konusuna önem verme,
- Dezavantajlı bireyler için ihtiyaç duyulan eğitime yönelik uygulamalar yapabilme,

İzleme ve Değerlendirmede;

- Ölçme ve değerlendirme konusunda hedeflerine saptama,
- Ölçme ve değerlendirme araçlarını-tekniklerini öğrenme ve uygulama,

- Öğretim sürecinde sağladığı istatistiksel verileri hesaplayabilme,

Aile, Okul ve Toplumla İş Birliği Yapmada;

- Öğrencilerin gündelik yaşamda gereksinim duyacağı konularla ilgili ebeveynleri ile iletişime geçerek gelişmelerini sağlama,
- Öğrencilerini özellikle ulus için önemli olan günlerde yapılabilecek törenler için hazırlama ve onların aktif bir şekilde katılımlarını sağlayabilme,
- Ulusal bayram ve törenleri düzenleyebilecek yetkinde olma ve bu konuda kendini geliştirme,
- Okulun kültür ve öğrenme açısından bir üs olabilmesi için ebeveynlerle ortak çalışabilme,
- Toplumsal öncülük yapmaya gayret gösterme,

Mesleki Gelişimi Sağlamada;

- Mesleki yeterliklerini saptayabilme,
- Sosyal bilgiler öğretimine yönelik olarak kendini mesleki olarak geliştirme,
- Mesleki gelişimine katkı anlamında özellikle bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinden faydalanabilme.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunluğu sosyal bilgiler dersinin aktarımı ile vatandaş yetiştirme arasında sebep-sonuç ilişkisi olduğunu düşünmektedirler. Öğretmenlere göre asıl hedef iyi insan ve ideal vatandaş yetiştirmektir. Sosyal bilgiler ile vatandaşlık arasında ilişki kurulurken vatandaşlık ödevleri, öğrenme alanları, beceriler, değerler, kazanımlar ve sosyal bilimlerin gün yüzüne çıkmaktadır. Sosyal bilimlerin sayesinde farklı alanların bakış açısını ele alarak sosyal bilgiler dersinde öğretmenler vatandaşlık üzerine yoğunlaşabilmektedirler (Kuş ve Aksu, 2017).

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin söz konusu becerilere sahip olmaları vatandaşlık eğitimi açısından da önemli olduğu söylenebilir. Çünkü sosyal bilgiler öğretmenlerinin etkili bir vatandaşlık öğretimi verebilmeleri için mesleğini iyi yaparak öğrencilere örnek olmaları gerekir. Buna göre öğretmenlerin öğretimi planlama ve değerlendirmede, öğrenme-öğretme sürecinde, izleme ve değerlendirmede, aile, okul ve toplumla iş birliği yapmada, mesleki gelişimi sağlamada yukarıda belirtilen yeterliliklere ulaşmaları öğrencilerin vatandaşlık anlayışlarını da olumlu düzeyde etkileyecektir.

Öğretmenlerin öğretim planlama sürecindeki görev ve sorumlulukları

Eğitimin planlanması, eğitimi öğrencilerin ve vatandaşların gereksinimlerini yerine getirmek ve amaçları gerçekleştirmek için daha efektif ve verimi sağlamak hedefiyle, rasyonel ve düzenli çözümleme yönteminin eğitime uygulanmasıdır (Ada ve Küçükali, 2018). Eğitimde planlama uzun vadeli olmalıdır. Yapılması planlanan değişiklikler zamana yayılmalıdır. Okullar eğitim sisteminin en stratejik parçası olup eğitim planlamasının odağında yer almaktadır. Eğitim planlamasında insan kaynaklarının planlanması diğer kaynakların planlanmasından önce gelmektedir (Çelik, 2012).

Eğitimde plan yapmanın temel amacı, eğitime yönelik organizasyonları, toplumun farklı tür ve kademelerle ilgili eğitim ihtiyaç ve isteklerine en etkili biçimde cevap verebilmek, eğitime ayrılan bütçeyi etkin şekilde kullanmak ve sonucunda eğitimden maksimum noktada fayda sağlamak, özetle eğitim sistemi etkililiğini sağlamaktır. Eğitimde planlamalar ulusal veya yerel düzeyde hazırlanabilir. Geniş ya da dar ölçekte hazırlanan bu planların birbirlerine göre güçlü tarafları ve sınırlılıkları vardır. Ülkemizde Kalkınma Bakanlığı tarafından, kalkınma planları beş yıllık süreyi kapsayacak şekilde hazırlanmaktadır (Gümüş ve Şişman, 2012).

Ada ve Küçükali'ye (2018) göre eğitimde planlama belirli amaçlar için yapılır. Bunlar, kişilerin sosyalleşmesi için gerekli ortamın sağlanması, kültürün gelecek kuşaklar tarafından benimsenmesi, bireyin yeteneklerinin desteklenmesi ve

iyileştirilmesi, işletmelerin beklentilerini karşılayabilecek özelliklere sahip bireylerin yetiştirilmesi, bireylerin yaşama hazırlanmasıdır.

Ulusal ya da yerel baskılar ne olursa olsun öğretmenler, okulun ihtiyaçlarını tespit etmek ve ihtiyaçlarına cevap verecek uygun bir eğitim planı oluşturmakla yükümlüdürler. Her okulun sorunları olduğu bilinmektedir. Bu sorunların eşit güçte ele alınması beklenmemelidir. Bu sebepten sorunların öncelik sırasının belirlenmesi ve hangisine öncelik verileceğine karar vermek gerekir. Uzun vadeli bir yaklaşım benimsenmesinin birçok nedeni vardır, bu nedenlerin bazıları şu şekilde belirtilmiştir:

- Büyük değişikliklerin hızlı bir şekilde yapılamayacağı,
- Bazı değişiklikler zamanı gelmeden önce kapsamlı bir hazırlık gerektirdiği,
- Gelecekteki ihtiyaçların şimdiki mevcut ihtiyaçlardan farklı olacağıdır.
- Okulun faaliyetlerinin kapsam alanlarının tamamı,
- Okulun uzun vadedeki hedefleri,
- Hedefi çevresel etkilerle uyumlu hale getirmek,
- Okulun kaynaklarını dikkate alarak, sürdürülebilir faaliyetler geliştirmek (Fidler, 2002).

Öğretmenin uygulama sürecindeki görev ve sorumlulukları

Öğretmenlerin temel görevlerinden bir tanesi de uygulayıcı olmalarıdır. Bir öğretmenin etkili bir uygulayıcı olması için bilgi ve becerilerini öğrencilere aktarabiliyor olması gerekmektedir. Uygulama süreci her öğretmen açısından istenilen sonucu vermeyebilir. Çünkü rehberlik niteliğindeki süreç herkesin içerisinde gizlice varolan doğal bir yetenek değildir; yani her öğretmenin aynı zamanda nitelikli bir rehber ya da uygulayıcı olduğunu söyleyemeyiz. Bunun yanında araştırmalar ortaya koymaktadır ki; uygulama yetenekleri öğrenilebilir ve zamanla geliştirilebilir yeteneklerdir (Ambrosetti, 2014, s. 30). Başarılı bir uygulama

öğretmeni, tecrübeli bir mesleki geçmişe sahip, etkili öğretme stratejilerini aktarabilen, mevcut ders programında titiz bir yönlendirmeye sahip olan, öğrenciyle açık bir iletişim sağlayabilen iyi bir dinleyici, öğrencilerin ihtiyaçları konusunda hassas, öğrencilerin farklı tarzlar kullanarak daha başarılı olabileceğinin bilincinde ve aşırı yargılayıcı olmaktan kaçınan bir rehber olmalıdır (Hobbs ve Putnam, 2016, s. 6).

Öğretmenlerin uygulama sürecinde, bir öğretmenin mesleki olarak sahip olması gereken yeterliliklerin yanı sıra, bazı ek beceriler geliştirmesi gerekmektedir. Bu ek becerileri net bir çerçeveye koymak adına önce öğretmenin uygulamadaki görev ve sorumluluklarına gözetmekte fayda olacaktır. Öğretmen, öğrenciler ile koordineli çalışarak, onların yapacağı çalışma programını düzenler. Bu program süresince öğrencilerin mesleki gelişimine yardımcı olmaya yönelik rehberlik sağlar, öğrencilerin gözlem yapmasına ve çeşitli öğretim yöntemi ve tekniklerini uygulamasına yardımcı olur. Öğrencilerin uygulamada yararlanabileceği öğretim araç-gereç, kaynak ve ortamı sağlar (YÖK/Dünya Bankası, 1998, s. 10).

Öğretmenin değerlendirme sürecindeki görev ve sorumlulukları

Eğitimin gerekçesi, istenilen davranışları geliştirmek, kusurlu davranışları düzeltmek olabileceği gibi, istenmedik davranışları ortadan kaldırmak da olabilmektedir. İstenilen nitelikte davranış değişikliği eğitimin başarısına işaret ederken, beklenen değişimin gerçekleşmemesi de eğitimde başarısızlığın göstergesidir (Turgut, 1997, s. 1). Uygulanan eğitimin başarısı ile ilgili yorumlar yapmak, eğitimin başarısız olması halinde başarısızlığın nedenlerini belirleyerek ihtiyaç duyulan düzenlemeleri yapmak, eğitimin başarılı olması halinde ise hangi öğrenciler başarı düzeylerini saptamak amacıyla ölçme ve değerlendirme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Uygulanan eğitimin başarılı ya da başarısız oluşu üzerine fikir üretmek, ölçme ve değerlendirme uygulamaları sayesinde elde edilen sonuçlarla mümkün olmaktadır.

Eğitim programının önemli bir parçasını oluşturan, öğretmenlere öğrenmenin gerçekleşme durumu hakkında dönüt veren ölçme ve değerlendirme, eşanlamlı olarak birbirinin yerine kullanılabilen kavramlar olarak bilinmektedir. Oysa ki ölçme

ve değerlendirme, bir madeni paranın iki yüzü gibi birbirlerinin yerine kullanılamayan birbirinden ayrı kavramlardır. Bunlar birlikte kullanıldıklarında işlevseldirler (Green, 1970, s. 4). Değerlendirme için ölçme ne kadar önem taşıyorsa, değerlendirmenin yapılmadığı bir ölçme de tek başına bir anlam teşkil etmez tıpkı bir yüzü bulunmayan madeni para gibi. Böylesine önemli iki kavramı birbirinden ayıran nedir? Ölçme, herhangi bir niteliğin gözlenmesi ve gözlem sonuçlarının sayılarla ya da başka sembollerle ifade edilmesi olarak tanımlanırken; değerlendirme ise ölçme sonuçlarının bir ölçüte vurularak ölçülen nitelik hakkında bir değer yargısına varılma süreci olarak tanımlanmaktadır (Baykul, 2000; Tekin, 2009). Eğitim kararlarının isabetli oluşu, yapılan ölçme değerlendirme faaliyetlerinin etkinliğinin göstergesidir.

Ölçme değerlendirme faaliyetlerinin etkin ve doğru biçimde gerçekleştirilmesi de öğretmenlerimizin bu süreçteki görev ve sorumluluklarıyla yani yeterlikleriyle mümkündür. Turgut (1997) öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme yeterlik alanına ilişkin sahip olmaları gereken yeterliklerin; öğretimin hedefini saptama, hedeflere uygun soru hazırlama, ölçme aracı geliştirme, ölçme aracını uygulama, analiz etme ve değerlendirme olduğunu vurgulamaktadır. Kubiszyn ve Borich (2007) ölçme değerlendirme alanında öğretmenlerin farklı amaçlarla yapılması planlanan ölçmeler için hangi test türlerinin uygun olduğu, dersin yoklanması gereken hedeflerinin neler olduğu, yazılı yoklama türü testlerin nasıl geliştirilmesi gerektiği, testlerin güvenilirlik ve geçerliğinin nasıl sağlanacağı, temel test istatistikleri, test puanlarının nasıl kullanılması gerektiği ve öğrenci notlarının etkili bir iletişim tekniği kullanılarak ailelere etkili ve yararlı olacak şekilde nasıl iletilmesi gerektiği gibi bilgi ve becerilere sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Karaca (2004) ise öğretmenlerin, hedef davranışlara uygun, geçerli ve güvenilir ölçme değerlendirme araçlarını hazırlama, öğretimin etkinliğini ya da öğrencilerin hedef davranışlara ulaşma düzeyini değerlendirme, değerlendirme sonuçlarını öğrencilerin başarısını arttırmada kullanma ve sonuçları diğer eğitimcilere, ailelere ve öğrencilere iletme yeterliklerine sahip olmalarının gerektiğini vurgulamaktadır. MEB (2006) öğretmenlerin ölçme değerlendirme alanına ilişkin sahip olmaları gereken yeterliklerin; ölçme değerlendirme yöntem ve tekniklerini belirleme, değişik ölçme tekniklerini kullanarak öğrencilerin

öğrenmelerini ölçme, verileri analiz ederek yorumlama ve öğrencinin öğrenmesine yönelik geri bildirim sağlama ile sonuçlara göre öğrenme ve öğretme sürecini gözden geçirme olduğunu vurgulamaktadır.

2.2. İlgili Araştırmalar

İdeal vatandaşlık algıları ile ilgili olarak alan yazında çok sayıda araştırma mevcuttur. Bu araştırmaların, genellikle öğrenci ve öğretmenlerin sahip oldukları vatandaşlık algılarının çeşitli değişkenler (yaş, sınıf düzeyi, bölüm/branş vb.) arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olduğu görülmektedir. Burada araştırmanın konusu gereği hem bireylerin vatandaşlık algılarını belirlemeye hem de vatandaşlık algıları öğretimine yönelik yapılan araştırmalara yer verilmiştir.

Tablo 2.2.1. Yurt içinde yapılmış vatandaşlık eğitimi araştırmaları

Araştırmacı-Yıl	Konu-Kapsam	Çalışma Grubu	Yöntem
Açıkel (2022)	Okul öncesi öğretmenlerinin vatandaşlık eğitimi hakkındaki görüşlerinin ve okul öncesi eğitim programındaki vatandaşlık eğitiminin incelenmesi	Okul öncesi öğretmenleri	Nitel
Altay (2021)	Velilerinin vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkındaki görüşleri	Öğrenci velileri	Nitel
İbrahimioğlu (2021)	Ortaokul öğrencilerinin iyi ve kötü vatandaş tanımları üzerinden onların vatandaşlık algılarını ortaya çıkarılması	Ortaokul öğrencileri	Nitel
Metin (2021)	Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık yeterliliklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi	Sosyal bilgiler aday öğretmenleri	Nicel
Boğazyılan (2020)	Sosyal yapılandırmacılık bağlamında farklı sosyo-kültürel ve ekonomik çevrelerden gelen öğrencilerin vatandaşlık algılarının incelenmesi	8. sınıf öğrencileri	Eş zamanlı çeşitleme desenli karma
Gezer (2020)	Ortaokul öğrencilerinin iyi insan ve iyi vatandaş algılarının belirlenmesi	Sekizinci sınıf öğrencileri	Nitel
Malkoç (2020)	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık tiplerinin belirlenmesi	Sosyal bilgiler öğretmenleri	Ardışık desenli karma

Öntaş ve Koç (2020)	Sınıf öğretmeni adaylarının vatandaşlık algılarının ve ideal vatandaşlık tanımlarının belirlenmesi	Sınıf öğretmeni adayları	Nicel
Özkan (2020)	Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumları ve küresel vatandaşlık görüşleri arasındaki ilişkinin incelenmesi	Sınıf öğretmenleri	Nicel
Durmuş (2020)	Sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitiminin rolünün belirlenmesi	Sosyal bilgiler öğretmenleri	Nitel
Öncül (2020)	İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalık düzeylerinin akran öğretimi yöntemi kullanılarak geliştirilmesi	Dördüncü sınıf öğrencileri	Gömülü deneysel desen
Bozkaya (2020)	Göçmen öğrencilere sosyal bilgiler dersi etkin vatandaşlık ünitesi kapsamında verilen vatandaşlık eğitiminin vatandaşlık bilinç düzeyleri üzerine etkisi	5. sınıf göçmen öğrenciler	Açıklayıcı sıralı desenli karma
Öztürk (2019)	Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ideal vatandaşlık anlayışlarının sorgulanması	Sosyal bilgiler aday öğretmenleri	Nitel
Altınok (2019)	Sosyal bilgilerde hizmet ederek öğrenmenin öğrencilerin iyi vatandaşlık algı, bilgi ve tutumlarına etkisi ve öğretmen görüşlerinin belirlenmesi	Öğrenciler ve sosyal bilgiler öğretmenleri	Karma
Aygün (2019)	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık durumlarının belirlenmesi	Sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğretmen adayları	Karma
Dere (2019)	Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının iyi vatandaş hakkında metaforik algılarının tespit edilmesi	Sosyal bilgiler aday öğretmenleri	Nitel
Mızrak (2019)	Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin aktif vatandaşlık niteliklerine yönelik düşüncelerinin belirlenmesi	Sosyal bilgiler öğretmenleri	Nitel
Ünlü (2019)	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin küresel vatandaşlık algılarının ve sosyal bilgiler dersinde küresel vatandaşlık eğitime yönelik görüşlerinin incelenmesi	Sosyal bilgiler öğretmenleri	Nitel
Zabun (2018)	Türkiye ve Fransa'nın vatandaşlık eğitiminin karşılaştırılması	Öğretim programları	Doküman incelemesi
Çiçek (2018)	Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaşlık algılarını incelenmesi	Sosyal bilgiler aday öğretmenleri	Nicel
Ekici (2018)	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminde yaşadıkları sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara yönelik öneriler	Sosyal bilgiler öğretmenleri	Nitel
Bıçak (2018)	Vatandaşlık eğitime ve vatandaşlık eğitimi sürecine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi	Liselerde görev yapan öğretmenler	Nicel

Akçeşme (2018)	Sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi	Sınıf öğretmenleri	Nitel
Acar (2018)	Velilerin vatandaşlık algılarının belirlenmesi	Öğrenci velileri	Nicel
Kayaalp, Karamiş ve Karadeniz (2018)	Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının vatandaşlık kavramına ilişkin kullandıkları metaforların tespit edilmesi	Sosyal bilgiler aday öğretmenleri	Nitel
Bülbül (2017)	Proje tabanlı öğrenme yönteminin sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının çevresel vatandaşlık düzeylerine etkisinin değerlendirilmesi	Sosyal bilgiler aday öğretmenleri	Açımlayıcı sıralı desenli karma
Dere, Kızılay ve Alkaya (2017)	Vatandaşlık eğitime ve iyi vatandaş kavramına yönelik öğrenci velilerinin algılarının tespit edilmesi	Öğrenci velileri	Nitel
Çolak (2015)	Sosyal bilgiler dersinde hizmet ederek öğrenme yaklaşımının vatandaşlık eğitimindeki rolünün incelenmesi	Öğrenci ve öğretmenler	Eylem araştırması
Kaya ve Ersoy (2014)	Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin sekizinci sınıf öğrencilerinde vatandaşlık algısının oluşmasıyla ilişkisinin belirlenmesi	Sekizinci sınıf öğrencileri	Karma
Kılınç ve Dere (2013)	Lise öğrencilerinin iyi vatandaş kavramı üzerine düşüncelerinin ve bu düşüncelerini şekillendiren unsurların tespit edilmesi	Lise öğrencileri	Nicel
Tonga (2013)	Sekizinci sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinç düzeylerinin incelenmesi	Sekizinci sınıf öğrencileri	Karma
Ersoy (2007)	Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi	Sosyal bilgiler öğretmenleri	Ardışık keşfedici desenli karma

Açıkel (2022) yaptığı çalışmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin vatandaşlık eğitimi hakkındaki görüşlerini ve okul öncesi eğitim programındaki vatandaşlık eğitimi incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden hem yarı yapılandırılmış görüşme hem de doküman incelemesi yöntemi kullanılarak veri çeşitlemesi (triangulation) hedeflenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Nevşehir İli, Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı anaokulu ve anasınıflarında görev yapan gönüllü 25 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; okul öncesi öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi kavramına yönelik bilgilerinin yeterli olduğu tespit edilmiştir. Okul öncesi dönemde vatandaşlık eğitimi kapsamında sosyal katılım,

saygı, vatanseverlik, sevgi, ait olma, duyarlılık, iş birliği, sorumluluk, empati, eleştirel düşünme, hoşgörü, yardımseverlik beceri ve değerlerin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Okul öncesi öğretmenlerin %44'ü okul öncesi dönemdeki çocukların hazır bulunuşluğunu vatandaşlık eğitimi açısından yeterli bulmaktadırlar.

Altay (2021) yapmış olduğu öğrenci velilerinin vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkındaki görüşleri adlı çalışmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup durum çalışması olarak desenlenmiştir. Araştırmaya 45 öğrenci velisi katılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Katılımcılar öğrencilik yıllarındaki vatandaşlık eğitiminin daha olumlu sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar gelecekte dijital vatandaşlık ve küresel vatandaşlık becerilerinin önem kazanacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca iyi vatandaş yetiştirme konusunda mevcut eğitim sistemini yeterli görmemektedirler.

İbrahimoğlu (2021) ortaokul öğrencilerinin iyi ve kötü vatandaş tanımlarının üzerinden onların vatandaşlık algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda 34 ortaokul öğrencisinden iyi ve kötü vatandaş tanımlayan bir hikaye yazmasını istemiştir. İçerik analizi ile çözümlenen veriler öğrencilerin iyi ve kötü vatandaş etik özellikler üzerinden tanımladığını, görev ve sorumluluklara çok fazla vurgu yapmadıklarını göstermektedir. Öğrencilerin bu algılarının temelinde sosyal hayatta edindikleri tecrübeler ve yaptıkları gözlemler yatmaktadır.

Metin (2021) yaptığı doktora çalışmasında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık yeterliliklerini çeşitli değişkenlere göre incelemiştir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi, internet kullanım sıklığı, bilişim teknolojileri kullanım becerisi, bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeleri takip etme durumları, toplumsal gelişmeleri takip etme durumları ve sosyo-ekonomik durum değişkenlerine göre dijital vatandaşlık ve alt faktörlerine yönelik yeterlilikleri incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini devlet üniversitelerinin eğitim fakültelerinde öğrenim gören 440 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Analiz sonucunda öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık yeterliliklerinin cinsiyete göre değişmediği, sınıf düzeyinin arttıkça dijital vatandaşlık yeterliliklerinin arttığı, internette geçirilen

süre arttıkça dijital vatandaşlık yeterliliklerinin azaldığı, bilişim teknolojileri kullanım becerileri arttıkça dijital vatandaşlık becerilerinin arttığı, bilişim teknolojilerinde ve toplumdaki gelişmeleri takip edenlerin lehine anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Boğazyılan (2020) tarafından yapılan “Sosyal yapılandırmacılık bağlamında farklı sosyo-kültürel ve ekonomik çevrelerden gelen öğrencilerin vatandaşlık algılarının incelenmesi” adlı çalışmada amaç, farklı sosyo-kültürel ve ekonomik düzeydeki 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık algılarını betimlemektir. Araştırmada eş zamanlı çeşitleme deseni kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarına nitel ve nicel veri toplama araçları birlikte uygulanmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda çalışma grubunu 876 kız ve 624 erkek olmak üzere 1500 öğrenci oluşturmaktadır. Nitel boyutu ise 4 kız ve 4 erkek olmak üzere 8 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin köy ya da kentte ikamet etmesi vatandaşlık algılarını anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin tarihten ve günümüzden kendilerine örnek kişiler almaları vatandaşlık algısının tüm boyutlarında anlamlı bir etki yaratmıştır. Öğrencilerin sosyal bilgiler dersini sevme düzeyleri ve küresel sorunlara duyarlılık düzeyleri vatandaşlık algısı üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Öğrencilerin vatandaş tanımını genel olarak iyi vatandaşın tanımı ile benzer şekilde yaptıkları görülmüştür. Vatanını seven, saygılı, hoşgörülü, kurallara uyan, sorumluluk bilincine sahip ve çevreyi koruyan şeklinde açıkladıkları sonucuna varılmıştır. Öğrenci ailelerinin aylık gelir durumunun aktif vatandaşlık boyutunda anlamlı etkiye sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin evlerindeki sahip oldukları ya da ulaştıkları kitap sayısı dijital, demokratik ve küresel vatandaşlık boyutlarında da anlamlı farklılık oluşturduğu görülmüştür.

Malkoç (2020) tarafından yapılan “Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık tiplerinin belirlenmesi” adlı çalışma ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık tiplerini belirlemek amaçlanarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlığa bakışları bireysel, sosyal ve eğitsel boyutta ele alınmıştır. Araştırmada karma desenlerden ardışık desen kullanılmıştır. Ardışık desende araştırma nicel ve nitel yöntemler belli bir sıralamaya göre yapılır. Bundan dolayı bu araştırmada ilk

olarak nicel veriler toplanıp analiz edilmiş ve daha sonra nitel veriler toplanarak analiz edilmiştir. İki veri son bölümde birleştirilerek yorumlanmıştır. Nitel verilerin tümevarımcı içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Nicel verilerin sonucunda iki vatandaşlık tipi ortaya çıkmıştır. Bu vatandaşlık tiplerinden ilkinin “Geleneksel Vatandaşlık” diğerinin ise “Demokratik Vatandaşlık” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki vatandaş boyutu incelendiğinde demokratik vatandaş puan ortalamasının daha yüksek olduğu görülmüştür. Nitel veriler sonucunda ise “Değer ve Gelenek Odaklı Vatandaşlık (DGOV)” ile “Eleştiri ve Katılım Odaklı Vatandaşlık (EKOV)” olmak üzere iki vatandaşlık tipi ortaya çıkmıştır.

Özkan (2020) yaptığı çalışmada sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumları ve küresel vatandaşlık görüşleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın evrenini Zonguldak il Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı 2016-2017 eğitim öğretim yılında resmi ilkokullarda görevli sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden rastgele örnekleme ile seçilen 302 sınıf öğretmeni araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada Öztürk ve Ünal (1998) tarafından geliştirilen “Sosyal Bilgiler Dersi Tutum Ölçeği” ve Çolak (2015) tarafından geliştirilen “Küresel Vatandaşlık Hakkında Öğretmen Görüşleri” anketi kullanılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde erkek katılımcıların ortalamalarının kadın katılımcılardan daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin küresel vatandaşlığa yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Durmuş (2020) yapmış olduğu çalışmada 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında vatandaşlık eğitiminin rolünü belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın alan yazın kısmında var olan araştırmalar incelenmiş öğretmen görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile düzenlenmiştir. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemleri ile analiz edilmiştir. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Samsun ili Atakum, İlkadım ve Canik ilçelerinde görev yapan 18 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturulmuştur. Veriler yarı

yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli ve yetersiz olduğu konular belirtilmiştir.

Öncül (2020) tarafından yapılan araştırmada ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalık düzeylerinin, akran öğretimi yöntemi kullanılarak geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılarak gömülü deneysel desen uygulanmıştır. Araştırmanın verileri Dijital Vatandaşlık Eğitimi Programı Farkındalık Testi, gözlem, görüşmeler, günlükler ve öğrenci ürünlerinden oluşmaktadır. Veriler istatistik programları ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalık düzeylerinin geliştirilmesinde akran öğretimi yönteminin kullanılmasının olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bozkaya (2020) yaptığı doktora çalışmasında 5. sınıf göçmen öğrencilere, sosyal bilgiler dersi etkin vatandaşlık ünitesi kapsamında verilen vatandaşlık eğitiminin, vatandaşlık bilinç düzeyleri üzerine etkisini ölçmeyi amaçlamıştır. Araştırma karma yönetime göre desenlenip açıklayıcı sıralı desen kullanılmıştır. Nicel verilerin toplanmasında yarı deneysel desen kullanılmıştır. Nitel verilerin toplanmasında ise durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, sosyal bilgiler dersi etkin vatandaşlık ünitesinin 5. sınıf göçmen öğrencilerin bilinç düzeyleri üzerine etkili olduğu, yani öğrencilerin vatandaşlık bilinç düzeylerini olumlu yönde etkilendiği ve arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gezer (2020) ortaokul öğrencilerinin iyi insan ve iyi vatandaş algılarını belirlemeyi amaçladığı çalışmasını 114 sekizinci sınıf öğrencisi ile gerçekleştirmiştir. Araştırmanın verileri açık uçlu soruların yer aldığı anket yoluyla toplanmış ve betimsel analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda iyi insan ve iyi vatandaşın yardımsever, hoşgörülü, adil ve dürüst olma gibi ortak özelliklere sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Öntaş ve Koç (2020) sınıf öğretmeni adaylarının vatandaşlık algılarını ve ideal vatandaşlık tanımlarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarını 123 sınıf öğretmeni adayıyla gerçekleştirmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak iki farklı ölçek ve açık uçlu sorulardan oluşan bir anket kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, öğretmen adaylarının vatandaşlık ve ideal vatandaşlık algılarının benzer olduğu, geleneksel vatandaşlık algıları yüksekken aktif/sosyal vatandaşlık algılarının düşük olduğu ve ideal vatandaşlık algılarının geleneksel vatandaşlık algılarına dayalı olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Öztürk (2019) “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ideal vatandaşlık anlayışlarına yönelik bir anlatı sorgulaması” adlı yaptığı çalışmada “ideal vatandaşlık” kavramının inşasını ve “ideal vatandaşlık” kavramına dönük deneyimleri sosyal bilgiler öğretmen adaylarının gözünden anlamayı amaçlamıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden anlatı sorgulaması deseni kullanılmıştır. Veriler 4 farklı devlet üniversitesinden elde edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenliği 3. ve 4. sınıf öğrencilerine Vatandaşlık Algısı Ölçeği, Aktif Vatandaşlık Ölçeği ve ideal vatandaşlık kavramına dair bakış açısını konu alan açık uçlu soru formu uygulanmıştır. 4 farklı üniversiteden 15 öğretmen adayı ile en az 2 en fazla 3 görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler anlatı analizine tabi tutulmuştur. Araştırma bulguları iki farklı ideal vatandaşlık anlatısının var olduğunu göstermiştir. Bunlar demokratik vatandaşlık anlatısı ve vatansever vatandaşlık anlatısıdır. Demokratik anlatıya göre ideal vatandaş farklılıkları tanıyan, önemseyen, saygı duyan demokratik insandır. Vatansever anlatıya göre ise Türkiye zor bir coğrafyadadır. Dış devletler Türkiye hakkında yani bizim hakkımızda kötü şeyler düşünmektedir. Bu doğrultuda ideal vatandaşın devletin iyiliğini düşünerek duygu, düşünce ve eylemlerine çeki düzen vermesi gerekmektedir. Vatansever anlatı sahipleri vatan, şehitlik, güvenlik ekseninde buna karşın demokratik anlatı sahiplerinin insan hayatı, farklılık ve politik katılım ekseninde görüş belirttikleri gözlenmiştir.

Altınok (2019) tarafından yapılan “Sosyal bilgilerde hizmet ederek öğrenmenin öğrencilerin iyi vatandaşlık algı, bilgi ve tutumlarına etkisi ve öğretmen görüşleri” adlı araştırmanın amacı sosyal bilgiler eğitiminde hizmet ederek öğrenme

yaklaşımının kullanılmasının öğrencilerin “iyi vatandaşlık” algıları, bilgileri ve vatandaşlığa yönelik tutumları üzerindeki etkililiğini ölçmektir. Aynı zamanda sosyal bilgilerde yer alan vatandaşlık konularının öğretiminde hizmet ederek öğrenme faaliyetlerinin kullanılma durumuna ilişkin öğretmen görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda, hizmet ederek öğrenme yaklaşımının öğrencilerin vatandaşlığa dair algıları, vatandaşlık bilgileri ve tutumları üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla öntest-sontest kontrol gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın nitel boyutu ise iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sosyal bilgiler öğretmenlerinin hizmet ederek öğrenme yaklaşımı ile ilgili görüşlerine başvurulmuştur. İkinci bölümde deney grubu öğrencilerinin “iyi vatandaşlık” algıları görüşme yapılarak tespit edilmiştir. Nitel veriler öğretmen görüşme formu ve öğrenci görüşme formu ile toplanmıştır. Nicel veriler “Vatandaşlık Başarı Testi” ve “Vatandaşlık Uygulamalarına Yönelik Tutum Ölçeği” ile toplanmıştır. Nitel veriler içerik analizi ile nicel veriler ise SPSS 24.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenleri hizmet ederek öğrenme yaklaşımının vatandaşlık sorumlulukları ve görevlerinin öğretilmesine, vatandaşlık bilincinin kazandırılmasına, değerlerin geliştirilmesine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmenler hizmet ederek öğrenme yaklaşımının vatandaşlık eğitiminde daha etkili bir şekilde kullanılabilmesi için okullarda hizmet ederek öğrenme faaliyetlerine daha fazla zaman ayrılması, vatandaşlık eğitime yönelik derslerin ders saatlerinin artırılması, resmi prosedürlerin daha iyi düzenlenmesi, öğretmenlerin kullanabileceği kaynakların artırılması, öğrencilerin projelere katılması konusunda desteklenmesi, düzenli bir planlama yapılması ve mali kaynak oluşturulması gerektiği gibi önerilerde bulunmuşlardır. Öğrencilerin “iyi vatandaş” tanımlamalarında ise hizmet ederek öğrenme uygulamaları öncesinde çoğunlukla geleneksel vatandaşlığı vurguladıkları, en az aktif vatandaşlığın vurgulandığı görülmüştür. Hizmet ederek öğrenme faaliyetlerine fiilen katılan öğrencilerin katılmayan öğrencilere göre vatandaşlığa yönelik tutumlarında artış olduğu görülmüştür.

Aygün (2019) tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasının amacı sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık

durumunu ortaya koymaktır. 2018-2019 yılında yapılan araştırmada açılımlayıcı karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Kara'nın (2018) Türkçe'ye uyarladığı "Dijital Vatandaşlık Ölçeği" kullanılmıştır. Nicel veriler, istatistiksel programlarla analiz edilmiştir. Nicel çalışma grubu 1041, nitel çalışma grubu ise 16 kişiden oluşmuştur. Nitel veriler görüşme tekniği kullanılarak toplanmış ve veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda nitel ve nicel veriler doğrultusunda katılımcıların dijital vatandaşlık durumları açıklanmıştır.

Dere (2019) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaş hakkında metaforik algılarını tespit etmeyi amaçladığı çalışmasını 142 katılımcıyla gerçekleştirmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışma sonucunda en çok Mustafa Kemal Atatürk, ağaç ve güneş metaforlarının kullanıldığı görülmüştür.

Mızrak (2019) yaptığı çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin aktif vatandaşlık niteliklerine yönelik düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını İstanbul ili Tuzla İlçesinde görev yapmakta olan 10 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Görüşme yoluyla elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre aktif vatandaşlık kavramını vatandaşlık görevini yerine getiren ve faaliyetlere bilinçli şekilde katılım gösteren olarak ifade etmişlerdir.

Ünlü (2019) yaptığı çalışmanın amacı sosyal bilgiler öğretmenlerinin küresel vatandaşlık algıları ve sosyal bilgiler dersinde küresel vatandaşlık eğitime yönelik görüşlerini incelemektir. Çalışmada temel nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Kütahya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı resmi ortaokullarda görev yapan 20 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmuştur. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığı ile toplanmıştır ve "Tematik Analiz Yöntemi" kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, öğretmenler küresel vatandaşlığı, evrensel değerlere sahip olma olarak tanımlamıştır. Öğretmenlere göre bir küresel vatandaşın sahip olması gerekli

yeterliklerin başında ise farklılıklara saygı ve çevresel duyarlılık gelmektedir. Ayrıca öğretmenlerin sosyal bilgiler dersi öğretim programının küresel vatandaşlık eğitime uygun yöntem ve teknikleri içerdiğini düşündükleri belirlenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenleri bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler, öğrenci ve velilerin bilinçlendirilmesi, uygulamaya dönük etkinliklerin daha fazla yapılması, yaparak yaşayarak öğrenmelerin artırılması, küresel vatandaşlık yeterliliklerini diğer derslerde de yer verilmesi, ders saatinin artırılması, programda küresel vatandaşlığa yönelik içeriğin genişletilmesidir.

Vatandaşlık eğitimi ile ilgili bir başka çalışma Zabun (2018) tarafından yapılan “Vatandaşlık eğitime karşılaştırmalı bir bakış: Türkiye, Fransa” adlı çalışmadır. Araştırmacı bu çalışmada Fransa ilköğretim 4. sınıf düzeyi Vatandaşlık ve Ahlak Eğitim Programı ile Türkiye İnsan Hakları Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Programını (İlköğretim 4. sınıf) karşılaştırarak; Türkiye’deki vatandaşlık eğitimi uygulamasına öneriler getirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda, her iki ülkenin eğitim sistemleri, vatandaşlık eğitimi programları, kazanım, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme açısından incelenerek karşılaştırılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemine göre desenlenmiş olup veriler doküman incelemesi yoluyla analiz edilmiştir. Verilerin toplanmasında belge tarama yöntemi kullanılmıştır. Fransa Vatandaşlık Eğitimi Programında, bilgi, beceri ve kavramların kazandırılmasında kullanılabilecek yöntemler önerilmektedir. Türkiye Vatandaşlık Eğitimi Programında ise görsel okuma, soru-cevap, tartışma, çıkarımda bulunma, beyin fırtınası, gözlem, karşılaştırma, hatırlama teknikleri önerilmektedir. Türkiye’de millî ve manevî değerlere ağırlık verildiği görülmektedir. Vatandaşlık eğitimi programları içerik olarak birbirine benzerdir. Türkiye’de içerik ünite temeline göre, Fransa’da ise temalar şeklinde hazırlandığı görülmektedir. Her iki ülkenin kazanımlarının bilgi düzeyinin üzerinde yani kavrama, karşılaştırma ve uygulama düzeyinde olduğu söylenebilir. Fransa vatandaşlık eğitimi kazanımları ile Türkiye vatandaşlık eğitimi kazanımları nitel ve nicel olarak farklılık göstermektedir. Vatandaşlık Eğitimi Programlarının değerlendirme bölümünde ise, Fransa’da ve Türkiye’de “öğrencinin gelişiminin” gözlenmesini esas alan bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Yine her iki ülkenin Vatandaşlık Eğitimi Programı değerlendirmesinde, yazılı ve

sözlü, gözlem, tartışma, performans ödevleri, görüşmeler, öğrenci ürün dosyaları, projeler, posterler, öz değerlendirme ölçekleri, çoktan seçmeli, eşleştirmeli, boşluk doldurmalı ve açık uçlu sorulardan oluşan testler kullanıldığı görülmektedir.

Çiçek (2018) yaptığı yüksek lisans çalışmasında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaşlık algılarını incelenmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler öğretmenliğinde öğrenim gören 337 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Tarama modeline göre yapılan bu çalışmada veriler İyi Vatandaşlık Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde istatistik programları kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iyi vatandaşlık algı düzeylerinin yüksek çıktığı ve iyi vatandaşlık algı düzeyleri değişkenlere göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Ekici (2018) yaptığı doktora çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminde yaşadıkları sorunları tespit etmeyi ve bu sorunlara öneride bulunmayı amaçlamıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları Diyarbakır ilinde ortaokullarda çalışan 97 sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırma sonucu vatandaşlık eğitimi konularının sınıf ve ünite düzeyinde eşit dağıtılmadığı, vatandaşlık eğitimi için belirlenen kazanımların toplumsal faktörlerden dolayı uygulanamayacağı belirlenmiştir. Ayrıca bölgesel sorunlar vatandaşlık eğitimini olumsuz etkilemektedir.

Bıçak (2018) tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasının amacı vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi sürecine yönelik öğretmen görüşlerini cinsiyet, kıdem, eğitim düzeyi, üniversitede vatandaşlık eğitimi alma ve hizmetiçi eğitime katılma durumlarına göre incelemektir. Araştırmanın örneklemini, Çorum il merkezi ve ilçelerinden seçilen 20 Anadolu Lisesinde görevli 280 öğretmenden oluşmuştur. Öğretmenlerin vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi algılarını, vatandaşlık eğitimi uygulamalarını çeşitli değişkenlere göre inceleyebilmek amacıyla Vatandaşlık Eğitimi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verileri istatistik programlarıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin vatandaşlık eğitiminin verilme şekline yönelik bazı görüşlerinin cinsiyete göre farklılaştığı; vatandaşlık eğitiminin

genel yönüne, toplumsal yönüne ve eğitim sistemindeki yerine yönelik öğretmen görüşlerinin kıdeme göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Vatandaşlık eğitimi kapsamında okullarda öğretilenlere yönelik öğretmen görüşlerinin eğitim düzeyine ve hizmetiçi eğitime katılma durumlarına göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi kapsamında en sık soru-cevap tekniği kullandıkları ve kullanılan etkinliklerin eğitim, hizmetiçi eğitime katılma ve fakültede vatandaşlık eğitimi alma durumuna göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Vatandaşlık eğitiminin verimliliğini arttırılabilmesi için uzmanlar ile işbirliği yapılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vatandaşlık eğitimi değerlendirmesinde öğretmenlerin en çok sözlü katılım ve sözlü değerlendirme yöntemleri kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Akçeşme (2018) tarafından yapılan çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve olgu-bilim deseninden yararlanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar merkez ve ilçeleri, köy ve kasabalarında görev yapan 17 erkek 13 kadın olmak üzere 30 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 11 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Analizler sonucunda İnsan Hakları, Vatandaşlık ve Demokrasi dersinin ilkokulda yer alması gerektiği ve faydalı olduğu belirlenmiş; fakat ders içeriğinin, dersin işlenme sürecinde kullanılan öykülerin, ders kitabının dil ve anlatımının öğrencilerin seviyelerinin üzerinde olduğu belirtilmiş; öğrencilerin seviyelerine uygun şekilde sadeleştirilerek yeniden planlanması gerektiği yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Acar (2018) tarafından yapılan çalışmada Kastamonu ili merkez ilçesinde öğrenim gören öğrencilerin velilerinin vatandaşlık algılarını, belirli değişkenlere göre ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma verileri Acar ve Demirbaş tarafından geliştirilen Vatandaşlık Algısı Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırmanın örneklemini ise 2014-2015 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 339 öğrencinin velisi oluşturmaktadır. Elde edilen veriler istatistik

programlarıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre velilerin vatandaşlık algıları arasında ekonomik durumları bakımından anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Kayaalp, Karameşe ve Karadeniz (2018) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık kavramına ilişkin kullandıkları metaforları tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda 139 öğretmen adayıyla nitel bir çalışma yürütülmüş, veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda vatandaşlık kavramına ilişkin katılımcıların çiçek, aile, su, ağaç, nefes, güneş, dünya, damar, karınca, toplum, ışık, mineral, oksijen ve tohum gibi metaforlar ürettiği görülmüştür.

Diğer yandan Bülbül (2017) tarafından yapılan “Proje tabanlı öğrenme yönteminin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevresel vatandaşlık düzeylerine etkisinin değerlendirilmesi üzerine bir karma desen araştırması” adlı çalışması incelediğinde araştırmacının proje tabanlı öğrenme yönteminin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevresel vatandaşlık düzeylerine etkisini belirlemeyi amaçladığı ve bu doğrultuda öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik proje tabanlı öğrenme yönteminin etkisini incelediği görülmektedir. Araştırmada nicel ve nitel araştırma yaklaşımlarının sırayla uygulandığı açımlayıcı sıralı karma desen kullanılmıştır. Nicel veriler “Çevre Sorunlarına Yönelik Başarı Testi”, “Çevre Tutum Ölçeği” ve “Çevre Davranış Ölçeği” ile toplanmıştır. Nitel veriler ise deney grubunda yer alan 14 öğretmen adayıyla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ile bu çalışmada yer almayan, deney grubundaki diğer 22 öğretmen adayının özdeğerlendirme formları ile sağlanmıştır. Nicel veriler SPSS 22 istatistik analiz programıyla, nitel veriler ise NVİVO 10 nitel analiz programıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, deney ve kontrol gruplarının çevresel bilgi, tutum ve davranış öntest puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlenmemiştir. Çalışma sonunda ise deney grubu öğretmen adaylarının sontest puan ortalamaları, kontrol grubu öğretmen adaylarının puan ortalamalarından anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda öğretmen adaylarının görüşlerinden şu sonuçlara ulaşılmıştır. Çevre ile ilgili temel kavramları doğru tanımlandıkları, çevre tahribatının en fazla insanoğlunu tarafından yapıldığını, sürdürülebilirlik açısından çevrenin korunması gerektiğini belirtmişlerdir. Çevre

eğitiminin, çevrenin korunmasındaki rolünü bilgilendirme, bilinçli, duyarlı ve sorumlu kılma olarak sıralamışlardır. Aile ve okul kurumlarının çevre eğitiminde eşit derecede sorumlu olduklarını, ardından bireylerin sorumlu olduğunu ifade etmektedirler. Çevresel vatandaş; çevre sorunlarının çözümüne katılan, çevre bilincine sahip ve bu doğrultuda çevresindekileri de bilinçlendiren, çevre eğitimi alan ve sağlayan, çevreyi koruyan ve çevreye duyarlı birey olarak algılanmaktadır. Çevre eğitiminde proje tabanlı öğrenme yöntemi kullanımının birçok avantajlarının olduğunu ancak fazla zaman ayırmak gerektiğini ifade etmişlerdir. En fazla ilgilerini çeken konunun su ile toprak kirliliği çeşitleri ve geri dönüşüm olduğu; en az ilgilerini çeken konuların görüntü ve gürültü kirliliği olduğunu ifade etmişlerdir. Proje tabanlı öğrenme yönteminin çevre eğitiminde kullanılmasının bilgilerini arttırdığını; çevreye yönelik düşüncelerini olumlu yönde geliştirdiğini ifade etmişlerdir. Çevre sorunları dersinin zorunlu bir ders olması konusunda öneride bulunmuşlardır. Öğretmeni proje tabanlı öğrenme yönteminin kullanıldığı çevre eğitiminde öncelikle rehber olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak, çevre eğitime yönelik derslerde proje tabanlı öğrenme yönteminin kullanımının sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevresel vatandaşlık düzeylerini anlamlı şekilde olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Dere, Kızılay ve Alkaya (2017) vatandaşlık eğitime ve iyi vatandaş kavramına yönelik öğrenci velilerinin algılarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda, fenomenolojik araştırma tasarımı kullanılarak 16 ortaokul öğrencisi velisiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucu, velilerin hem ülke hem de toplum için iyi vatandaş yetiştirmek istediğini göstermekte ve iyi vatandaşların özelliği olarak kamu mallarını koruma, kurallara ve yasalara uyma, ailesi ve diğer insanlarla iyi ilişkiler kurma, askere gitme, vergi ödeme ve başkalarına yardım etmeyi ifade ettiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca iyi vatandaş yetiştirmede veliler ve öğretmenler ortak bir sorumluluğa sahiptir.

Çolak (2015) tarafından yapılan “Sosyal bilgiler dersinde hizmet ederek öğrenme yaklaşımının vatandaşlık eğitimindeki rolü” adlı çalışmada amaç, sosyal bilgiler dersinde hizmet ederek öğrenme yaklaşımının nasıl uygulanabileceğini, bu süreçte yaşanan sorunları, bu yaklaşımın öğrencilerin gelişimlerine katkısını ve

vatandaşlık eğitimindeki rolünü belirlemektir. Bu araştırma nitel bir çalışma olup, yeni bir yaklaşımı uygulamak amacıyla eylem araştırması olarak modellenmiştir. Araştırmanın katılımcılarını, 2011-2012 eğitim öğretim yılında özel okulun 6. sınıfındaki her biri 7 kişiden oluşan 15 ayrı proje grubu oluşturmuştur. Çalışmada veri toplama aracı olarak ön test ve son test açık uçlu anket, araştırmacı ve öğrenci günlükleri, öğretmen ve öğrencilerle birebir yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler, öğrencilerle yapılan odak grup görüşmesi, kamera ve fotoğraf kayıtları kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Sonuç olarak öğrencilerin araştırma öncesindeki hizmet ederek öğrenme kavramına ilişkin algılarında araştırma sonrasında önemli bir değişikliğin meydana geldiği ortaya çıkmıştır. HEÖ yaklaşımının öğrencilerin akademik, kişisel, sosyal gelişimlerine olumlu katkısının olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte temel amacı etkin vatandaşlar yetiştirmek olan sosyal bilgiler dersinde hizmet ederek öğrenme yaklaşımının öğrencilerin sosyal katılım becerisinin gelişmesine yardımcı olması, vatandaşlık eğitimlerine çeşitli açılardan katkı sağlaması nedeniyle vatandaşlık eğitiminde önemli bir role sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca öğretmenler uygulama süreci tamamlandıktan sonra hizmet ederek öğrenme yaklaşımının sosyal bilgiler dersinde daha nitelikli uygulanabilmesi için önerilerde bulunmuşlardır.

Kaya ve Ersoy (2014)'ün “Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin 8. sınıf öğrencilerinde vatandaşlık algısının oluşmasıyla ilişkisi” isimli çalışmada, orta öğretimde Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin 8. sınıf öğrencilerinin bilinçli vatandaş olarak yetişmelerine etkisi araştırılmıştır. Çalışma 2012–2013 eğitim öğretim yılının birinci dönemine ait “Her İnsan Değerlidir” ve “Demokrasi Kültürü” üniteleri üzerine yapılmıştır. Nicel veri toplama envanteri 40 sorudan oluşturulmuş, pilot çalışma yapıldıktan sonra soru sayısı 23'e düşürülmüş ve 58 öğrenciyle uygulama gerçekleştirilmiştir. Nitel veriler de 10 öğrenci ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada nitel veriler betimsel analiz ve içerik analiziyle, nicel veriler ise bilgisayar programıyla analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin 8. sınıf öğrencilerinde vatandaş algısının gelişmesine, demokratik değerleri edinmelerine,

öğrencilerde uzlaşma kültürü ve eşitlik değerlerinin gelişmesine katkı sağladığını göstermiştir.

Kılınç ve Dere (2013) lise öğrencilerinin iyi vatandaş kavramı üzerine düşüncelerini ve bu kavramla ilgili düşüncelerini şekillendiren unsurları tespit etmeyi amaçladıkları çalışmalarını 552 lise öğrencisi ile gerçekleştirmiştir. Betimsel tarama modeli kullanılan ve anket yoluyla elde edilen verilerin incelenmesi sonucunda lise öğrencilerinin iyi vatandaşa ilişkin görüşlerinin cinsiyete ve okul türüne göre değişiklik gösterdiği, öğrencilerin vatandaşlık algılarının oluşumunda en çok ailelerinden ve öğretmenlerinden etkilendiği görülmüştür.

Tonga (2013) “8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinç düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi” isimli çalışmada, ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin vatandaşlık bilinci düzeylerinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan bir değerlendirmesini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın nicel bölümünde kişisel bilgi formu, açık uçlu soru ölçeği, duyuşsal eğilimler ölçeği ve davranış ölçeği olmak üzere dört boyuttan oluşan “Vatandaşlık Bilinci Ölçeği” ortaokul 8. sınıfa devam eden 1178 öğrenciye uygulanmıştır. Ardından nitel bölümde ise ortaya çıkan sonuçlar ve öğrencilerde vatandaşlık bilincine etkisi olan faktörleri derinlemesine belirlemek amacıyla lisansüstü eğitim yapmış veya yapmakta olan ve Milli Eğitim Bakanlığı’nda öğretmen olarak çalışmış veya çalışan toplam 11 sosyal bilgiler öğretmeni ve öğretim elamanı ile görüşme formu yaklaşımı kullanılarak bilgiler toplanmıştır. Nicel verilerin analizi istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır. Nitel verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Öğrencilerin vatandaşlık bilinci düzeyleri vatandaşlık bilinci ölçeğini oluşturan açık uçlu soru ölçeği, duyuşsal eğilimler ölçeği ve davranış ölçeğine verdikleri cevaplar karşısında aldıkları puanlara göre hesaplanmıştır. Araştırmanın sonucunda ulaşıldığı sonuçlara yönelik çeşitli öneriler geliştirmiştir.

Ersoy (2007) tarafından yürütülen “Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri” isimli çalışmada, öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde etkili vatandaşlık eğitimi için gerçekleştirdikleri uygulamaları ve vatandaşlık eğitimi konusundaki eğitim

gereksinimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada tarama modeli kapsamında yöntem çeşitlenmesinden yararlanılmış, yöntemler arası çeşitleme türlerinden olan ardışık desenlerden ardışık keşfedici desen kullanılmıştır. Bu desene göre önce nitel veriler daha sonra nicel veriler toplanmıştır. Araştırmanın uygulaması iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın birinci aşamasında 2005-2006 öğretim yılı Aralık-Ocak ayları içerisinde 24 öğretmenle yarıyapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yoluyla elde edilen veriler aynı zamanda, araştırmanın ikinci boyutunda kullanılan anketin geliştirilmesinde de kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci aşaması ise 2005-2006 öğretim yılı Mayıs-Haziran ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ikinci aşamasında 404 öğretmene anket uygulanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Öğretmen Görüşme Formu ve Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarını Değerlendirme Anketi kullanılmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme ile elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Anketle elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise frekans, yüzde ve aritmetik ortalamadan yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler araştırma soruları temel alınarak çözümlenmiş; elde edilen bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Tablo 2.2.2. Yurt dışında yapılmış vatandaşlık eğitimi araştırmaları

Araştırmacı-Yıl	Konu-Kapsam	Çalışma grubu	Yöntem
Ahmed ve Mohammed (2022)	Evrensel vatandaşlık eğitiminin etkililiğinin incelenmesi	Akademik yayınlar	Meta sentez
Gagrcin ve diğerleri (2022)	Sosyal medya ortamlarına siyasi katılımın ve vatandaşlık normlarının araştırılması	Sosyal medya ortamlarına katılan bireyler	Nitel
Handayani ve Wibowo (2022)	Akıllı ve iyi vatandaş yetiştirmede eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik uygulanan programın etkililiğinin araştırılması	Lisans öğrencileri	Yarı deneysel
Rehman ve Naz (2022)	Üniversite öğrencilerinin iyi vatandaş algılarının araştırılması	Lisans öğrencileri	Nicel
Saperstein (2022)	Pandemi sonrası evrensel vatandaşlık eğitiminin değerlendirilmesi	Basılı dökümanlar	Nitel

Somech ve Eliyahu (2022)	Okul yönetimi, içerik koordinatörleri, okul iklimi ve başarılı öğretmenler gibi dışsal faktörlerin vatandaşlık baskısı ve örgütsel vatandaşlık davranışına etkisinin incelenmesi	Öğretmenler	Nitel
Witt (2022)	Öğretmen yetiştirme programlarında pandemiyle birlikte evrensel vatandaşlık eğitiminin incelenmesi	Öğretmen yetiştirme programları	Nitel
Costa (2021)	Brezilya özelinde iyi vatandaş kavramının söylemsel, tarihsel, ahlaki ve siyasi olarak eleştirel bir analizi	Basılı ve görsel belgeler	Nitel
Kunst ve diğerleri (2021)	Uygunsuz içerikle mücadele etmede sıradan kullanıcı müdahalelerinin yordayıcılarının araştırılması	İnternet kullanıcısı olan bireyler	Nitel
Nguyen (2021)	Vatandaşlık eğitimi çerçevesinde medya okur yazarlığı programının etkililiğinin araştırılması	Lisans öğrencileri	Nitel
Sampermans, Reichert ve Claes (2021)	Öğretmenlerin iyi vatandaşlık algılarının ve bunların öğretme stilleriyle ilişkisini incelenmesi	Öğretmenler	Nitel
Simonsen (2021)	Gençler için iyi ve kötü vatandaş olmanın ne anlama geldiğinin araştırılması	Danimarkalı gençler	Nitel
Villalobos, Morel ve Trevino (2021)	İyi vatandaş kavramı üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi	Akademik çalışmalar	Sistemantik literatür incelemesi
Wong (2021)	Demokratik bir toplum yetiştirme doğrultusunda Hong Kong'un vatandaşlık eğitiminin etkililiğinin incelenmesi	Öğretmenler	Nitel
Castro (2013)	İdeal vatandaş imajlarının araştırılması	Öğretmen adayları	Nitel
DeJaeghere (2013)	Demokrasinin gelişimi ve sürdürülebilirliği için vatandaşlığın nasıl tanımlandığı ve yasalaştırıldığı konusundaki zorluklara karşı olası çözümlerin incelenmesi	Akademik çalışmalar	Nitel
Tupper ve Cappello (2012)	Lise öğrencilerinin iyi vatandaş anlayışlarının incelenmesi	Lise öğrencileri	Nitel
Wood (2010)	Aktif vatandaşlık özelliklerinin incelenmesi	Genç bireyler	Nitel
Martin (2008)	Öğretmen adaylarının iyi bir vatandaşın niteliklerine ilişkin algılarının ve vatandaşlık ile ilgili mevcut ve gelecekteki faaliyetleri incelenmesi	Öğretmen adayları	Nitel

Morris ve Cogan (2001)	Farklı toplumlarda vatandaşlık eğitiminin karşılaştırmalı incelenmesi	Öğretim programları ve ulusal politikalar	Nitel
------------------------	---	---	-------

Ahmed ve Mohammed (2022) evrensel vatandaşlık eğitiminin etkililiğini metasentez yoluyla araştırmışlardır. Bu doğrultuda 2000 ve 2019 arasında yayınlanan ve vatandaşlık eğitimi programları hakkında veriler içeren 22 çalışma incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, programların öğrencilerin evrensel vatandaş olmalarını desteklediği, bununla birlikte incelenen çalışmaların programların etkisini yeterince değerlendirmedeği görülmüştür.

Gagrcin ve diğerleri (2022) insanların sosyal medya ortamlarına siyasi katılımlarıyla ilgili olarak hangi vatandaşlık normlarını ifade ettiklerini ve sosyal medya ortamlarındaki hangi olanak ve yaşantıların bu normları şekillendirdiğini araştırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda 40 kişiyle görüşme ve odak grup tartışmaları gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, vatandaşlık normlarının sosyal medya ortamlarındaki olumlu ve olumsuz yaşantılara bir tepki olarak ortaya çıktığı sonucuna ulaşmışlar ve sosyal medya ortamlarına özgü “bireysel bilgi özeni, söylem özeni ve dikkatli katılım” adında üç grup norm ortaya koymuşlardır.

Handayani ve Wibowo (2022) akıllı ve iyi vatandaş yetiştirmede eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik uygulanan programın etkililiğini araştırmıştır. Bu amaç doğrultusunda 50 lisans öğrencisiyle yarı deneysel bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda problemi tanımlama, bilgi toplama, portfolyo hazırlama ve sunma, öğrenme yaşantılarını yansıtmaya gibi becerilerin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği ve iyi vatandaş olma algılarına olumlu katkı sağladığı görülmüştür.

Nguyen (2022) vatandaşlık eğitimi çerçevesinde bir medya okur yazarlığı programı geliştirmiş ve bunu Japonya’da eğitim gören 30 lisans birinci sınıf öğrencisine uygulamıştır. Herman ve Chomsky’nin (2010) Propaganda Modeline dayalı olarak hazırlanan program öğrencilerin içinde yaşadıkları topluma ilişkin farkındalıklarını artırmayı, medyadan edindikleri bilgilere eleştirel yaklaşımlarını,

toplum içinde fikirlerini rahatça ifade etmelerini amaçlamaktadır. Nitel yönteme dayalı olarak gerçekleştirilen araştırma programın başarılı olduğunu göstermiştir.

Rehman ve Naz (2022) üniversite öğrencilerinin iyi vatandaş algılarını ortaya koymayı amaçladıkları çalışmalarını Pakistan'da bulunan özel ve devlet üniversitelerinde eğitim gören 1500 lisans öğrencisi ile gerçekleştirmiştir. Anket yoluyla elde edilen verilerin analizi sonucunda öğrencilerin iyi vatandaş ahlaklı/nazik, sosyal sorumluluk sahibi, hesap verebilir, eleştirel düşünen ve vatansever olarak tarif ettiği görülmüştür. Ayrıca katılımcılar insanların iyiliği için topluma hizmet etmenin önemli olduğunu, uzlaşmacı ve güvenilir olmanın ve ayrımcılıktan kaçınılmasının gerektiğini vurgulamıştır.

Saperstein (2022) pandemiyle birlikte evrensel vatandaşlık eğitiminin bir sonraki aşamaya geçtiğini belirtmiş ve bunu da pandemi sonrası vatandaşlık olarak adlandırmıştır. Çalışmada evrensel vatandaşların; global farkındalık, duyarlılık, kültürel çeşitliği özümseme, sosyal adaleti savunma, sürdürülebilirliği teşvik etme ve harekete geçme sorumluluğu gibi özelliklere sahip olması gerekirken pandemi sonrası vatandaşların bunlara ek olarak kamu sağlığını dikkate alma, empati ve şefkat, özveri ve işbirlikçi bir ruha sahip olmalarına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Somech ve Eliyahu (2022) okul yönetimi, içerik koordinatörleri, okul iklimi ve başarılı öğretmenler gibi dışsal faktörlerin vatandaşlık baskısı ve örgütsel vatandaşlık davranışına etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. 294 öğretmenden üç farklı ölçek kullanılarak elde edilen veriler regresyon analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonuçları öğretmenlerin okul ikliminden etkilendiklerini, başarılı öğretmenlerin vatandaşlık baskısı davranışları göstermediğini ve okul yönetiminin öğretmenlerin davranışları üzerinde pek fazla etkisi olmadığını göstermektedir.

Witt (2022) öğretmen yetiştirme programlarının pandemiyle birlikte evrensel vatandaşlık eğitime ilişkin stratejilerini gözden geçirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda programların okul ve toplum ortaklığı modellerini uygulamaları gerektiğini ve farklı değerlere saygı ile sosyal adalete daha çok odaklanmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca hem öğrencilerin hem de

öğretmenlerin derinden bağlı ve adaletsiz bir dünyada yaşadıklarını bilen bireyler olmalarına değinmektedir.

Kunst ve diğerleri (2021) uygunsuz içerikle mücadele etmede “online sivil müdahale” olarak adlandırdıkları sıradan kullanıcı müdahalelerinin yordayıcılarını araştırdıkları çalışmalarını 337 katılımcı ile yürütmüşlerdir. Online bir anket yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda sorumlu vatandaşlık değerlerine sahip bireylerin nefret içeren yorumlara karşı daha duyarlı oldukları ve bu tarz yorumlara karşı görüşler bildirmeye daha fazla eğilimli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Costa (2021) Brezilya özelinde iyi vatandaş kavramını söylemsel, tarihsel, ahlaki ve siyasi olarak eleştirel bir analize tabi tutmayı amaçlamıştır. Rahel Jaeggi (2018) tarafından geliştiril bir model kullanılarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda iyi vatandaş kavramının problemli ve çelişkili olduğu, toplumdaki iyi vatandaş algısının demokrasi için bir tehdit olduğu görülmüştür.

Sampermans, Reichert ve Claes (2021) öğretmenlerin iyi vatandaşlık algılarını ve bunların öğretme stilleriyle ilişkisini incelemiştir. 1983 öğretmenden anket yoluyla veriler toplanmış ve örtük sınıf analizi ile çözümlenmiştir. Sonuçlar, çok yönlü vatandaş yetiştirmek gerektiğini düşünen öğretmenlerin daha aktif ve yenilikçi öğretme yöntemleri kullandıklarını, saygıyı ön plana alan öğretmenlerin daha geleneksel yöntemler kullandığını göstermektedir.

Villalobos, Morel ve Trevino (2021) iyi vatandaş kavramı üzerine 1950 ve 2019 yılları arasında gerçekleştirilen 120 akademik çalışmanın sistematik literatür incelemesini gerçekleştirmiştir. Sonuçlar iyi vatandaşın geniş bir şekilde tanımlandığını ve bu tanımların genellikle yüksek gelire sahip Batı ülkelerine ait olduğunu göstermektedir. Literatürde iyi vatandaşın tek bir tanımı olmamasına rağmen normatif, aktif ve kişisel olmak üzere üç bileşeni olduğu görülmüştür.

Wong (2021) demokratik bir toplum yetiştirme doğrultusunda Hong Kong’un vatandaşlık eğitiminin etkililiğini incelemiştir. Öğretmenlerle yapılan çalışma sonucunda mevcut vatandaşlık eğitiminin öğrencilerin iyi vatandaşlık özellikleri kazanmasına yardımcı olduğu ancak evrensel oy hakkı gibi demokratik ilkeler

geliştirmeleri konusunda etkisinin az olduğu görülmüştür. Ayrıca kutuplaşmış ve ayrılmış toplumlarda eğitimcilerin iyi vatandaş yetiştirme konusunda zorluklar yaşadığını belirtmiştir.

Simonsen (2021) Danimarkalı gençler için iyi ve kötü vatandaş olmanın ne anlama geldiğini araştırdığı çalışmasında, 71 Danimarkalı gençle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. İçerik analizi sonucunda hem azınlık gençlerinin hem de Danimarkalıların vatandaşlığa ilişkin ortak değerlerden bahsettiği görülmüştür. Fakat Danimarkalı gençler politik olarak aktif ve eleştirel bir vatandaşlık eğilimine sahipken azınlık gençlerinin öyle olmadığı sonucuna varılmıştır.

Castro (2013) yaptığı çalışmanın verilerini 15 öğretmen adayının katılımıyla elde etmiştir. Araştırmada, katılımcıların ideal vatandaş imajlarının ne olduğunu bulmayı amaçlamıştır. İkinci olarak müzakere, uzlaşma, aktivizm kelimelerini tartışıp bir hiyerarşi yapmalarını istenmiştir. Araştırma sonucunda, pasif ve uyumu öne çıkaran bir vatandaşlık anlayışının yaygınlaştığını belirtmektedir. Castro (2013) çeşitliliğin arttığı ve küreselleşen bir dünyada pasif ve uyum odaklı vatandaşların birbiriyle zıtlık oluşturduğunu savunmaktadır. İdeal vatandaş tanımlarını tutucu ve farkındalık sahibi olmak üzere iki temel sınıf altında özetlemiştir.

DeJaeghere'nin (2013) yürüttüğü “eleştirel yurttaşlık ve vatandaşlık eğitimi: Ne tür bir ‘aktif vatandaşlık’?” isimli çalışmada çok kültürlü toplumlar, hızlı değişimlerin yaşandığı çağımızda demokrasinin gelişimi ve sürdürülebilirliği için vatandaşlığın nasıl tanımlandığı ve yasalaştırıldığı konusunda birçok zorluğa karşı olası çözümler üzerinde durulmuştur. Bu zorluklardan bazıları, toplumun bazı üyelerinin dışlanması ve ayrımcılığıyla sonuçlanan kültürlerarası çatışma ve ırksal/etnik gerilimleri ve sosyal, ekonomik ve politik fırsatlardaki eşitsizliği içermektedir. Bu makale, çok kültürlü toplumlarda mevcut olan bu zorlukları ele almak için okullarda uygulanacak pedagojik yaklaşımlar olarak bir eleştirel vatandaşlık eğitimi modeli önermektedir. Bu çalışmada, eleştirel vatandaşlık eğitimi tanımlanmakta ve bu en üst ve en alt düzeydeki vatandaşlık eğitimi türleriyle karşılaştırılmaktadır. Yine makalede dört pedagojik yaklaşım tanımlanmakta ve

sınıflarda uygulanan örnekler sunulmaktadır. Makale, sınıfta eleştirel vatandaşlık eğitiminin uygulanmasına ilişkin hususlar ile sona ermektedir.

Tupper ve Cappello (2012), tarafından yapılan “vatandaşlığı (yeniden) anlama: Saskatchewan Lisesi öğrencilerinin ‘iyi’ vatandaş anlayışları” isimli vatandaşlık eğitimi ele alınmıştır. Vatandaşlık eğitimi, son 20 yılda literatürde yapılan araştırma ve çalışmaların yaygınlaşmasıyla kanıtlandığı üzere, müfredat ve okul eğitiminde büyük öneme sahiptir. Mevcut vatandaşlık literatürüne dayalı olarak yürütülen bu araştırma, resmi olarak zorunlu okul müfredatında vatandaşlığın söyleme dayalı olarak üretilme yollarını ve öğrencilerin çeşitli deneyimleri ve sosyal konumları ışığında ‘iyi’ vatandaşlık anlatılarını anlama ve kavrama biçimlerini araştıran daha büyük bir projenin bir yönünü tartışmaktadır. Araştırmada görüntü temelli bir yaklaşım kullanılarak öğrenciler iyi vatandaşlık anlayışlarını görsel olarak temsil ettiler ve araştırmacılarla bunu tartıştılar. Görüntüler ve odak grup görüşmelerinin deşifre edilerek analiz edilmesiyle elde edilen bulgu, çevreyle ilgili sosyal anlamda yaşanan kaygılar, milliyetçilik ve milli gurur duygusu, ilişkilere saygı ve toplumsal ahlak ve çok kültürlülüğün temel söylemleri dâhil olmak üzere sosyal konumlarından bağımsız olarak öğrencilerin ‘iyi’ vatandaşlık davranışları sergilemelerinde kolaylık yaşamaları olmuştur. Öğrencilerin ‘iyi’ vatandaşlık anlayışlarından yoksun olan sosyal analiz, vatandaşlığı evrensel olarak bireyler tarafından gerçekleştirilmiş ve deneyimlenmiş olarak kabul ettiklerini ileri sürmektedir.

Wood (2010), “tercih edilen gelecek: aktif vatandaşlık, hükümet ve gençlerin sesi” adlı çalışmasında aktif vatandaşlık incelenmiştir. Son on yılda onları ‘aktif vatandaşlığa’ hazırlamak için planlanan sayısız girişime konu olmuşlardır. Bu eğitim ve refah uygulamaları, gençleri sorumlu, politik, sosyal ve ahlaki davranışlara girme kapasitesinden yoksun olarak betimleyen kanıta dayalı kaynaklar tarafından desteklenmektedir. Genellikle vatandaşlık eğitiminin gerekçesi olarak iki temel sorun gösterilmektedir: gençlerin siyasi okuryazarlığı ve anti-sosyal davranış. Hükümetlerin perspektiflerine bağlı olarak ve gençlerin aktif vatandaşlığı nasıl tanımladıklarını ve deneyimlediklerini araştıran yeni bir çalışmaya dayanarak, bu

makale gençlerin gerçek dünya deneyimlerini ortaya çıkarmakta ve bu iki sorunu ve vatandaşlık eğitiminin amaçlarını eleştirel bir şekilde gözden geçirmektedir. Gençlerin hikâyeleri, kendilerinin katılımı hakkında çeşitli kanıtlar ortaya çıkarmakta ve vatandaşlık eğitiminin yalnızca gençlerin davranışlarına yönelik dar bir çemberi ele almada etkili olduğunu göstermektedir.

Martin (2008)'in, yürüttüğü” ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenliği öğrencilerinin vatandaşlık perspektifi” isimli çalışmada, ilk ve ortaöğretim öğretmenliği öğrencilerinin iyi bir vatandaşın niteliklerine ilişkin algılarını ve vatandaşlık ile ilgili mevcut ve gelecekteki faaliyetleri incelenmiştir. Bu bireyler gelecek nesiller vatandaşlarını eğitmeye yardımcı olacağından, vatandaşlık kavramlarını anlamaları çok önemlidir. Vaka çalışması araştırmasına dayanarak, sonuçlar ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenliği öğrencilerinin sivil katılımı (toplum hizmeti) politik katılımdan daha fazla vurguladığı görülmüştür. İyi bir vatandaş başkalarına yardım eden ve yasalara uyan biri olarak görmektedirler. Her iki grup da şu anda başkalarına yardım ederek iyi vatandaşlık göstermektedir ve bundan 10 yıl sonra planları başkalarına yardım etmeyi ve öğretmenlik mesleğinde çalışmayı içermektedir. Bulguların sonuçları sivil eğitim bakımından da tartışılmıştır.

Morris ve Cogan (2001) tarafından yapılan “altı farklı toplumda vatandaşlık eğitiminin karşılaştırmalı incelenmesi” isimli çalışmada, temel amaç altı farklı toplumda (Avustralya, Hong Kong, Japonya, Tayvan, Tayland ve ABD) var olan vatandaşlık eğitime genel bakışı incelemektir. Proje, (1) vatandaşlık eğitime ilişkin ulusal politikalar, (2) bu politikaların 14-15 yaş arası öğrenciler için okul müfredatındaki etkisi ve (3) bu politikaların okul faaliyetlerinde uygulanması olmak üzere üç bağlamın analizini yapmaktadır. Bu bağlamlar, bu sonuç bölümünde sunulan özetin sunumu için genel çerçeve sunmaktadır. Bu kısımdaki bölümler uygulanan müfredata ve okullarda işlenen değerlere odaklanırken, bu son bölüm projenin önceki aşamalarına odaklanacak ve böylece bazı bulgular daha geniş ulusal bağlamlarda yer alabilecektir. Buna göre, projenin önceki aşamalarında ortaya çıkan temel özellikler, odak okullara geçmeden önce detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin vatandaşlık eğilimleri ile sınıf içi uygulamalarını inceleyen bu araştırma, karma modele göre desenlenmiştir. Karma yöntem araştırmaları, birden fazla araştırma yönteminin bir arada kullanıldığı çalışmalardır (Brannen, 2005). İlgili alan incelendiğinde farklı karma desen modellerinin olduğu görülmektedir. Bunlar; Cresswell (2019), Johnson ve Onwuegbuzie (2004), Leech ve Onwuegbuzie (2009) ve Morse'nin (2003) modelleridir. Çalışmada karma yöntem modellerinden Cresswell (2019) tarafından tasarlanan eşzamanlı üçgenleme modeli kullanılmıştır. Eşzamanlı üçgenleme modelinde, nicel ve nitel veriler aynı zamanda toplanıp analiz edilir (Cresswell, 2019).

Bu çalışmada nitel ve nicel veriler aynı anda toplandığından karma yöntemin eş zamanlı (üçgenleme) tasarım tipi içerisinde yer almaktadır (Baki ve Gökçek, 2012). Bu tip tasarımlarda nitel ve nicel veriler aynı anda toplanıp ayrı ayrı çözümlenir. Daha sonra iki ayrı çözümlemeden elde edilen sonuçlar bir arada tartışılır ve değerlendirilir. Bu tasarımda nitel ya da nicel yöntem daha öne çıkmaz, iki yöntemin ağırlığı aynıdır. Genel amaç, iki farklı veri elde etme yoluyla ulaşılan bulguları karşılaştırmak, böylece bir yöntemle elde edilen bulguları diğer bir yöntemle doğrulamaktır. (Cresswell ve PlanoClark, 2018). Sıralı yöntemlerden daha az zaman alır, sonuçları güçlendirmek ve sonuçların geçerliliğini arttırmak için kullanılır.

Karma yöntemlerde araştırmacı, araştırma problemlerini anlamak için hem nicel veriler hem de nitel veriler toplar. İki veri setini birbiriyle bütünleştirir ve daha sonra bu iki veri setini bütünleştirmenin avantajlarını kullanarak sonuçlar çıkarır (Cresswell, 2019).

Ayrıca Cresswell (2019), bu yöntemin özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir:

- Araştırma sorularını cevaplandırmak için nicel ve nitel verilerin toplanması ve analiz edilmesi,
- Nitel ve nicel yöntemlerinin güçlü yanlarının kullanılması,
- Nitel ve nicel verilerin birleştirilmesi ve bütünleştirilmesi.

Yıldırım ve Şimşek'e (2011) göre gerek nicel ve gerekse nitel araştırmaların avantajları olduğu kadar dezavantajları da bulunmaktadır. Dolayısıyla her iki yöntemin de sunacağı ve diğer yöntem tarafından yeteri kadar açıklanamayacak boyutları olduğundan nitel ve nicel araştırma yöntemleri birbirini tamamlayıcı yöntemler olarak kullanılmaktadır.

Karma yöntemle göre desenlenen bu çalışmanın nicel boyutu için; öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri belirlemek adına betimsel model, farklı değişkenlere göre ideal vatandaşlık algılarını incelemek için ise ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel modelde, var olan durumu var olduğu biçimiyle betimlemek amaçlanırken ilişkisel tarama modelinde, iki veya daha fazla değişken arasında bir ilişki olup olmadığı ve ilişkinin varlığı durumunda bunun yönü ortaya konulmaya çalışılır (Karasar, 2011, s. 77-82). Betimsel modelde değişkenler arasındaki ilişki değiştirilmez, varolan durumunu araştırmak esastır (Güldü, 2020). İlişkisel tarama modeli ise, iki veya daha çok değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya bu değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırmalarda kullanılır (Karataş, 2012). Söz konusu çalışmada öğretmenlerin branş, cinsiyet ve kıdem değişkenleri arasındaki değişimler incelenmiştir.

Araştırmanın nitel boyutunda ise durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan durum çalışması “nasıl ve niçin sorularını temel alan, araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelemesine olanak veren bir araştırma yöntemi” şeklinde tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Glesne (2013) ise durum çalışmasının, farklı disiplinlerde farklı şeyleri ifade etmek için kullanıldığını belirtmiştir.

Uygulamada durum çalışmasının çok farklı desenleri (tek durum, çoklu durum vb.) bulunmakla birlikte, bu çalışmada veriler sadece görüşme yoluyla toplandığı

için iç içe geçmiş tek durum deseni baz alınmıştır. Yin (1984) durum çalışmasının desenlerini şu şekilde ifade etmektedir:

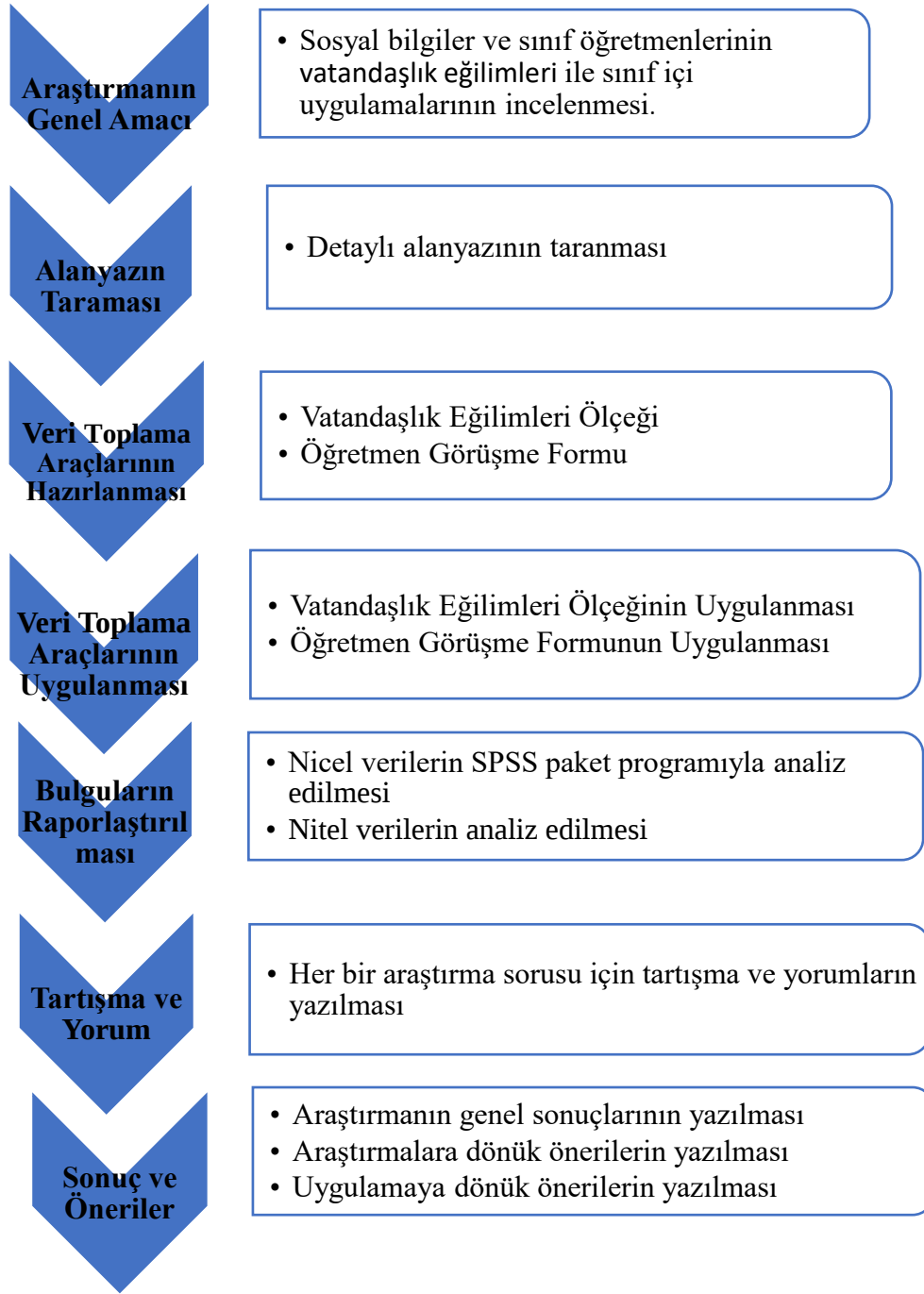
- Bütüncül tek durum deseni (singlecase-holisticdesign),
- İç içe geçmiş tek durum deseni (single-caseembeddeddesign),
- Bütüncül çoklu durum deseni (multiplecase-holisticdesign),
- İç içe geçmiş çoklu durum deseni (multiplecase-embeddeddesign).

İç içe geçmiş tek durum deseninde araştırmaya dahil edilen her bir durum, kendi içinde çeşitli alt birimlere ayrılarak ele alınır ve daha sonra birbirleriyle karşılaştırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırmada ele alınan durumlar ve alt birimleri tablo 3. 1’de gösterilmiştir. Araştırma süreci ise ayrıntılı bir biçimde şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Tablo 3.1. Çalışmada ele alınan durum ve desenler

Durum	Desen 1	Desen 2
Öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları	Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf içi uygulamaları	Sınıf öğretmenlerinin sınıf içi uygulamaları

Tablo 3.1’de anlaşıldığı üzere çalışmada sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin ideal vatandaşlık ile ilgili sınıf içi uygulamalarına yönelik görüşleri alınmıştır.

Şekil 3.1. Araştırma süreci

Çalışmada hem nitel hem de nicel veriler eş zamanlı olarak toplanmıştır. Şekil-3.1’de anlaşılabacağı üzere ilk önce araştırmanın genel amacı belirlenmiştir. Genel amaca bağlı kalınarak araştırma soruları hazırlanmıştır. Daha sonra ilgili literatür detaylı bir şekilde analiz edilip veri toplama araçları hazırlanmıştır. Veri

toplama araçları yardımıyla sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinden veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler analiz edilip yorumlamalar yapılmıştır. Son olarak analizler ve yorumlamalara bağlı kalınarak sonuç ve öneriler yazılmıştır.

3.1. Çalışma Grubu

Bu çalışmanın evrenini Konya il merkezinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri ve sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklemi ise merkez ilçelerindeki (Meram, Selçuklu ve Karatay) ilkokul ve ortaokullarda görev yapan 266 erkek, 248 kadın olmak üzere toplam 514 sınıf öğretmeni ve sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Bu araştırmada, nicel ve nitel veri toplama yöntemleri birlikte kullanıldığından, iki farklı çalışma grubu ile araştırma yürütülmüştür. Bir çalışma grubuna “Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği” uygulanırken, diğer çalışma grubuna ise ideal vatandaşlığı nasıl yorumladıkları ve kavramsallaştırdıkları ve sınıf içi uygulamaları üzerine görüşmeler yapılmıştır.

Bu araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi seçilmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile amaçlı bir şekilde olabildiğince farklı özelliklere sahip katılımcının araştırmaya dâhil edilmesi hedeflenmektedir (Anderson ve Arsenault, 2005).

3.1.1. Nicel çalışma grubu

Bu araştırmanın nicel verilerinin toplandığı çalışma grubunu 2018-2019 öğretim yılında Konya ilinde görev yapan 266’sı erkek ve 248’i kadın olmak üzere toplam 514 öğretmen oluşturmaktadır. Tablo 3.2’de araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin demografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 3.2. Araştırmada nicel verilerin toplandığı çalışma grubunun demografik özellikleri

Öğretmenlerin Genel Özellikleri		N	%
Cinsiyet	Erkek	266	51,8
	Kadın	248	48,2
Branş	Sosyal Bilgiler Öğretmeni	203	39,5
	Sınıf Öğretmeni	311	60,5
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	63	12,2
	6-10 yıl	72	14,0
	11-15 yıl	87	16,9
	16-20 yıl	109	21,2
	21 yıl ve üzeri	183	35,7
Toplam		514	100

Tablo 3.2’de görüldüğü gibi, çalışma grubunun %51,8’ini (266 kişi) erkek öğretmenler ve % 48,2’sini (248 kişi) kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışma grubunun branşlara göre dağılımı, sınıf öğretmenleri %60,5 (311 kişi) ve sosyal bilgiler öğretmenleri %39,5 (203 kişi) şeklindedir. Öğretmenlerin, %12,2’si (63 kişi) 1-5 yıl arası, %14’ü (72 kişi) 6-10 yıl arası, %16,9’u (87 kişi) 11-15 yıl arası, % 21,2’si (109 kişi) 16-20 yıl arası ve %35,7’si (183 kişi) 21 yıl ve üzeri tecrübeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin cinsiyet durumlarına bakıldığında erkek öğretmenlerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Yine branşa göre tablo değerlendirildiğinde sınıf öğretmenlerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin mesleki kıdem durumları incelendiğinde, çoğunluğunun en fazla 21 yıl ve üzeri tecrübeye sahip olan öğretmenlerden oluşmaktadır.

3.1.2. Nitel çalışma grubu

Araştırmacı tez araştırmasına başlamadan önce bazı kamu okulunda görev yapan okul müdürleri, sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenleriyle görüşerek araştırma konusu hakkında bilgilendirmede bulunmuştur. Bu okullarda çalışan ve araştırmaya gönüllü bir şekilde katılmayı destekleyen öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacı, araştırmasının nitel verileriyle ilgili sınırlı sayıda öğretmen ile çalışmayı tasarlamıştır. Bu nedenle araştırmanın çalışma grubu, Konya ili Selçuklu, Karatay ve

Meram ilçelerinde, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında görev yapan 48 öğretmenden oluşmaktadır.

Nitel verilerin toplandığı çalışma grubunu, 8 tane ilkokul ve 16 tane ortaokulda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenler ile görüşmeler yapılmıştır. Tablo 3.3'te araştırmanın nitel boyutunun yürütüldüğü çalışma grubundaki öğretmenlerin demografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 3.3. Araştırmada nitel verilerin toplandığı çalışma grubunun demografik özellikleri

Öğretmenlerin Genel Özellikleri		N	%
Cinsiyet	Erkek	27	56
	Kadın	21	44
Branş	Sosyal Bilgiler Öğretmeni	28	58
	Sınıf Öğretmeni	20	42
Toplam		48	100

Tablo 3.3'te görüldüğü gibi, çalışma grubunu, %56'sını (27 kişi) erkek öğretmenler ve %44'ünü (21 kişi) kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Çalışma grubunun branşlara göre dağılımı, Sınıf öğretmenleri %42 (20 kişi) ve Sosyal Bilgiler öğretmenleri %58 (28 kişi) şeklindedir. Öğretmenlerin cinsiyet durumlarına bakıldığında erkek öğretmenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yine branşa göre tablo değerlendirildiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler; Kişisel Bilgiler Formu, Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği (VEÖ) ve “Öğretmen Görüşme Formu” ile toplanmıştır.

3.2.1. Kişisel bilgi formu

Bu form araştırmaya katılan öğretmenlerin; cinsiyetlerini, branşlarını ve kıdem durumlarını belirleyebilmek amacıyla araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

3.2.2. Vatandaşlık eğilimleri ölçeği (VEÖ)

Öğretmenlerin ideal vatandaşlık algı düzeylerini belirlemek için Acun, Demir ve Göz (2010) tarafından geliştirilen Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği (EK-1) gerekli izinler (EK-2) alındıktan sonra kullanılmıştır. Ölçek, 21. yüzyıl ideal vatandaşlık özellikleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeğinin araştırmacılardan gerekli izinler alındıktan sonra kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçek, öğretmenlerin 21. yüzyıl ideal vatandaşlık algı düzeylerini ölçmeye yönelik 3 ana boyut (bilgi, davranış ve önemseme) ve 6 alt boyuttan (Aktif Katılım, Üretim-Tüketim-Ekonomi, Çevreye Duyarlılık, Küresel Konular, Demokrasi: Saygı ve Eşitlik, Toplum ve Birey) oluşmaktadır. Ölçek likert tipli olup, puanlama sistemi Tablo 3.4’te sunulmuştur.

Tablo 3.4. Ölçeğin boyutlarına ilişkin puanlama sistemi

Bilgi	Hiç				Çok
	1	2	3	4	5
Davranış	Hiçbir zaman				Her zaman
	1	2	3	4	5
Önemseme	Hiç				Çok
	1	2	3	4	5

Ölçek toplam 85 maddeden meydana gelmektedir. Söz konusu bu çalışmada ölçek 514 öğretmene uygulanmış olup ve ölçeğin iç tutarlılık katsayıları Tablo 3.5’te gösterilmiştir.

Tablo 3.5. Vatandaşlık eğilimleri ölçeğinin alt boyutlarına yönelik iç tutarlılık katsayıları

Boyutlar	N	Madde Sayısı	Güvenilirlik
Aktif Katılım	514	16	,79
Üretim-Tüketim-Ekonomi	514	9	,81
Çevreye Duyarlılık	514	13	,88
Küresel Konular	514	7	,73
Demokrasi: Saygı ve Eşitlik	514	18	,82

Toplum ve Birey	514	22	,87
Toplam	514	85	,95

Acun ve diğerleri (2010) tarafından ilköğretim okullarında çalışan 319 öğretmene uygulanan Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeğini uyguladıkları çalışmada, ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlık katsayılarını (alfa) sırasıyla, aktif katılım .83, üretim-tüketim- ekonomi .79, çevreye duyarlılık .81, küresel konular .73, demokrasi: saygı ve eşitlik .87 ve toplum ve birey .80 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu bu çalışmada araştırmacılar tarafından yapılan uygulamadaki iç tutarlılık kat sayısı (alfa) ile Acun, Demir ve Göz (2010) tarafından yapılan uygulamadaki iç tutarlılık kat sayısı ile (alfa) örtüşmektedir. Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin bilgiler aşağıda açıklanmıştır (Acun, Demir ve Göz, 2010)

Aktif Katılım (16 Madde): Bu boyut ile amaç öğretmenlerin; kamu ile ya da şahıslarla ilgili dilek, istek ve önerileri olduğunda nereye başvurmaları gerektiğini bilmeleri, gerekli mercilere başvurmaları ve takipçisi olmalarını belirlemektir. Bununla birlikte basın yayın organları aracılığıyla kendilerini rahatsız eden konularda ne yapmaları gerektiğini bilmeleri, tepkide bulunmaları ve takipçisi olmalarını belirlemektir. Aynı zamanda merkezi ve yerel yönetimlerin icraatlarıyla ilgili bilgi sahibi olmaları, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmaları, herhangi bir STK da gönüllü olarak çalışmaları ve çevresindekileri ne kadar gönüllü çalışmaya teşvik ettiklerini saptamaktır.

Üretim Tüketim Ekonomi (9 Madde): Bu boyut ile amaç öğretmenlerin; bir ürünü satın alırken üretim, son tüketim tarihi, içindekiler ve üretim yeri gibi bilgilerini kontrol etmeleri ve alışveriş yaparken aynı malın yerli olanını tercih etmenin ülkenin kalkınabilmesi için bir gereklilik olduğu konusunda bilinçli olmalarını saptamaktır. Aynı şekilde aile bütçelerini planlı bir şekilde düzenleyip düzenlemediklerini belirlemektir.

Çevreye Duyarlılık (13 Madde): Bu boyut ile amaç öğretmenlerin; çevreye zarar veren maddeler hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları, çevreye zarar vermeyen maddeleri tercih etmeleri ve çevrelerindeki kişileri bu işe ne kadar teşvik ettiklerini belirlemektir. Evsel atıkların geri dönüşüm süreci hakkında bilgi sahibi olmaları,

atıkları sınıflamaları ve atıkların geri dönüşümü kampanyalarına çevrelerindeki kişileri teşvik etmelerini saptamaktır. Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin insan yaşamına olumsuz etkileri konusunda bilinçli olmaları, doğal kaynakları tasarruflu bir şekilde kullanmaları ve çevrelerindeki kişileri ne kadar teşvik ettiklerini belirlemektir. Daha temiz bir çevrede yaşamak için sorumluluklarının bilincinde olmaları ve bu konuda düzenlenen kampanyalarda aktif olarak rol alıp almadıklarını tespit etmektir.

Küresel Konular (7 Madde): Bu boyut ile amaç öğretmenlerin; yabancı kurum ya da ülkelerin politikalarında, kendi ülkelerine zarar verebilecek unsurların varlığı konusunda bilgi sahibi olmalarını belirlemektir. Bu politikaları güden kurumlara ya da ülkelere bireysel ya da grup olarak tepki gösterip göstermediklerini tespit etmektir. Küresel sorunlarla ilgili farkındalıklarının yüksek olması ve küresel sorunlara tepki vermek amacıyla yapılan toplantı, miting, eylem ve benzeri faaliyetlere katılıp katılmadıklarını saptamaktır.

Demokrasi: Saygı ve Eşitlik (18 Madde): Bu boyut ile amaç öğretmenlerin; insanların haklarını belirleyen unsurlar hakkında bilgi sahibi olmaları ve çevrelerindeki insanların dil, din, ırk gibi farklılıklarını yok sayarak herkese eşit ve saygılı davranıp davranmadıklarını belirlemektir. Bir toplulukta farklı düşünen insanların olmasının problem yaratmadığına aksine bunun önemli bir kazanım olduğunu fark edip etmediklerini tespit etmektir. Farklılıkları hoş görmeleri ve saygılı davranmaları, kanunlar hakkında bilgi sahibi olmaları ve kanunlara uyup uymadıklarını saptamaktır. Seçimlerde oy kullanmanın siyasal bir hak olmasının yanında sosyal bir sorumluluk olduğunun farkında olmaları ve seçimlerde düzenli olarak oy kullanıp kullanmadıklarını belirlemektir. Ailelerindeki her bireyin, sorumlulukları ve hakları olduğunun farkında olmaları ve her bireye eşit söz hakkı verilmesi gerektiği konusunda nasıl davrandıklarını ortaya çıkarmaktır.

Toplum ve Birey (22 Madde): Bu boyut ile amaç öğretmenlerin; maddi durumu kendilerinden yetersiz olan, yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım etmeleri ve çevrelerindeki insanları da buna teşvik edip etmediklerini belirlemektir. Öğretmenler gelişen teknoloji ve buluşları, toplumun ve kendilerinin hayatlarına olumlu veya

olumsuz etkilerinin farkında olmaları ve kendi hayatlarında gelişen teknolojiyi etkin olarak kullanıp kullanmadıklarını belirlemektir.

Grup içinde iş birliği halinde çalışabilme yeteneğine sahip olmaları ve bireysellikten ziyade grup çalışmasını ne derece tercih ettiklerini saptamaktır.

Etkili iletişim kurabilmeleri ve bu konuda kendilerini geliştirmeye önem vermeleri, toplu taşıma araçlarında uyulması gereken sosyal kurallarla ilgili farkındalık düzeylerinin yüksek olup olmaması ve bu kurallara uyup uymadıklarını ortaya çıkarmaktır.

Kitle iletişim özgürlüğüyle ilgili hukuki düzenlemeler konusundaki bilgilerini, bu araçlardan ne sıklıkla yararlandıklarını, toplum içinde yaşamayı kolaylaştıran sorun çözme becerilerini etkin olarak kullanıp kullanmadıklarını ortaya koymaktır.

3.2.3. Öğretmen görüşme formu

Araştırmanın nitel boyutuna ilişkin verilerin toplanmasında sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin ideal (makbul) vatandaşlık kavramına yönelik görüşlerini belirlemek ve derslerinde ideal (makbul) vatandaşlık konusuna değinip değinmediklerini tespit etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu (Ek-3) kullanılmıştır. Görüşme, “önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir.” (Stewart ve Cash 1985; aktaran, Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 119). Merriam (2013) ise görüşmeyi, nitel araştırmalarda derinlemesine bilgi toplama süreci olarak tanımlamaktadır. Glesne (2013) ise görüşmeyi, göremedikleriniz hakkında bilgi edinme ve gördükleriniz hakkında ise alternatif açıklamalar yapma şeklinde tanımlamıştır.

Görüşme formundaki sorular hazırlanırken; soruların net ve anlaşılır olmasına, kısa cevaplar ile geçirtilmemesine dikkat edilmiştir. Nitekim bu konuda Yıldırım ve Şimşek (2011), görüşme formunun hazırlanmasında kolay anlaşılabilir sorular yazma, odaklı sorular yazma, açık uçlu sorular sorma,

yönlendirmekten kaçınma, çok boyutlu soru sormaktan kaçınma, alternatif sorular hazırlama ve farklı türden sorular yazma gibi ilkelere dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Öğretmen Görüşme Formunun hazırlanmasında, ideal (makbul) vatandaşlık ile ilgili alanyazın taramaları sonucu ulaşılabilen kuramsal açıklamalar (Çelik, 2009; Kerr, 1999; Kansu, 2015; Üstel, 2004; Sears ve Hughes, 2006) ve uzman görüşlerinden elde edilen veriler esas alınmıştır. Bu kapsamda görüşme formunda bulunan araştırma sorularının içeriği;

- İdeal (makbul) vatandaşlık kavramı,
- İdeal (makbul) vatandaşın nitelikleri,
- İdeal (makbul) vatandaşlık eğitimi,
- İdeal (makbul) vatandaşlık konusunda yapılan uygulamalar,
- İdeal vatandaşlık öğretimi konusunda karşılaşılan güçlükler şeklindedir.

Hazırlanan deneme formu, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde görev yapan, vatandaşlık eğitimi ve nitel araştırma yöntemleri konusunda deneyimli bir profesör bir doçent ve bir doktor öğretim üyesi olmak üzere üç akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Alınan görüşler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Görüşme yoluyla toplanan verilerin güvenilirliğini ve geçerliğini arttırmak üzere aşağıdaki işlemler yapılmıştır.

Görüşme protokolünde yer alan sorular genelde araştırmacının zihninde belirli anlamları içerdiği için bazen araştırmacının dışındaki diğer kişiler tarafından aynı sorular farklı şekilde anlaşılabilir. Bu durum farklı yanıtlara yol açabilir. Bu nedenle araştırmacının araştırmaya başlamadan önce görüşme formunu pilot çalışmaya tabi tutması gerekmektedir. Pilot çalışma hem görüşme formunun hem de araştırmacının tutarlılığı açısından gereklidir (Türnüklü, 2000). Bu doğrultuda araştırmacı tarafından 08 Mart 2019 tarihinde iki sınıf öğretmeni ve bir sosyal bilgiler

öğretmenin katılımıyla pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonunda gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra forma son şekli verilmiştir.

Görüşmelerde güvenilirlik sağlamak için araştırmacının katılımcılara görüşme konusunda doğru ve gerçek bilgiler vermesi gerekmektedir. Aynı zamanda görüşme sürecinde alınan ses kayıtlarının yazıya dökümü de büyük bir titizlikle yapılması gerekmektedir (Glesne, 2013; Türnüklü, 2000). Bu önerilere uygun olarak araştırmacı görüşmelere başlamadan önce katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi vermiş ve görüşmelerin ses kayıt cihazına kaydedileceği söylemiştir. Alınan ses kayıtları daha sonra yazıya dökülmüştür. Katılımcılarla yapılan görüşme kayıt formları kod isimler kullanılarak tablo 3.6’da gösterilmiştir.

Tablo 3.6. Görüşme kayıtları formu

Görüşme Numarası	Görüşme Tarihi	Görüşülen Kişi	Branşı	Görüşme Süresi
1	13.05.2019	KÖ 1	Sınıf Öğrt.	13 dk.
2	14.05.2019	EÖ 1	Sınıf Öğrt.	11 dk.
3	15.05.2019	EÖ 2	Sosyal Bilgiler	15 dk.
4	15.05.2019	KÖ 2	Sosyal Bilgiler	16 dk.
5	15.05.2019	E Ö3	Sosyal Bilgiler	8 dk.
6	16.05.2019	EÖ 4	Sosyal Bilgiler	23 dk.
7	17.05.2019	KÖ 3	Sosyal Bilgiler	18 dk.
8	20.05.2019	EÖ 5	Sınıf Öğrt.	22 dk.
9	21.05.2019	KÖ 4	Sosyal Bilgiler	20 dk.
10	22.05.2019	KÖ 5	Sınıf Öğrt.	21 dk.
11	23.05.2019	EÖ 6	Sosyal Bilgiler	19 dk.
12	24.05.2019	EÖ 7	Sosyal Bilgiler	17 dk.
13	24.05.2019	EÖ 8	Sosyal Bilgiler	10 dk.
14	27.05.2019	EÖ 9	Sosyal Bilgiler	14 dk.
15	28.05.2019	KÖ 6	Sınıf Öğrt.	18 dk.
16	29.05.2019	KÖ 7	Sosyal Bilgiler	19 dk.
17	30.05.2019	EÖ 10	Sosyal Bilgiler	14 dk.
18	31.05.2019	EÖ 11	Sınıf Öğrt.	12 dk.
19	31.05.2019	EÖ 12	Sınıf Öğrt.	18 dk.
20	3.06.2019	EÖ 13	Sosyal Bilgiler	16 dk.
21	3.06.2019	KÖ 8	Sosyal Bilgiler	17 dk.
22	10.06.2019	EÖ 14	Sosyal Bilgiler	14 dk.
23	10.06.2019	KÖ 9	Sosyal Bilgiler	17 dk.
24	11.06.2019	KÖ 10	Sınıf Öğrt.	15 dk.
25	12.06.2019	EÖ 15	Sosyal Bilgiler	9 dk.
26	13.06.2019	KÖ 11	Sosyal Bilgiler	17 dk.
27	14.06.2019	KÖ 12	Sosyal Bilgiler	18 dk.

28	17.06.2019	EÖ 16	Sosyal Bilgiler	12 dk.
29	18.06.2019	EÖ 17	Sosyal Bilgiler	11 dk.
30	19.06.2019	EÖ 18	Sosyal Bilgiler	10 dk.
31	20.06.2019	KÖ 13	Sosyal Bilgiler	13 dk.
32	21.06.2019	EÖ 19	Sosyal Bilgiler	12 dk.
33	24.06.2019	KÖ 14	Sosyal Bilgiler	15 dk.
34	24.06.2019	KÖ 11	Sınıf Öğrt.	13 dk.
35	24.06.2019	KÖ 12	Sınıf Öğrt.	18 dk.
36	24.06.2019	EÖ 13	Sınıf Öğrt.	16 dk.
37	24.06.2019	KÖ 15	Sosyal Bilgiler	14 dk.
38	25.06.2019	EÖ 20	Sosyal Bilgiler	12 dk.
39	25.06.2019	KÖ 13	Sınıf Öğrt.	21 dk.
40	25.06.2019	KÖ 14	Sınıf Öğrt.	19 dk.
41	25.06.2019	EÖ 14	Sınıf Öğrt.	18 dk.
42	26.06.2019	KÖ 15	Sınıf Öğrt.	23 dk.
43	26.06.2019	EÖ 21	Sosyal Bilgiler	14 dk.
44	26.06.2019	EÖ 15	Sınıf Öğrt.	16 dk.
45	27.06.2019	EÖ 16	Sınıf Öğrt.	18 dk.
46	27.06.2019	EÖ 17	Sınıf Öğrt.	20 dk.
47	28.06.2019	EÖ 18	Sınıf Öğrt.	16 dk.
48	28.06.2019	KÖ 16	Sınıf Öğrt.	22 dk.

3.3. Verilerin Toplanması

Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği 04.04.2019 ile 28.06.2019 tarihleri arasında uygulanmıştır. Uygulama için İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma izini (EK-4) alınmıştır. Ölçeğin cevaplanması ortalama 25 dakika sürmüştür. Uygulama sonunda elde edilen 568 ölçek formundan 54 tanesi eksik cevaplama, demografik bilgileri vermeme gibi çeşitli nedenlerden dolayı geçerli sayılmayıp kapsam dışı bırakılmıştır. Toplam 514 kişiden toplanan veriler analize dâhil edilmiştir.

Öğretmenlerin ideal (makbul) vatandaşlık kavramına ve öğretimine yönelik görüşlerini toplamak için ise 13 Mayıs 2019 ile 28 Haziran 2019 tarihleri arasında sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenleri ile görüşmeler yapılmıştır. Her görüşmeden önce öğretmenlerden randevu alınmıştır. Görüşmeler kütüphanede, müdür yardımcısı odasında veya rehber öğretmen odasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlanmadan önce katılımcılara öncelikle araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve görüşmelerin ses kayıt cihazıyla kaydedileceği belirtilmiştir. Her bir görüşme ortalama 14 dakika sürmüştür. Görüşmeler sonucunda toplanan veriler bilgisayar ortamına aktararak 95 sayfalık ham veri elde edilmiştir. Veri toplama araçları,

bunların kullanım amaçları ve uygulama zamanı ile ilgili bilgiler aşağıda Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7. Araştırmada kullanılan ölçme araçları ve kullanım amaçları

Ölçme Aracı	Kullanım Amacı	Kullanım Zamanı
VEÖ	Öğretmenlerin ideal (makbul) vatandaşlık algılarını belirlemektir.	04.2019 – 06.2019
ÖGF	Öğretmenlerin ideal (makbul) vatandaşlık hakkında düşünceleri ve sınıf içi uygulamaları hakkında görüşlerini almaktır.	05.2019– 06. 2019

VEÖ: Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği

ÖGF: Öğretmen Görüşme Formu

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada nicel verilerin toplanmasında kullanılan Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği ile elde edilen verilerin analizinde SPSS 21.0 paket programı kullanılmıştır. Ölçeğin ikinci bölümünde yer alan maddelerin bilgisayara girilmesinde “*Hiç*” (1) seçeneğinden “*Çok*” (5) seçeneğine doğru 1’den 5’e kadar puanlar verilmiştir. Aynı şekilde ölçeğin ikinci bölümünde yer alan maddelerin bilgisayara girilmesinde “*Hiçbir zaman*” (1) seçeneğinden “*Her zaman*” (5) seçeneğine doğru 1’den 5’e kadar puanlar verilmiştir.

Araştırmada yer alan verilerin analizinde aritmetik ortalamanın yanı sıra, bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) istatistiksel teknikleri kullanılmış ve yapılan bu analizlerde en az .05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır. Buna göre, öğretmenlerin cinsiyet ve branş değişkenine göre ideal vatandaşlık algıları arasında fark olup olmadığı t testi ile sınanmıştır. Öğretmenlerin ideal vatandaşlık algılarının kıdem durumlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini saptamak amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizinin anlamlı çıktığı durumlarda ise Levene’s testinin sonuçlarına göre tamamlayıcı post-hoc çoklu karşılaştırma tekniklerinden yararlanılır.

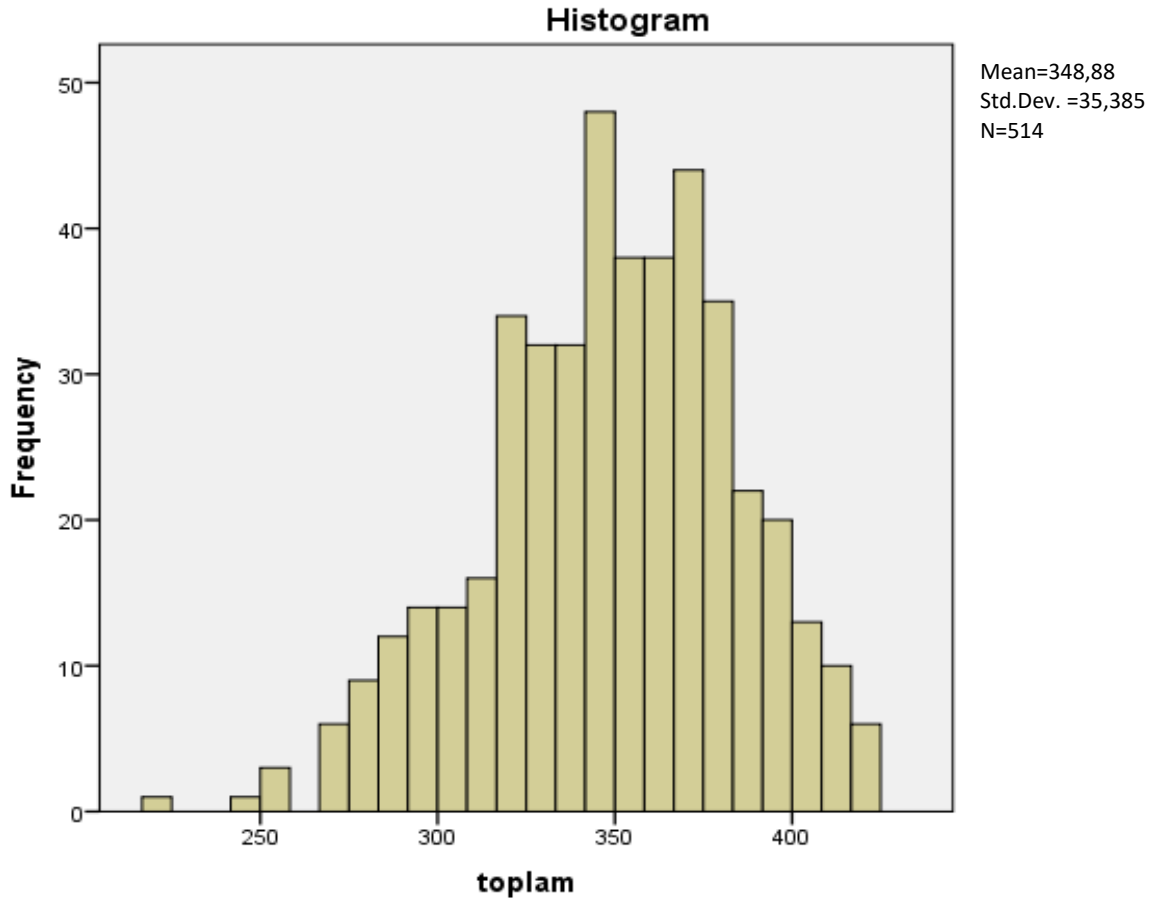
Bunun için öncelikle analiz öncesinde verilerin ANOVA'nın varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Buna göre; puanların, bağımlı değişkenin her bir düzeyinde normal dağılım gösterip göstermediği ve bağımlı değişkene ilişkin varyansların her bir örneklem için eşit olup olmadığı incelenmiştir. Vatandaşlık eğilimleri ölçeğinin her bir alt boyutuna ait puanların normal dağılıma uygunluğunu değerlendirmede çarpıklık ve basıklık katsayıları ve Kolmogorov-Smirnov testi dikkate alınmıştır. Çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri Tablo 3,8'de verilmiştir. Bir verinin normal dağılıma sahip olup olmadığını tespit etmek için çarpıklık ve basıklık değerlerinin minimum (+, -2) arasında olması gerekmektedir (George ve Mallery, 2003).

Tablo 3.8. VEÖ'nün alt boyutları ile birlikte hesaplanan normal dağılım değerleri

Alt Boyutlar	$\bar{X}$	SS	VK	Skewness	Kurtosis
AK	33,91	6,98	4,86	-,038	-,218
ÇD	55,46	7,24	7,66	-,741	-,050
TB	101,94	11,53	8,84	-,228	,165
DSE	91,50	9,32	9,82	-,850	,455
ÜTE	39,98	4,46	8,97	-1,388	1,962
KK	26,10	4,68	5,58	-,288	,161
TOPLAM	348,88	35,38	9,86	-,392	-,013

Tablo 3.8 incelendiğinde skewness ve kurtosis değerlerinin üretim-tüketim-ekonomi alt boyutu dışında tamamının (-+ 1) değeri arasında olduğu görülmektedir. Normal dağılım açısından bu değerlerin kabul edilebilir olduğu söylenebilir. Bununla birlikte üretim-tüketim-ekonomi alt boyutu skewness ve kurtosis değerinin (-+ 2) normal dağılım açısından kabul edilebilir bir aralıkta olduğu görülmektedir. Aynı zamanda varyasyon kat sayısı açısından tablo incelendiğinde elde edilen değerlerin ortalamasının minimum %30'luk kısmını karşıladığı tespit edilmiştir. Varyasyon katsayısı standart sapmanın ortalamaya bölünmesiyle hesaplanmıştır (Karaca, 2004). Dolayısıyla verilerin ilgili değişkenler açısından normal dağılım gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte Kolmogorov-Smirnov testi sonuçlarının da normalliğe uygun olduğu görülmüştür ($p>.05$). Ayrıca normallik grafiği de incelenmiş Şekil 3.2'de sunulmuştur. ANOVA'nın bir diğer varsayımı olan "bağımlı değişkene ilişkin

varyanslar her bir örneklem için eşittir” varsayımın geçerliği için Levene F testi yapılmıştır. Testin sonucunda varsyanların homojen kabul edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır ($p>.05$).

Şekil 3.2. VEÖ’den öğretmenlerin aldığı toplam puana ilişkin normallik grafiği

Histogram grafiği incelendiğinde, puanların normal eğriye yakın oldukları ve normal dağılım gösterdikleri görülmektedir.

Analiz sonucunda gruplar arasında fark olduğu durumlarda, farkın hangi grubun ortalamasından kaynaklandığını bulmak amacıyla Tukey HSD testi yapılmıştır. Tukey-HSD testi ise ilgili alan yazında en sık kullanılan izleme testidir. Tukey’s B post-hoc istatistiği de SNK’ya benzer bir mantıkla yürütülmekte olup, diğer çoklu aralık testlerinde olduğu gibi gruptaki örneklem sayılarının eşit olmaması durumunda kullanılmaktadır. Tukey farkın hangi grubun lehine olduğunu

tespit eden güçlü bir analiz olarak kabul edilmektedir. Tukey testi, grupların uzandığı yer arasındaki farklılık ve benzerliklerin tam olarak ortaya konulmasında araştırmacılara daha fazla yardımcı olmaktadır. Tukey-HSD testi, aritmetik ortalamaları homojen alt gruplara yerleştirerek, hangi ortalamaların birbirine daha yakın olduğunu, ancak diğer gruplardan farklı olduğunu görmemize yardımcı olmaktadır (Kayri, 2009).

Çalışmada nitel verilerin toplanması için öğretmen görüşme formu kullanılmıştır. Öğretmenler ile yapılan görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ses kayıt cihazı ile elde edilen veriler daha sonra büyük bir titizlikle yazıya dökülmüştür. Metin haline dönüştürülen sesler NVivo-11 paket programı yardımıyla içerik analiz yöntemine tabi tutulmuştur.

Glesne (2013) içerik analizini tematik analiz olarak adlandırmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011), içerik analizinde temel amacın toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara, temalara, alt temalara ve bunlar arasındaki ilişkilere ulaşmak olduğunu söylemektedirler. Bu tarz analizlerde araştırmacı, veriler içinde tema, alt tema ve örüntüleri aramak için analitik yöntemlere odaklanır. Bu çalışmaların en önemli özelliklerinden biri verileri tekrar tekrar okuyup uygun kodlamalarla kodlamaktır.

Görüşme verilerinin analizinde ilk önce 750 dakikalık ses kayıtlarının yazıya dökümü yapılmıştır ve 95 sayfalık ham veri dosyaları elde edilmiştir. Bu dosyalar ms Word programına aktarılmıştır. Böylece ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir.

Araştırma sorularına yönelik toplanan verilerin analizinde kullanılan istatistiksel tekniklere ilişkin bilgiler Tablo 3.9’da sunulmuştur.

Tablo 3.9. Araştırma sorularına yönelik toplanan verilerin analizinde kullanılan teknikler

Araştırma Soruları	Kullanılan İstatistiksel Teknikler			
	Aritmetik Ortalama	t Testi	ANOVA	İçerik Analizi
Öğretmenlerin ideal vatandaşlık algıları hangi düzeydedir?	✓			
Öğretmenlerin ideal vatandaşlık algıları cinsiyetlerine, branşlarına ve kıdem durumlarına göre değişmekte midir?		✓	✓	

Öğretmenler “ideal vatandaşlık” kavramını nasıl yorumlamaktadırlar?	✓
İdeal vatandaşlık öğretimi ile ilgili sınıf içi uygulamalar nelerdir?	✓

3.5. Araştırmanın Nitel Boyutu İçin Yapılan Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Bu araştırmanın nitel boyutunun geçerliğini ve güvenirliliğini artırmak adına Miles ve Huberman (1994), Yıldırım ve Şimşek (2011), Merriam (2013) ve Patton (2018) önerileri doğrultusunda yapılan çalışmalar aşağıda açıklanmıştır.

- Çalışmada iç geçerliğin veya inanırlığın sağlanması için “katılımcı teyidine” başvurulmuştur. Katılımcılardan geri bildirim istenerek katılımcı teyidi alınmıştır.
- İç geçerliği artırmak için araştırmanın konusu ve metodolojisi ile birlikte görüşme sorularının etkililiği ve uygunluğu ile ilgili uzman görüşüne başvurulmuştur.
- İç geçerliği veya inanırlığın sağlanması için çalışmanın veri toplama ve veri analiz süreci çerçevesinde belirli bir doygunluğa ulaşıncaya kadar toplamda 36 öğretmenden veri toplanmıştır. Veri analizi için yeterli zaman harcanmıştır.
- Araştırmanın dış güvenirliliğini artırmak için araştırma süreci ve bu süreçte yapılanlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın modeli, çalışma gurubu, veri toplama aracı, veri toplama süreci, verilerin analizi ve yorumlanması zengin ve yoğun bir şekilde anlatılmıştır.

3.6. Araştırma Etiği

Bu araştırmanın başlangıcından itibaren her aşamasında dürüstlük, gizlilik, sorumluluk, yanıltmama ve adil paylaşım ilkelerine uyulmaya özen gösterilmiştir. Araştırmanın nitel boyutunu oluşturan durum çalışmasında tüm verilerin geçerli bir şekilde toplanmasına dikkat edilmiş ve araştırma süreci açık hale getirilmiştir. Görüşme çalışmalarında, araştırılan duruma yönelik müdahalelerde bulunulmamış, sadece takip ederek ve dinleyerek olan biten anlaşılmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmelere müdahale edilmemiş, görüşmelere ilişkin konularda yönlendirme yapılmamıştır. Gönüllülük esasına göre görüşmeyi, kabul eden

öğretmenler ile görüşmeler yapılmış ve ses kaydı için izin alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler içerik analiz yöntemine göre analiz edilmiştir. Araştırma raporunda öğretmenlerin gerçek isimleri belirtilmemiş sadece bu isimler için kodlamalar kullanılmıştır. Bu şekilde araştırmaya katılanların hakları korunmuştur.

BÖLÜM 4

4. BULGULAR

4.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemi;

Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri hangi düzeydedir? Bu alt probleme yönelik veriler Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği vasıtasıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler üzerinde betimleyici istatistiksel değerler incelenmiştir. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma dağılımları Tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma dağılımları

Alt Boyutlar	N	En Düşük Değer	En Yüksek Değer	$\bar{X}$	SS
Aktif Katılım	514	13	50	33,91	6,979
Çevreye Duyarlılık	514	32	65	55,46	7,243
Toplum ve Birey	514	63	125	101,94	11,533
Demokrasi: Saygı ve Eşitlik	514	53	105	91,50	9,317
Üretim- Tüketim- Ekonomi	514	16	45	39,98	4,457
Küresel Konular	514	9	35	27,10	4,676
Toplam	514	223	424	348,88	35,385

Tablo 4.1’de öğretmenlerin Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin betimsel veriler görülmektedir. Buna göre aktif katılım alt boyutuna ilişkin en düşük puan 13, en yüksek puan 50’dir. Çevreye duyarlılık alt boyutuna ilişkin en düşük puan 32, en yüksek puan 65’dir. Toplum ve birey alt boyutuna ilişkin en düşük puan 63, en yüksek puan 125’tir. Demokrasi: Saygı ve eşitlik alt boyutuna ilişkin en düşük puan 53, en yüksek puan 105’tir. Üretim-tüketim-ekonomi alt boyutuna ilişkin en düşük puan 16, en yüksek puan 45’tir. Küresel konular alt boyutuna ilişkin en düşük puan 9, en yüksek puan 35’tir. Son olarak toplam puana ilişkin en düşük değer 223, en yüksek değer ise 424’tür.

Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerine ilişkin aritmetik ortalamaları incelendiğinde; aktif katılım alt boyutuna ilişkin aritmetik ortalama 33,91; çevreye duyarlılık alt boyutuna ilişkin aritmetik ortalama 55,46; toplum ve birey alt boyutuna ilişkin aritmetik ortalama 101,94; Demokrasi: Saygı ve eşitlik alt boyutuna ilişkin aritmetik ortalama 91,50; Üretim-tüketim-ekonomi alt boyutuna ilişkin aritmetik ortalama 39,98; Küresel konular alt boyutuna ilişkin aritmetik ortalama 27,10 ve son olarak toplam puana ilişkin aritmetik ortalama ise 348,88’dir. Bu veriler ışığında öğretmenlerin vatandaşlık puan ortalamalarının yüksek olduğu görülmektedir.

4.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemi;

Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri cinsiyetlerine, branşlarına ve kıdem durumlarına göre değişmekte midir? Bu alt probleme yönelik veriler Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği vasıtasıyla toplanmıştır. Öğretmenlerin Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeğinden almış oldukları puan ortalamaları; cinsiyete, branşa ve kıdem durumuna göre karşılaştırılmıştır. Öğretmenlerin cinsiyete göre Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeğinden almış oldukları puanlar üzerinde t testi yapılmıştır. Bu testin sonuçları tablo 4.2’de sunulmuştur.

Tablo 4. 2. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerine ilişkin cinsiyete göre t testi sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	T	P
Aktif Katılım	Kadın	266	32,40	6,803	-4,879	.00*
	Erkek	248	35,54	6,813		
Çevreye Duyarlılık	Kadın	266	55,62	7,038	.500	.61
	Erkek	248	55,28	7,469		
Toplum ve Birey	Kadın	266	102,14	11,010	.377	.70
	Erkek	248	101,73	12,092		
Demokrasi: Saygı ve Eşitlik	Kadın	266	92,26	9,330	1,785	.00*
	Erkek	248	90,69	9,257		
Üretim- Tüketim- Ekonomi	Kadın	266	40,10	4,577	.630	.52
	Erkek	248	39,84	4,330		
Küresel Konular	Kadın	266	25,53	4,415	-2,704	.00*
	Erkek	248	27,71	4,877		
Toplam	Kadın	266	348,04	33,849	-519	.60

Erkek	248	349,78	37,020
-------	-----	--------	--------

* p<0,05

Tablo 4.2 incelendiğinde öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre vatandaşlık eğilimlerinin bazı alt boyutlarda farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre erkek öğretmenlerin; aktif katılım ($\bar{X}=35,54$, $p<.05$) ve küresel konular ($\bar{X}=27,71$, $p<.05$) boyutlarının puan ortalamaları, kadın öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Buna karşın kadın öğretmenlerin Demokrasi: Saygı ve Eşitlik alt boyutuna ilişkin puan ortalamalarının ($\bar{X}=92,26$, $p<.05$) erkek öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle erkek öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin aktif katılım ve küresel konular boyutlarında kadın öğretmenlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Buna karşın kadın öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin Demokrasi: Saygı ve Eşitlik konusunda erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin; Çevreye duyarlılık, toplum ve birey, üretim- tüketim- ekonomi boyutlarında ve ölçeğin genel toplamında puan ortalamaları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği sadece sosyal bilgiler öğretmenleri ile sınıf öğretmenlerine uygulanmıştır. Bundan dolayı öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin branşlarına göre değişip değişmediğini betimlemek için, bağımsız gruplarda t testi puanları hesaplanmıştır. Bu sonuçlar tablo 4.3'te sunulmuştur.

Tablo 4.3. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerine ilişkin branşa göre t testi sonuçları

Alt Boyutlar	Branş	N	$\bar{X}$	SS	T	P
Aktif Katılım	Sosyal Bilgiler Öğrt.	203	34,84	7,421	1,875	.06
	Sınıf Öğt.	311	33,50	6,747		
Çevreye Duyarlılık	Sosyal Bilgiler Öğrt.	203	55,66	7,172	.391	.69
	Sınıf Öğt.	311	55,37	7,283		
Toplum ve Birey	Sosyal Bilgiler Öğrt.	203	104,29	10,886	2,889	.00*
	Sınıf Öğt.	311	100,90	11,674		
Demokrasi: Saygı ve Eşitlik	Sosyal Bilgiler Öğrt.	203	92,17	9,736	1,004	.32
	Sınıf Öğt.	311	91,21	9,128		
Üretim- Tüketim- Ekonomi	Sosyal Bilgiler Öğrt.	203	40,01	4,466	.100	.92

	Sınıf Ögt.	311	39,96	4,460		
Küresel Konular	Sosyal Bilgiler Öğrt.	203	27,78	4,503	2,059	.04*
	Sınıf Ögt.	311	25,80	4,726		
Toplam	Sosyal Bilgiler Öğrt.	203	353,74	35,974	1,937	.04*
	Sınıf Ögt.	311	346,74	34,966		

* p<0,05

Tablo 4.3 incelendiğinde öğretmenlerin branş değişkenine göre vatandaşlık eğilimlerinin bazı alt boyutlarda ve toplam puanda farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplum ve birey ($\bar{X}$ = 104,29, p<.05) ve küresel konular ($\bar{X}$ =27,78, p<.05) boyutlarının puan ortalamaları sınıf öğretmenlerinin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Aynı şekilde sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplam puan ortalamalarının da ($\bar{X}$ =353,74, p<.05) sınıf öğretmenlerinin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğilimlerinin toplum ve birey, küresel konular boyutlarında ve toplam puanda sınıf öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin; Aktif katılım, Çevreye duyarlılık, Demokrasi: Saygı ve eşitlik ve Üretim-tüketim-ekonomi boyutlarında puan ortalamaları arasında branş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin kıdem durumlarına göre değişip değişmediğini betimlemek için öncelikle, kıdeme göre aritmetik ortalama ve standart sapma dağılımları hesaplanmıştır. Bu sonuçlar tablo 4.4'te sunulmuştur.

Tablo 4.4. Öğretmenlerin kıdeme göre vatandaşlık eğilimlerinin aritmetik ortalama ve standart sapma dağılımları

Alt Boyutlar	Kıdem Durumu	N	$\bar{X}$	SS	Minimum	Maksimum
Aktif Katılım	1-5 Yıl	63	32,16	8,01	13	50
	6-10 Yıl	72	33,46	7,33	18	50
	11-15 Yıl	87	33,23	7,22	16	48
	16-20 Yıl	109	34,93	6,05	21	50
	21 ve üzeri	183	34,31	6,86	18	49
Çevreye Duyarlılık	1-5 Yıl	63	54,58	54,58	32	65
	6-10 Yıl	72	55,00	55,00	37	65
	11-15 Yıl	87	53,58	53,58	32	65
	16-20 Yıl	109	54,10	54,10	37	65

	21 ve üzeri	183	57,46	57,46	32	65
	1-5 Yıl	63	102,00	102,00	70	121
	6-10 Yıl	72	105,07	105,07	77	125
Toplum ve Birey	11-15 Yıl	87	100,26	100,26	63	125
	16-20 Yıl	109	99,23	99,23	63	125
	21 ve üzeri	183	103,11	103,11	76	125
	1-5 Yıl	63	90,02	90,02	53	105
Demokrasi: Saygı ve Eşitlik	6-10 Yıl	72	93,19	93,19	65	105
	11-15 Yıl	87	90,57	90,57	64	105
	16-20 Yıl	109	89,56	89,56	67	105
	21 ve üzeri	183	92,86	92,86	65	105
	1-5 Yıl	63	39,42	39,42	16	45
Üretim- Tüketim- Ekonomi	6-10 Yıl	72	40,10	40,10	26	45
	11-15 Yıl	87	39,96	39,96	23	45
	16-20 Yıl	109	39,39	39,39	21	45
	21 ve üzeri	183	40,44	40,44	25	45
	1-5 Yıl	63	25,78	25,78	15	35
Küresel Konular	6-10 Yıl	72	26,80	26,80	18	35
	11-15 Yıl	87	24,82	24,82	11	35
	16-20 Yıl	109	25,60	25,60	9	35
	21 ve üzeri	183	26,79	26,79	13	35
	1-5 Yıl	63	343,96	343,96	223	412
	6-10 Yıl	72	353,61	353,61	267	416
Toplam	11-15 Yıl	87	342,42	342,42	243	420
	16-20 Yıl	109	342,81	342,81	256	420
	21 ve üzeri	183	354,96	354,96	258	424

Tablo 4.4'te verilen bulgular incelendiğinde, öğretmenlerin kıdem değişkenine göre vatandaşlık eğilimlerinin; Toplum ve birey ($\bar{X}$ = 105,07), Demokrasi: Saygı ve Eşitlik ($\bar{X}$ = 93,19) ve Küresel konular ($\bar{X}$ = 26,80) alt boyutlarında en yüksek puan ortalamalarının 6-10 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Aktif katılım ($\bar{X}$ = 34,93) alt boyutunda en yüksek puan ortalamalarının 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Çevreye duyarlılık ($\bar{X}$ = 57,46), Üretim-tüketim-ekonomi ($\bar{X}$ = 40,44) ve toplam puanda ($\bar{X}$ = 354,96) ise en yüksek puan ortalamasının 21 yıl ve üzeri tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Bununla birlikte aktif katılım ($\bar{X}$ = 32,16) alt boyutunda en düşük puan ortalamasının 1-5 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Toplum ve birey ($\bar{X}$ = 99,23), Demokrasi: Saygı ve Eşitlik ($\bar{X}$ =89,56) ve Üretim-tüketim-ekonomi ($\bar{X}$ =39,39) alt boyutlarında en düşük puan ortalamalarının 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Çevreye duyarlılık ($\bar{X}$ = 53,58), küresel konular ($\bar{X}$ = 24,82) alt

boyutlarında ve toplam puanda ($\bar{X}$ = 342,42) en düşük puan 11-15 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin kıdem açısından anlamlı olarak değişip değişmediğini betimlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz sonuçları tablo 4.5’te sunulmuştur.

Tablo 4. 5. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin kıdeme göre anova testi sonuçları

Alt Boyutlar	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	P	Tukey
Aktif Katılım	Gruplar Arası	325,5	4	81,4	1,68	.15	
	Gruplar İçi	21446,9	509	48,4			
Çevreye Duyarlılık	Gruplar Arası	1166,0	4	291,5	5,80	.00*	5-3 5-4
	Gruplar İçi	22281,2	509	50,3			
Toplum ve Birey	Gruplar Arası	1722,5	4	430,6	3,30	.01*	2-4
	Gruplar İçi	57734,9	509	130,3			
Demokrasi: Saygı ve Eşitlik	Gruplar Arası	1016,4	4	254,1	2,98	.01*	5-4
	Gruplar İçi	37789,6	509	85,3			
Üretim- Tüketim- Ekonomi	Gruplar Arası	85,9	4	21,5	1,08	.36	
	Gruplar İçi	8792,8	509	19,8			
Küresel Konular	Gruplar Arası	257,5	4	64,4	3,00	.01*	5-3
	Gruplar İçi	9516,1	509	21,5			
Toplam	Gruplar Arası	15410,4	4	3852,6	3,14	.01*	5-3
	Gruplar İçi	544264,4	509	1228,6			

* p<0,05

Tablo 4.5 incelendiğinde, öğretmenlerin kıdem değişkenine göre vatandaşlık eğilimlerinde; Çevreye duyarlılık ($F_{(5,80)} = .00$; $p<0,05$), Toplum ve birey ($F_{(3,30)} = .00$; $p<0,05$), Demokrasi: saygı ve eşitlik ($F_{(2,98)} = .00$; $p<0,05$) ve Küresel konular ($F_{(3,00)} = .00$; $p<0,05$) boyutlarında anlamlı bir farklılaşma gözlenmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin ideal vatandaşlık algıları toplam puanda da ($F_{(3,14)} = .00$, $p<0,05$) farklılaşmaktadır.

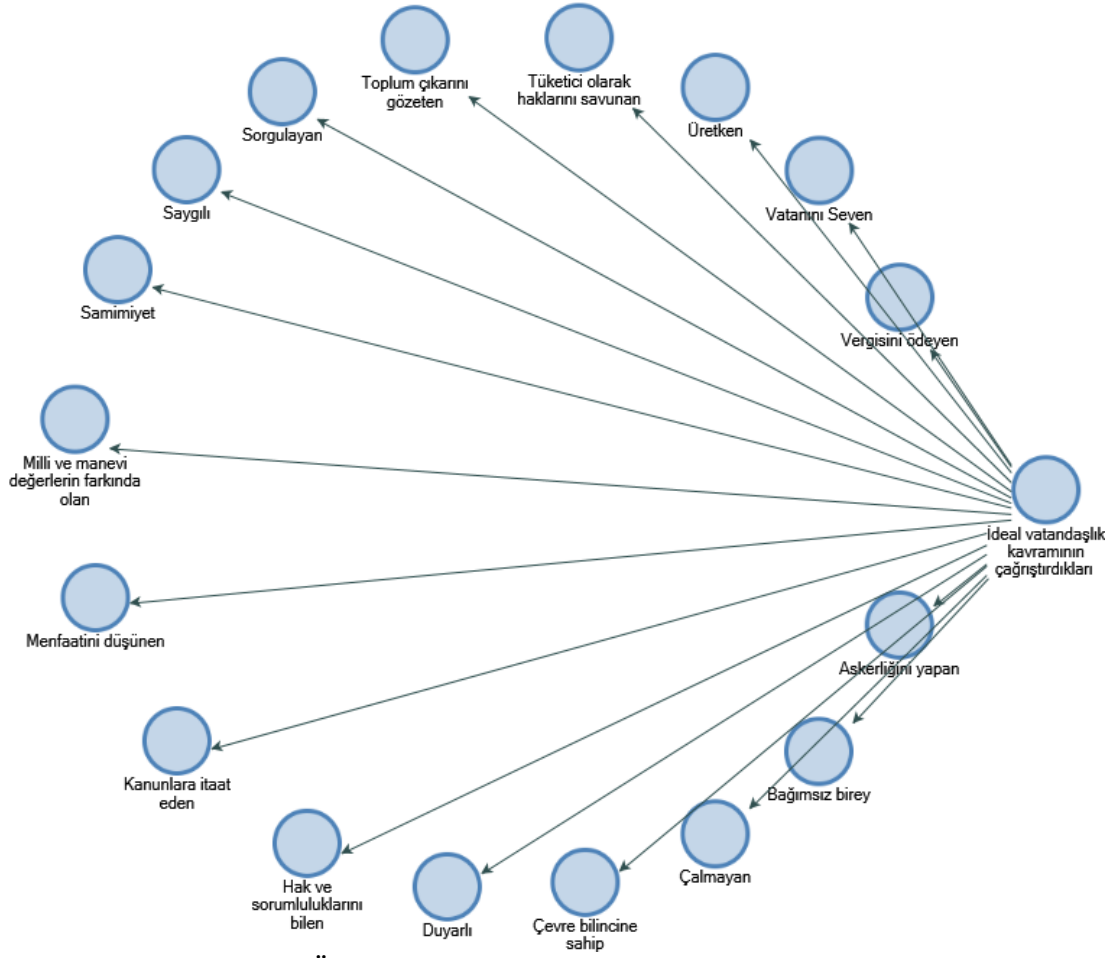
Tukey HSD testi sonuçları incelendiğinde, kıdem değişkenine göre 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puan ortalamaları; Çevreye duyarlılık, Demokrasi: saygı ve eşitlik, Küresel konular ve toplam puanda 11-15 yıl ve 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Yine 6-10

yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puan ortalamaları toplum ve birey alt boyutunda 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Bu sonuçlara göre 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin diğer kıdeme sahip öğretmenlere kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir.

4.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın üçüncü alt problemi;

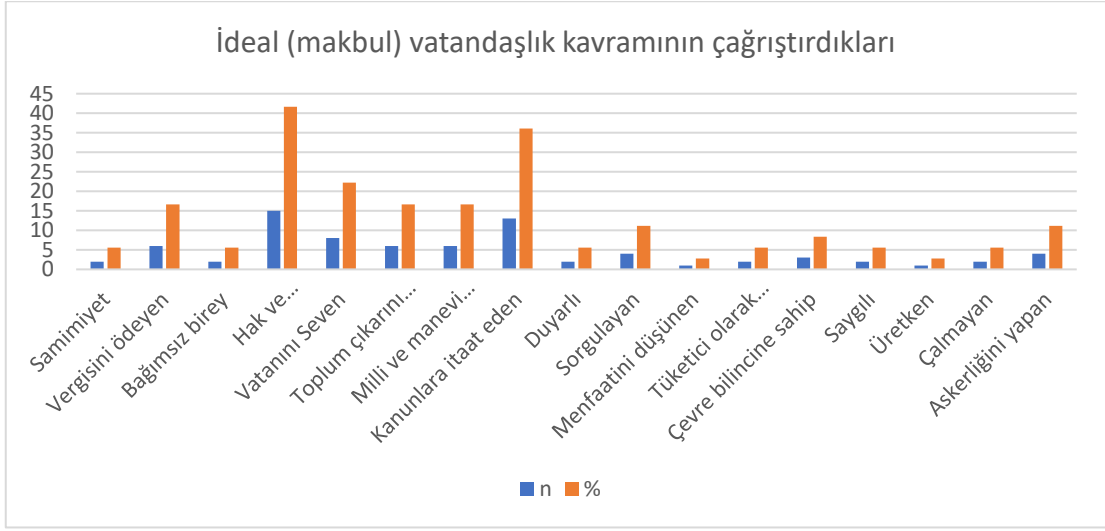
Öğretmenler “İdeal vatandaşlık” kavramını nasıl yorumlamaktadırlar? Bu alt probleme yönelik veriler Öğretmen Görüşme Formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerde öğretmenlere ideal vatandaşlığın çağrıştırdıkları ve ideal vatandaşın niteliklerinin neler olduğu sorulmuştur. Öğretmenlerin ideal vatandaşlık kavramına yönelik düşünceleri ana tema ve alt temalar şeklinde sunulmuştur. Yöneltilen ilk soruda öğretmenlerin ideal vatandaşı nasıl tanımladıkları araştırılmıştır. Öğretmenlerin ideal vatandaşlık ile ilgili görüşleri doğrultusunda oluşturulan tema ve alt temalar şekil 4.1’de sunulmuştur.

Şekil 4. 1. Öğretmenlerin ideal vatandaşlığa ilişkin görüşleri

Şekil 4.1’de görüldüğü gibi, öğretmenlerin ideal vatandaşlık kavramına ilişkin görüşleri, bir ana tema ve on yedi alt tema şeklinde analiz edilmiştir. Ana tema, ideal (makbul) vatandaşlık kavramının çağrıştırdıkları şeklinde belirlenmiştir. Alt temalar ise; samimiyet, vergisini ödeyen, bağımsız birey, hak ve sorumluluklarını bilen, vatanını seven, toplum çıkarını gözetten, milli ve manevi değerlerin farkında olan, kanunlara itaat eden, duyarlı, sorgulayan, menfaatini düşünen, tüketici olarak haklarını savunan, çevre bilincine sahip, saygılı, üretken, çalmayan, askerliğini yapan şeklinde belirlenmiştir. Alt temalara yönelik frekans değerleri grafik 4.1’de verilmiştir.

Grafik 4. 1. Öğretmenlerin ideal vatandaşlığa ilişkin görüşleri

Grafik 4.1’de görüldüğü üzere öğretmenlerin ideal vatandaşlık ile ilgili en çok değindikleri konunun “hak ve sorumluluklarını bilen” ve “kanunlara itaat eden” şeklinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin ideal vatandaşlık ile ilgili en az değindikleri konunun “menfaatini düşünen” ve “üretken” şeklindedir. Sonuçlar incelendiğinde öğretmenlerin ideal vatandaşlığı, “hak ve sorumluluklarını bilen” ve “kanunlara itaat eden” kavramları ile eş değer tuttukları söylenebilir. Aşağıda bu bulguyu destekleyen öğretmen i ifadelerine yer verilmiştir:

“Önce kişinin tabii kendisinden neler beklediğini keşfetmesinden başlayarak devletin bireyden ne beklediği hak ve sorumluluklarını ne ölçüde öğrenmesi gerektiği bundan başlıyoruz. Özellikle hak ve sorumluluklarımızı öğrenmemizin önemi ile başlayarak işte ülkemizin vatanımızı sevmemiz açısından milli değerlerimizi yaşama ve yaşatma açısından bizden neler beklediği. İdeal vatandaştan bizim anladığımız ülkemizin bizden beklentisi nasıl bir insan olmamız yönündeki beklentisi, temiz, işi en iyi şekilde yapmamız için bizi ne şekilde kanalize edecek unsurlar var. Günlük hayatta hak ve sorumluluklarımız ne şekilde kullanıyoruz ne şekilde öğreniyoruz yaşıyoruz?” (EÖ, 2).

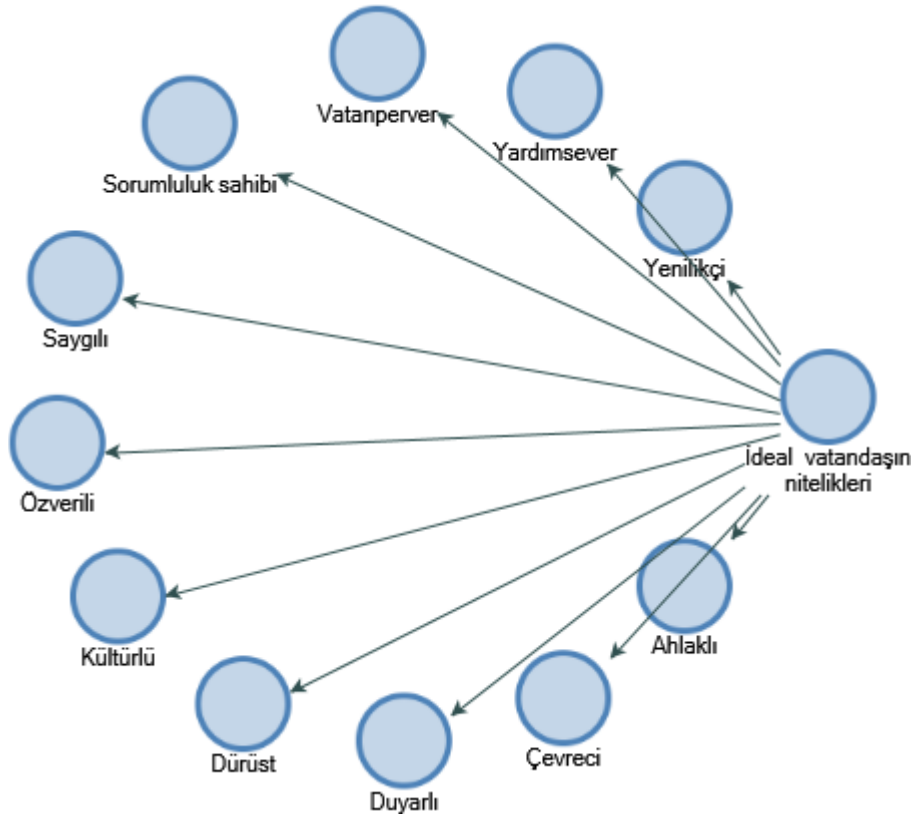
“Makbul vatandaş veya ideal vatandaş denildiğinde benim aklıma vatanını, milletini seven milli ve manevi değerlerinin farkında olan çevresindeki olaylara karşı duyarlı olan çevresinden bihaber olmayan insan tipi geliyor” (EÖ, 2).

“İdeal vatandaş az önce de söylediğim gibi vergisini ödeyen, hukuksuz kanunsuz iş yapmayan, vatanını korumak için elinden geleni yapan çeşitlendirilebiliriz. Önce vatan sevgisinin olması gerekir” (EÖ,7).

“Vatandaş olarak herkes üzerine düşen sorumluluğunu en iyi şekilde yerine getirecek yani hangi mesleği seçerse seçsin hangi işi yaparsa yapsın bulunduğu mesleği en iyi şekilde yerine getirecek. Bir de çalıp çırpamaya dikkat edecek. Yani yaptığın şey de ben daha iyi nasıl kazanabilirim yani para aşığı olmayacak yani amacına uygun hizmet edecek. Parayı ilk şeyi olarak görmeyecek” (KÖ,10).

4.3.1. İdeal vatandaşlık kavramının çağrıştırdıkları

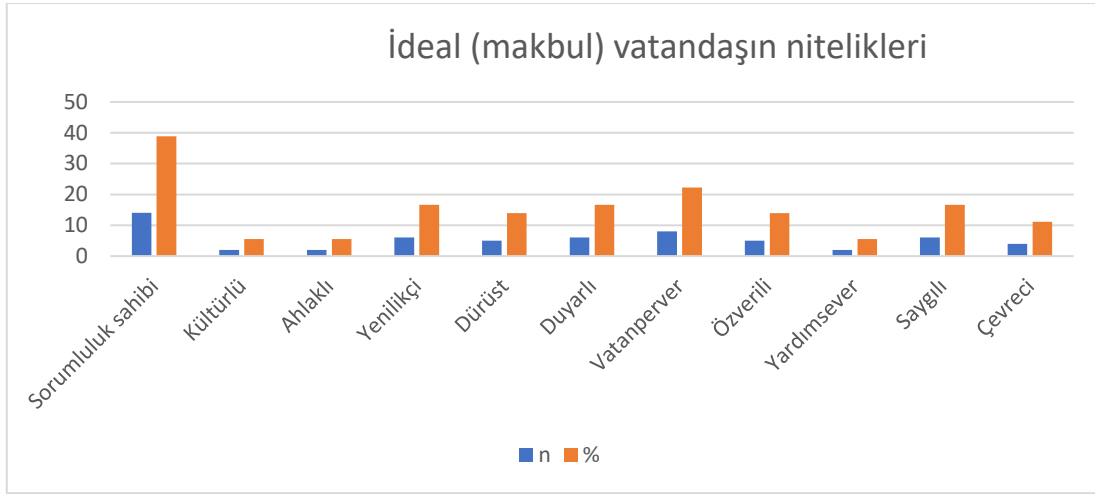
Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında öğretmenlere, “İdeal vatandaşlık kavramı size neleri çağrıştırır? “sorusu da yöneltilmiştir. Öğretmenlerin ideal vatandaşlık kavramının kendilerine ne çağrıştırdığı konusunda verdikleri cevaplar, ana tema ve alt temalar şeklinde sunulmuştur. Yöneltilen bu soruda öğretmenlerin ideal vatandaşın kendilerine neler çağrıştırdığı sorgulanmıştır. Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda oluşturulan tema ve alt temalar Şekil 4.2’de sunulmuştur.

Şekil 4. 2. Öğretmenlere göre ideal vatandaşın nitelikleri

Şekil 4.2’de görüldüğü gibi öğretmenlerin ideal vatandaşlık kavramına ilişkin görüşleri, bir ana tema ve on bir alt tema şeklinde analiz edilmiştir. Ana tema, ideal (makbul) vatandaşın nitelikleri şeklinde belirlenmiştir. Alt temalar ise sorumluluk sahibi, kültürlü, ahlaklı, yenilikçi, dürüst, duyarlı, vatanperver, özgürlü, yardımsever, saygılı ve çevreci şeklindedir. Alt temalara yönelik frekans değerleri grafik 4.2’de verilmiştir.

Grafik 4. 2. Öğretmenlere göre ideal vatandaşın nitelikleri

Grafik 4.2’de görüldüğü üzere öğretmenlerin ideal vatandaşın nitelikleri ile ilgili en çok değindikleri konunun “sorumluluk sahibi” ve “vatanperverlik” şeklinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin ideal vatandaşın nitelikleri ile ilgili en az değindikleri nitelikler “kültürlü”, “ahlaklı” ve “yardımseverlik” şeklindedir. Sonuçlar incelendiğinde öğretmenlerin ideal vatandaşı, “sorumluluk sahibi” olarak nitelendirdikleri söylenebilir. Aşağıda bu bulguyu destekleyen öğretmen ifadelerine yer verilmiştir:

“... birincisi haklarını ve sorumluluklarını bilecek. Haksızlığa uğradığı zaman nereye başvuracağını bilecek. Hakkını nasıl araması gerektiğini, hangi kurumlarla iletişime geçmesi gerektiğini bilecek... ..kendine karşı sorumlulukları bilecek ailelerine karşı sorumluluklarını çevresine karşı sorumluluklarını devletine karşı sorumluluklarını... Ayrıca çevre konusu çok önemlidir” (EÖ, 17).

“...her yönüyle örnek olan kültürel değerleri yansıtan Türk toplumun değerlerini sosyal statüde her alanda uygulayan bana göre ideal vatandaşır...” (EÖ, 16).

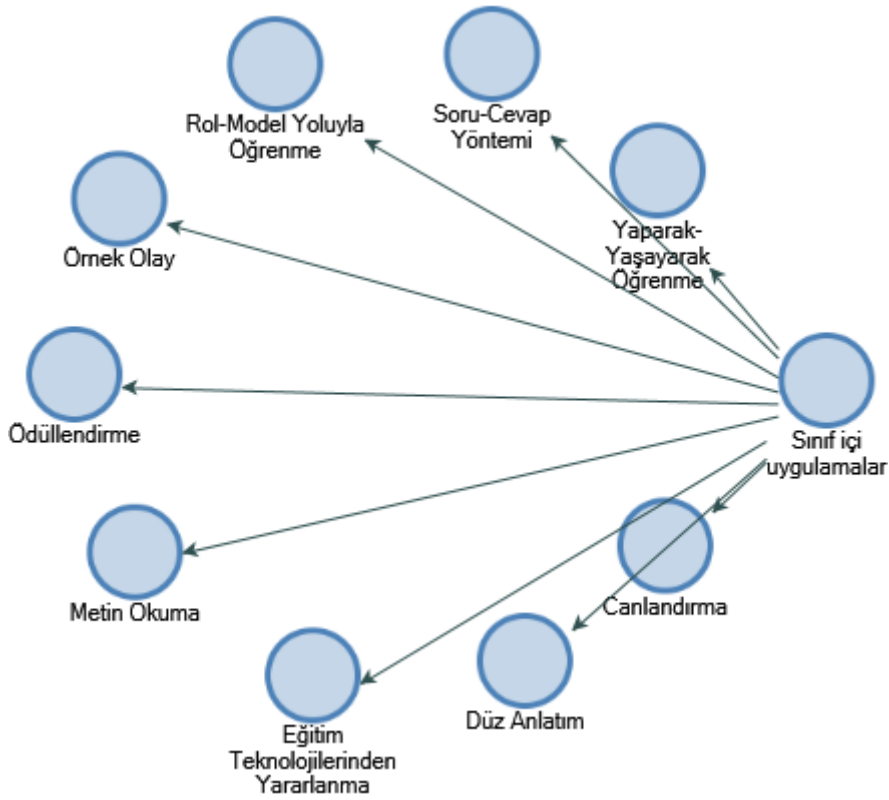
“İdeal vatandaş dürüst vatandaş, ideal vatandaş ahlaklı vatandaş, ideal vatandaş üretken vatandaş, ideal vatandaş sorumluluklarını bilen vatandaş, ideal vatandaş Vatanına milletine hayırlı olan vatandaşır...” (KÖ, 8).

4.4. Dördüncü Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın dördüncü alt problemi;

Öğretmenlerin “Vatandaşlık öğretimi ile ilgili sınıf içi uygulamaları nelerdir?” Bu alt probleme yönelik veriler Öğretmen Görüşme Formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerde öğretmenlere vatandaşlık öğretimi ile ilgili sınıf içi uygulamalarının neler olduğu sorulmuştur. Dördüncü alt problem kapsamında öğretmenlere, “Vatandaş yetiştirmede karşılaştığınız sorunlar nelerdir?” ve “Vatandaşlık öğretimi ile ilgili eklemek istediğiniz önerileriniz nelerdir?” soruları da sorulmuştur.

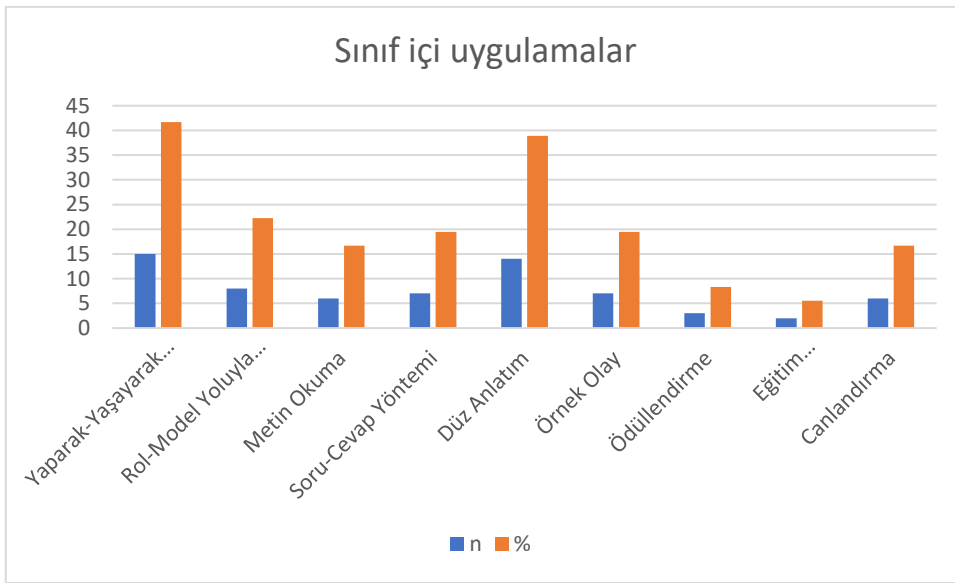
İlk olarak öğretmenlerin vatandaş yetiştirme ile ilgili sınıf içi uygulamalarına yönelik düşünceleri ana tema ve alt temalar şeklinde sunulmuştur. Öğretmenlerin vatandaşlık ile ilgili sınıf içi uygulamalarına yönelik görüşleri doğrultusunda oluşturulan tema ve alt temalar Şekil 4.3’te sunulmuştur.

Şekil 4. 3. Öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları

Şekil 4.3'te görüldüğü gibi öğretmenlerin vatandaşlık öğretimi ile ilgili sınıf içi uygulamalarına yönelik görüşleri, bir ana tema ve dokuz alt tema şeklinde analiz edilmiştir. Ana tema, sınıf içi uygulamalar şeklinde belirlenmiştir. Alt temalar ise; yaparak-yaşayarak öğrenme, rol-model yoluyla öğrenme, metin okuma, soru-cevap yöntemi, düz anlatım, örnek olay, ödüllendirme, eğitim teknolojilerinden yararlanma ve canlandırma şeklindedir. Alt temalara yönelik frekans değerleri grafik 4.3'te verilmiştir.

Grafik 4. 3. Öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları

Grafik 4.3'te görüldüğü üzere öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları ile ilgili en çok “yarak-yaşayarak öğrenme” ilkesini ve “düz anlatım” yöntemini benimsedikleri görülmektedir. Branş değişkeni açısından yorumlar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin sıklıkla yarak yaşayarak öğrenme ilkesini tercih ettikleri ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ise düz anlatım yöntemini tercih ettikleri görülmüştür. Bununla birlikte öğretmenlerin vatandaş yetiştirme ile ilgili en az kullandıkları uygulamalar “ödüllendirme” ve “eğitim teknolojilerinden yararlanma” şeklindedir. Sonuçlar incelendiğinde öğretmenlerin sınıflarında vatandaşlık konusunu anlatırken en çok yararlandıkları ilkenin yarak-yaşayarak öğrenme olduğu söylenebilir. Aşağıda bu bulguyu destekleyen öğretmen ifadelerine yer verilmiştir:

“Ben sınıfa girdim çocuklara tek tek dedim ki, ben sizi dışarı çıkaracağım dışarıda gözünüze çarpan sizi rahatsız eden bir olay var mı bir manzara var mı? Bunu merak

ediyorum dedim. Sonra çocukları tek tek koridora gönderdim ama kapının önünde duruyordum görebilecek bir yerdeydim. Zaten çocukları da görebiliyordum. Çocuklar tek tek koridorun başına kadar gönderip tekrar sınıfın kapısına kadar gelmelerini istedim. O arada kendilerini rahatsız edecek olumsuzluk var mı? Onu tespit etmelerini söyledim ve sadece üç öğrenci 28 kişilik sınıfta üç öğrenci o bahsettiğim atıkları gördüğünü çöpleri gördüğünü onu bana bildiklerini bir öğrencinin bana bildirmek ile beraber onu alıp sınıftaki çöp kutusuna getirdiğini gördüm” (KÖ, 14).

“...ödevlerini yerine getiriyorsa arkadaşları ile paylaşımında bulunuyorsa bunları biz teşvik ediyoruz ve böyle olması gerektiğini telkinlerde bulunuyoruz. Hatta çocukları bu konularda ödüllendiriyoruz güzel davranışlarda olumlu kazanımlarda küçük küçük okulda başlıyor...” (EÖ, 17).

“...şimdi sınıf içi uygulamalar sınıfa göre değişiyor. Sınıf düzeyine göre değişiyor ama öncelikle şunu söyleyeyim öğrencilerimle eşitliği sağlama adına bir bunu yapıyorum. İki derslerde zamanına girme kurallara uyma noktasında başta biz uygulayıcıların kurallara uyması gerekiyor. Yani sana başlangıçta söyledim ya normal ana kurallara uyan sorumluluklarını yerine getiren haklarını kullanan insandır dolayısıyla başta kendi uymaya çalışır öğrencilerin ben de zaten bunu gördükleri zaman kendileri o yönde bir davranış kazanmaya başlarlar...” (KÖ, 12).

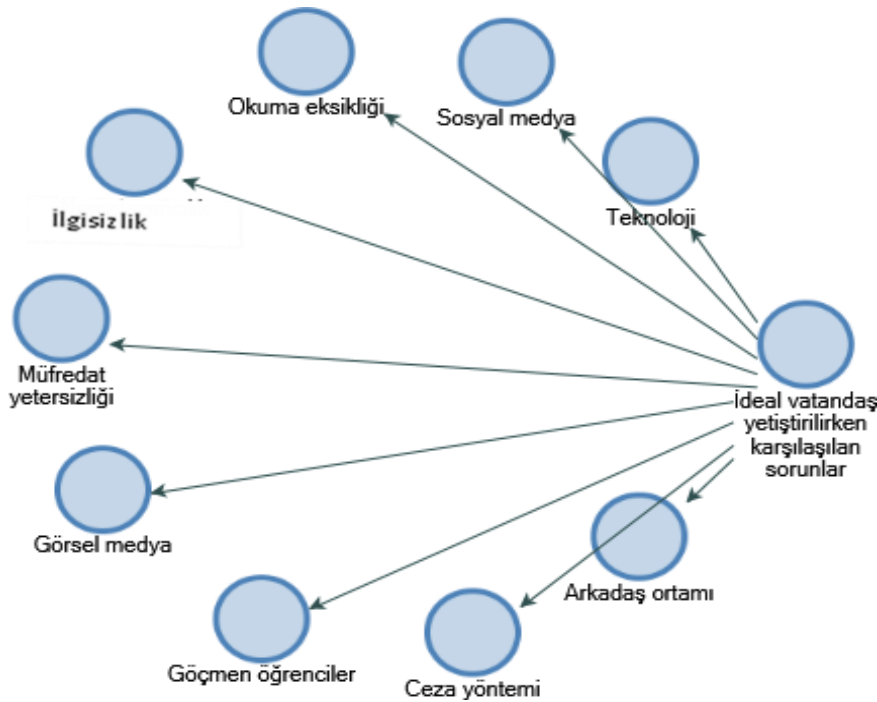
“...az evvel dediğimiz gibi sözel olarak çocuklara bir şey aktaramıyorum. Veya çocuklar üzerinde çok etkili olmuyor. Bunu çeşitli etkinliklerle yapmak daha mümkün. Yani yeşili sevmelerini istiyorsak onlara ait yeşil ağaçların olduğu bir alan oluşturmamız gerekiyor. Veya çeşitli okullarda ki etkinliklerle şu anda okullarımızda birçok proje var bu alanda. Yani bu şekilde bu yararlı olacağını düşünüyorum. Eskiden mesela tarım dersi vardı. Biz okul bahçesinde kazmayı, beli, tırmığı alıp ekip biçiyorduk” (EÖ, 10).

“Önce kendim, çocuklara örnek olduğumu düşünüyorum, hiçbir zaman dedim ya sınıfıma hizmetli girmez, kendim temizlerim, çocuklar artık şu an 2. sınıfa geçtiler.

Sınıf kirlenmiyor niye çünkü çocuk öyle örnek görmüştür. En basitinden en güzel örnek görerek yaşayarak model olmak rol model olmaktır. Biz bunu yaptığınıza inanıyoruz. İkincisi evde anne baba aynı şekilde rol model olabilse, toplum rol model olabilse zaten altta gelenler ona uyarak iyi bir iyi bir vatandaş olur diye düşünüyoruz” (EÖ, 12).

4.4.1. Vatandaş yetiştirmede karşılaşılan sorunlar

Araştırmanın dördüncü alt problemi kapsamında öğretmenlere, “Vatandaş yetiştirmede karşılaştığınız sorunlar nelerdir?” sorusu da yöneltilmiştir. Öğretmenlerin vatandaş yetiştirme noktasında karşılaştıkları sorunlar ile ilgili cevaplar, ana tema ve alt temalar şeklinde sunulmuştur. Yöneltilen bu soruda öğretmenlerin vatandaş yetiştirilirken karşılaştıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerin bu konuya yönelik görüşleri doğrultusunda oluşturulan tema ve alt temalar şekil 4.4’te sunulmuştur.

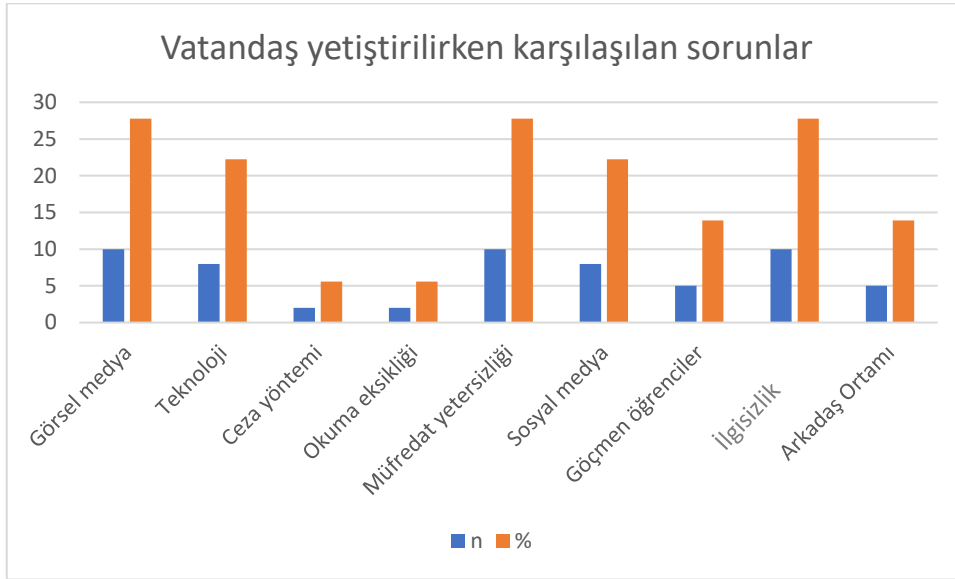

Şekil 4. 4. Vatandaş yetiştirmede karşılaşılan sorunlar

Şekil 4.4’te görüldüğü gibi, öğretmenlerin vatandaş yetiştirilirken karşılaşılan sorunlar ile ilgili görüşleri bir ana tema ve dokuz alt tema şeklinde sunulmuştur. Ana

tema, vatandaş yetiştirilirken karşılaşılan sorunlar şeklinde belirlenirken, alt temalar Görsel medya, teknoloji, ceza yöntemi, okuma eksikliği, müfredat yetersizliği, sosyal medya, göçmen öğrenciler, ilgisizlik ve arkadaş ortamı şeklindedir. Alt temalara yönelik frekans değerleri grafik 4.4’te verilmiştir.

Grafik 4. 4. Vatandaş yetiştirmede karşılaşılan sorunlar

Grafik 4.4’te görüldüğü üzere vatandaş yetiştirilirken karşılaşılan sorunlar arasında en fazla görülen, “görsel medya”, “müfredat yetersizliği” ve “ilgisizlik” şeklindedir. Bununla birlikte vatandaş yetiştirmede karşılaşılan sorunlar arasında en az görülen ise, “ceza yöntemi” ve “okuma eksikliği” olduğudur. Sonuçlar incelendiğinde vatandaş yetiştirmede en büyük engelin medya (görsel medya, sosyal medya) olduğu söylenebilir. Aşağıda bu bulguyu destekleyen öğretmen ifadelerine yer verilmiştir:

“Her şeyden önce dışarıda çok büyük tepkiler görüyorsun yani her şeyden önce sananecilik, nemelazımcılık almış başını gidiyor. Veya bir şey yapmaya kalktığın zaman büyük tepkiler görebiliyorsun. Sana ne oluyor. Veya yerine göre artık sen de bir şekilde banane demeye başlıyorsun. Yani dışarıda büyük sıkıntı çekiyorsun” (EÖ, 12).

“...karşılaştığımız sorunlar ve güçlükler şu anda medya ve teknoloji bizim elimizi kolumuzu bağlıyor. Medyanın ve teknolojinin bu kadar yoğun olarak kullanılması çocuklarında bunları yoğun olarak kullanması adeta bizim önümüze geçiyor öğretmen olarak. İdeal vatandaş yetiştirmede televizyon dizileri, yarışma programları veya bilgisayar oyunları çocukları bizden daha çok etkilediğini düşünüyorum...” (EÖ, 30).

“...yani bir vatandaşlık dersi vardı şimdi o kalktı mesela. En büyük problemlerden birisi bu...” (EÖ 11).

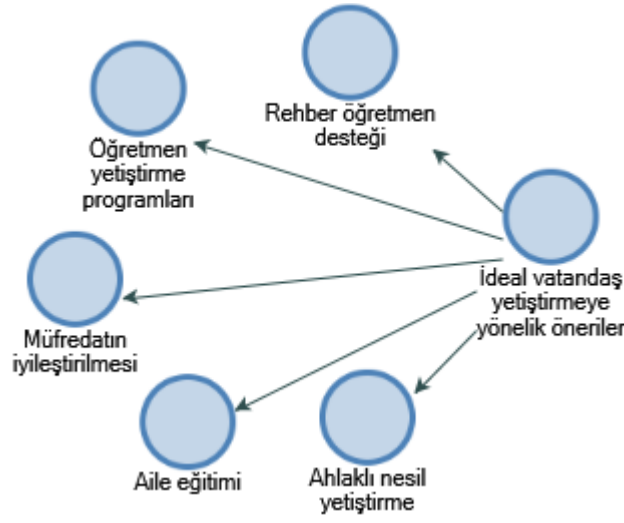
“Karşılaştığımız sorunlar işte müfredatın bu konudaki eksikliği. Bakanlığın bu konudaki çalışmalarının bana göre yetersiz olması güçlükler bunlar...” (KÖ, 5).

“Çocuklarımız okumuyorlar, okumadıkları için pek şeyleri yok bilgileri yok. Hangi durumda ne yapacaklarını bilmiyorlar. Mesela olumsuz bir durumla karşılaştıklarında ya da tepki göstermeleri gerektiğinde tepkiyi nasıl göstereceklerini de bilmiyorlar. Mesela hakları yendiğinde kavga etmeye ya da mücadele etmeye sahipler. Biz işte bundan çocukları buradan kurtarıp biraz daha haklarını daha düzgün yollarla aramaları için çalışmalar yapmamız lazım.” (EÖ, 6).

“Mesela bir çocuğa bir yandan örnek veriyorum. Ama bir taraftan çocuk haksızlığa uğruyor. Hakkını aramak istiyor. Diğer yandan öğretmen ya da idareci tarafından dinlenmiyor bile. Ya ceza ya azar ya itilme, kakılma” (KÖ, 4).

4.4.2. Vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmen önerileri

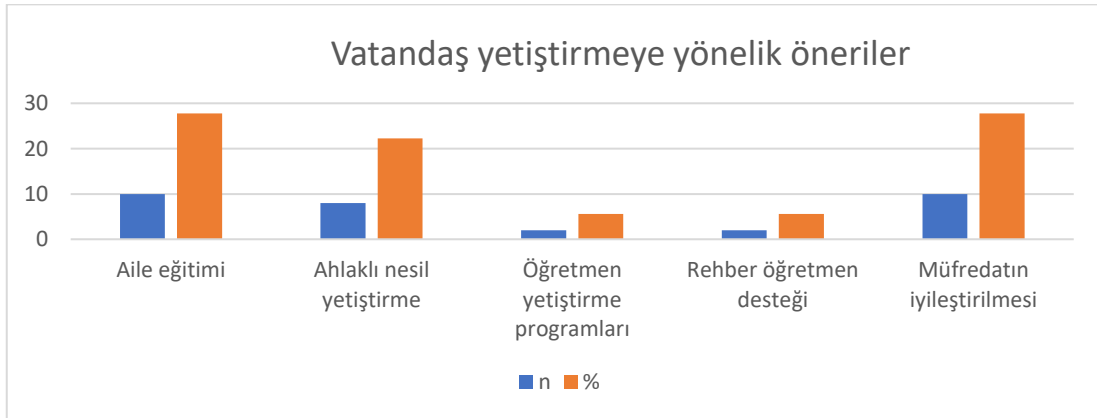
Araştırmanın dördüncü alt problemi kapsamında öğretmenlere, “Vatandaş yetiştirmeye yönelik önerileriniz nelerdir?” sorusu da yöneltilmiştir. Öğretmenlerin vatandaş yetiştirme konusunda öne sürdükleri öneriler, ana tema ve alt temalar şeklinde sunulmuştur. Yöneltilen bu soruda öğretmenlerin vatandaş yetiştirmeye yönelik önerileri sorgulanmıştır. Öğretmenlerin bu konuya yönelik görüşleri doğrultusunda oluşturulan tema ve alt temalar şekil 4.5’te sunulmuştur.

Şekil 4. 5. Vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmen önerileri

Şekil 4.5’te görüldüğü gibi öğretmenlerin vatandaş yetiştirmeye yönelik ön gördükleri öneriler, bir ana tema ve beş alt tema şeklinde sunulmuştur. Ana tema, vatandaş yetiştirmeye yönelik öneriler şeklinde belirlenirken alt temalar ise aile eğitimi, ahlaklı nesil yetiştirme, öğretmen yetiştirme programları, rehber öğretmen desteği ve müfredatın iyileştirilmesi şeklindedir. Alt temalara yönelik frekans değerleri grafik 4.5’te verilmiştir.

Grafik 4. 5. Vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmen önerileri

Grafik 4.5’te görüldüğü gibi vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmenlerin en çok değindiği önerilerin, “ailenin eğitilmesi”, “ahlaklı nesil yetiştirme” ve “müfredatın iyileştirmesi” şeklindedir. Buna karşın vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmenlerin en az değindiği önerilerin ise, “rehber öğretmen desteği” ve “öğretmen yetiştirme programlarıdır”. Sonuçlar incelendiğinde vatandaş yetiştirmek için müfredatın güncelleştirilmesi gerektiği söylenebilir. Aşağıda bu bulguyu destekleyen öğretmen ifadelerine yer verilmiştir:

“Vatandaş yetiştirmek dediğim gibi bence işe aileden başlamamız gerekiyor. Aileyi düzeltmeden okulda bunu bizim başarmamız mümkün değil. Çünkü öğrencinin bizimle geçirdiği süre 8 saat ve bizimle geçirdiği süre sadece öğretime dayalı. Bilgi aktaracağız çocuk bunu kabullenecek ve zihnine yerleştirecek ya da sınav sistemimizde dört şık veriyoruz doğru yanlış hangisi onu bilsin diyoruz. Aile ile ilgili ciddi anlamda bir çalışmanın yapılması gerektiğini düşünüyorum. Aileyi düzeltebilirsek çocuğu, çocuğu düzeltebilirsek toplumu düzeltiriz. Ama şuanki uygulamada maalesef aileyle ilgili çok büyük sıkıntılar var diye düşünüyorum” (EÖ, 30).

“Vatandaşlık dersleri mutlaka geri gelmelidir. Vatandaşlık dersleri geri gelmesi lazım, çocuklarımıza temel yasayı, anayasayı öğretmemiz lazım...” (EÖ, 28).

“...bunun haricinde tabi ki öğrencilerin ailelerinin eğitim seviyeleri, eğitim durumları bu durumla da bizzat doğru orantılıdır yani eğitilmiş ailelerin çocukları olumlu örnekleri evlerinde de gördükleri ve yaşadıkları için burada işimizi daha da kolaylaştırmakta kazanımlarımızı daha kolay elde etmekteyiz...” (EÖ, 16).

“Daha önce sosyal bilgiler dersinin yanında vatandaşlık ve insan hakları dersi vardı o kaldırıldı. Onun kaldırılmasının iyi olmadığını düşünüyorum...” (KÖ, 7).

BÖLÜM 5

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulgularından hareketle yapılan tartışma ve yoruma, araştırmanın sonuçlarına ve önerilere yer verilmiştir.

5.1. Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde her bir problemin çözümü için bulgulara dayanarak elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Konu ile ilgili mevcut çalışmaların bulgularından yararlanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca çalışmanın nitel ve nicel bulgularının birbirlerinin destekleyip desteklemediği bu bölümde tartışılmıştır.

Araştırmanın birinci sorusu, “Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri hangi düzeydedir?” şeklinde ifade edilmiştir. Bu soruya yönelik veriler Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği vasıtasıyla öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri puan ortalamaları ve standart sapma değerleri karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler üzerinde betimleyici istatistiksel değerler incelenmiştir. Buna göre, öğretmenlerin ölçekte aldığı toplam puanlar incelendiğinde vatandaşlık eğilim düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Yine ölçeğin alt boyutları değerlendirildiğinde, öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin en yüksek olduğu alt boyutun “toplum ve birey” olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin en düşük olduğu alt boyutun “küresel konular” olduğu görülmüştür. Bu duruma neden olarak evrensel vatandaşlık değerlerinden ziyade ulusal vatandaşlık değerlerinin benimsenmesi ve öğretilmesi gösterilebilir. Bu durumu araştırmanın nitel verileri ile de desteklemek mümkündür. Nitekim öğretmenlerin ideal vatandaşın niteliklerinden bahsederken üzerinde en sık durdukları temalardan birinin ‘vatanperverlik’ olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen bu bulgu yine benzer çalışmaların bulguları ile de desteklenmektedir (Bakioğlu ve Kurt, 2009; Eryılmaz ve diğerleri, 2018; Kaya ve Kaya, 2012; Önal ve diğerleri, 2017; Sebell, 2021; Som ve Karataş, 2015; Westheimer ve Kahne, 2004). Westheimer ve Kahne (2004) yaptıkları çalışmada, daha dar ve spesifik bir eğitim alan bir kitlenin evrensel vatandaşlık algısından ziyade ulusal vatandaşlık değerlerine daha çok bağlı olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun sebebi çalışmanın gerçekleştirildiği bölgenin İç Anadolu’da yer alması ve yurtdışı bağlantısının az

olması olabilir. Nitekim Boğazlıyan (2020) bireylerin yaşadığı yerlerin vatandaşlık eğilimlerini etkilediğini belirtmektedir. Çalışmada elde edilen bu bulgunun kimi çalışmaların (Gürdoğan ve diğerleri, 2014; Keskin ve Yüceer, 2013; Samfundsfrag, 2009) sonuçları ile örtüşmediği de saptanmıştır.

Gürdoğan ve diğerleri (2014) yaptıkları çalışmadan elde ettikleri sonuca göre küresel vatandaşlık eğitimine sosyal bilgiler dersinin katkı sağladığını tespit etmişlerdir. Buna rağmen öğretmenlerin “küresel konular” alt boyutunda daha düşük puan ortalamalarına sahip olmaları, ülkeleriyle ilgili konularla daha fazla meşgul olmalarıyla açıklanabilir.

Araştırmanın ikinci sorusu, “Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri cinsiyetlerine, branşlarına ve kıdem durumlarına göre değişmekte midir? şeklinde ifade edilmişti. Bu soruya yönelik veriler Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği vasıtasıyla toplanmıştır. Öğretmenlerin Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeğinden almış oldukları puan ortalamaları; cinsiyete, branşa ve kıdem durumuna göre karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler ışığında, öğretmenlerin cinsiyet ve branş değişkenine göre vatandaşlık eğilimleri arasında fark olup olmadığı t testi ile sınanmıştır. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin kıdem durumlarına göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Ayrıcı farkın kaynağını belirlemek için Tukey HSD testi yapılmıştır.

Öğretmenlerin cinsiyet değişkeni açısından, Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği alt boyutlarına ilişkin puan ortalamaları incelendiğinde erkek öğretmenlerin, aktif katılım boyutunda ve küresel konular boyutunda puan ortalamalarının kadın öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte kadın öğretmenlerin, sadece Demokrasi: Saygı ve Eşitlik alt boyutunda puan ortalamalarının, erkek öğretmenlerin puan ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer boyutlarda ise puan ortalamaları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir. Bu sonuçlardan hareketle erkek öğretmenlerin küresel konularla daha ilgili olduğu, kadın öğretmenlerin ise vatandaşlığın bireysel yönü konusunda daha hassas olduğu söylenebilir.

Bu sonuca göre erkek öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin kadın öğretmenlere göre daha olumlu olduğu söylenebilir. Çalışmada elde edilen bu bulgu literatürde yer alan benzer çalışmaların (Alwive diğerleri, 2021; Demoulin ve Kolstad, 2000; Doğanay ve diğerleri, 2004; Gömleksiz ve Kan, 2008; Kılınç, 2013) bulguları ile de desteklenmektedir.

Bununla birlikte kimi çalışmalarda (Brown ve diğerleri, 2003; Durmuş, 2017; Kaldırım, 2005) ise kadın öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bazı çalışmalarda (Esen, 2011; Baştürk, 2011; Karahan ve diğerleri, 2006; Metin, 2021; Özkan, 2020) ise cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Branş değişkeni açısından sonuçlar incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin, Toplum ve birey ve Küresel konular alt boyutlarında, puan ortalamalarının, sınıf öğretmenlerin puan ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde sosyal bilgiler öğretmenlerin toplam puan ortalamaları da sınıf öğretmenlerin toplam puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer boyutlarda ise puan ortalamaları arasında branş değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir. Bu sonuca göre sosyal bilgiler öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin sınıf öğretmenlerine göre daha olumlu olduğu söylenebilir. Özellikle branş değişkeni açısından sosyal bilgiler öğretmenlerinin puan ortalamalarının anlamlı çıkmasının birkaç farklı nedeni olabilir. Bu nedenler görüşme esnasında öğretmenler tarafından da vurgulanmıştır. Bunlar; derslerinde ana tema olarak vatandaşlık ve insan hakları konularını sıklıkla anlatmaları, mezun oldukları bölümde sürekli benzer dersler görmeleri ve benzer telkinler almaları, branşlarından dolayı bu konuda rol model olma ihtiyacı hissetmeleri şeklinde sıralanabilir.

Çalışmada elde edilen bu bulgunun literatür tarafından da desteklendiği görülmektedir. Örneğin; Kaya (2006) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları incelendiğinde, ilköğretim sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun olmuş öğretmenlerden ders alan öğrencilerin diğer branşlardan mezun olmuş

öğretmenlerden ders alan öğrencilerden daha anlamlı bir vatandaşlık eğilimine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yine Ülger (2013) tarafından yürütülen “İlköğretim okullarında insan hakları ve vatandaşlık eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi” isimli çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerin, konu hakkında tüm branşlardan daha fazla olumlu görüş bildirmesinin nedenini daha önce bu alana ilişkin dersler vermiş ve almış olmalarına bağlamıştır.

Bununla birlikte araştırmanın bu bulgusunu desteklemeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Kaya ve Kaya’nın (2012) yaptığı çalışmada interneti daha sık kullanan öğretmenlerin küresel vatandaşlık algılarının daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuca göre anlamlı farklılık bilgisayar öğretmenlerin lehine olmuştur.

Sağlam (2012) tarafından yürütülen “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri” isimli çalışmada da benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır. Nitekim yapılan çalışmada elde edilen verilere göre, sınıf öğretmenliği ana bilim dalında öğrenim gören öğretmen adaylarının vatandaşlık değerleri, vatandaşlık bilgi becerileri boyutlarıyla ölçek toplamındaki sıra ortalamaları sosyal bilgiler öğretmenliği ana bilim dalında öğrenim gören öğretmen adaylarının sıra ortalamalarından yüksek olmasına karşın istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

Yine Sağlam (2012) tarafından yapılan “İlköğretim öğretmenlerinin etkili vatandaşlık yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi” isimli çalışmada ilköğretimde görev yapan öğretmenlerin branşlarına göre etkili vatandaşlık yeterlik algılarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Öğretmenlerin kıdem durumlarına göre ideal vatandaşlık algıları incelendiğinde; Üretim-tüketim-ekonomi ve Çevreye duyarlılık alt boyutlarında en yüksek puan ortalamalarının 21 yıl ve üzeri tecrübeye sahip öğretmen grubuna ait olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde toplam puanda da en yüksek puan ortalamalarının 21 yıl ve üzeri tecrübeye sahip öğretmen grubuna ait olduğu bulunmuştur.

“Toplum ve birey”, “Demokrasi: Saygı ve Eşitlik” alt boyutlarında ise en yüksek puan ortalamalarının 6-10 yıl tecrübeye sahip öğretmen grubuna ait olduğu bulunmuştur. Gözlenen bu farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için öncelikle ANOVA testi uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde kıdem değişkenine göre; toplum ve birey, üretim-tüketim-ekonomi, çevreye duyarlılık, küresel konular ve toplam puanda anlamlı bir farklılaşmanın olduğu gözlenmiştir. Anlamlı farkın hangi kıdemin lehine olduğunu tespit etmek için Tukey sonuçları incelenmiştir.

Tukey HSD testi sonuçları incelendiğinde, kıdem değişkenine göre 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin puan ortalamaları; Çevreye duyarlılık, Demokrasi: Saygı ve Eşitlik, Küresel konular ve toplam puanda 11-15 yıl ve 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Yine 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin puan ortalamaları toplum ve birey alt boyutunda 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Bu sonuçlara göre 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerinin diğer kıdeme sahip öğretmenlere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğretmenlerin yaş ve tecrübeleri arttıkça vatandaşlık eğilimlerinin arttığı söylenebilir. Çalışmanın bu bulgusu alan yazındaki kimi çalışmaların bulguları ile örtüşmektedir.

Sağlam (2012) tarafından yapılan “İlköğretim öğretmenlerinin etkili vatandaşlık yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi” isimli çalışmada ilköğretimde görev yapan öğretmenlerin vatandaşlık bilgi becerileri boyutuyla ölçek toplamında mesleki kıdem bakımından kıdem yılı fazla olanlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

Narin (2007) tarafından yürütülen çalışmanın sonuçları incelendiğinde elde edilen bulguların çalışmanın bu bulgusunu desteklediği saptanmıştır. Buna göre vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında öğretmenlerin meslekteki hizmet süreleri ile doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir.

Alan yazında kimi çalışmalarda ise kıdem değişkeni açısından herhangi bir anlamlı farklılık bulunmamıştır. Ülger (2013) tarafından yürütülen çalışmada ise

öğretmenlerin vatandaşlık eğilimlerine yönelik görüşlerinde kıdem değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Araştırmanın üçüncü sorusu, “Öğretmenler ‘ideal vatandaşlık’ kavramını nasıl yorumlamaktadırlar?” şeklinde ifade edilmişti. Araştırmanın bu sorusuna bağlı olarak öğretmenlerin, ideal vatandaşlık kavramı ile birlikte ideal vatandaşın nitelikleri ile ilgili görüşleri de alınmıştır.

Öğretmenlerin ideal vatandaşlığı; samimiyet, vergisini ödeyen, bağımsız birey, hak ve sorumluluklarını bilen, vatanını seven, toplum çıkarını gözetten, milli ve manevi değerlerin farkında olan, kanunlara itaat eden, duyarlı, sorgulayan, menfaatini düşünen, tüketici olarak haklarını savunan, çevre bilincine sahip, saygılı, üretken, çalmayan ve askerliğini yapan kodları altında tanımladığı görülmüştür. Öğretmenlerin, bu temalar arasında ideal vatandaşlık kavramını daha çok; hak ve sorumluluklarını bilen, kanunlara itaat eden ve vergisini ödeyen gibi özellikleri ile tanımladıkları saptanmıştır. Elde edilen bulgular göz önüne alındığında öğretmenlerin evrensel ideal vatandaşlıktan ziyade daha çok ulusal ideal vatandaşlığa yöneldiği görülmektedir. Bu durum nicel veriler ile de desteklenmektedir. Bu durumun en olası nedeni tek kültür politikalarının ağırlıklı olduğu eğitim programlarıdır (Arslan, 2014). Bunun dışında ailede yapılan, vatandaşlık ve kültürel konuşmalar ve yönlendirmeler de bu duruma neden gösterilebilir (Feldmann, 2007; Galtson, 2003; Kerr, 2007). Literatür incelendiğinde çalışmanın (Acun ve diğerleri, 2010; Arslan, 2014; Dere ve Aktaşlı, 2019; Dere ve Kızılay, 2017; Çolak, 2015; Feldmann, 2007; Galtson, 2003; Göz, 2010; Kerr, 2007; Siregar, 2021) bu bulgusunu destekleyen birçok çalışmanın olduğu saptanmıştır.

Çolak (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, öğretmenlerden elde edilen sonuçlar arasında, “İnsanlara saygılı/hoşgörülü olma”, “Sorumluluk sahibi olma” temalarının ön plana çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte çalışmanın bulgusu ile örtüşmeyen çalışmaların da (Balbağ, 2016; Kaya ve Kaya, 2012) olduğu görülmüştür.

Balbağ (2016) yaptığı çalışmada öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine başvurmuştur. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde gerek öğretmen ve gerek öğrencilerin küresel vatandaşlık eğilimlerinin yüksek olduğu görülmüştür. Balbağ (2016) çalışmasında bu durumun en olası nedenini öğretmen ve öğrencilerin internete olan erişimi ile açıklamaktadır. Bu çalışmada elde edilen bir bulguya göre ise ideal vatandaşlık kavramının kazanılmasına en fazla ket vuran etkenin öğrencilerin internete erişimi olduğu şeklindedir.

Yine soru kapsamında öğretmenlerden ideal vatandaşlık kavramının kendilerine neleri çağrıştırdıkları sorgulanmıştır. Buna göre öğretmenler ideal vatandaşlığın kendilerine, sorumluluk sahibi, kültürlü, ahlaklı, yenilikçi, dürüst, duyarlı, vatanperver, özverili, yardımsever, saygılı ve çevreci olmayı çağrıştırdığını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin, bu temalar arasında ideal vatandaşlık kavramının çağrıştırdıklarının daha çok, sorumluluk sahibi ve vatanperverlik olduğunu ifade etmişlerdir. Her ulusta olduğu gibi doğal olarak Türk ulusuna bağlılığının en belirgin özelliği vatanperverlik olduğu söylenebilir. Tanğ (2017), Türkiye’de ulus devletin siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik sınırlarının çizilmesinin ve gençliğin politik bir özne olarak ulus devletin ihtiyaç duyduğu vatandaş özelliklerine sahip olmasının bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Şüphesiz en önemli vatandaş özelliği “vatanperverliktir”. Yine Üstel’in (2004) söyledikleri çalışmanın bu bulgusunun adeta ana nedenidir. “Vatanperverlik en büyük bir hamiyet ve en âli bir fazilettir. Dünyada vatanını sevmeyenler, onun için lazım gelen hizmet ve fedakârlıkta bulunmayanlar hayvanlardan daha aşağıdırlar”. Yine Safran (2011), bu konuyla ilgili, ülkemizde vatanperver bireyler yetiştirmenin yolunu iyi bir sosyal bilgiler eğitimi ile ilişkilendirirken iyi bir vatandaş olma durumunu iyi bir vatanperver olmak ile ilişkilendirmektedir.

Çalışmada elde edilen bu bulgu gerek ulusal (Avcı ve diğerleri, 2017; Can Beken, 2010; Yazıcı ve Yazıcı, 2010) ve gerek uluslararası (Chua ve Sim, 2014; Ikwumelu ve diğerleri, 2015; Westheimer, 2009) çalışmalarca desteklenmektedir. Avcı ve diğerleri (2017) yaptıkları çalışmada vatanperverlik değerinin, sosyal bilgiler

dersinde kazandırılması gereken en önemli değerlerden biri olduğunu belirtmiştir. Çalışmada daha çok vatanperverlikle ilgili temaların ön plana çıkması örneklemin özelliklerinden kaynaklanabilir.

Araştırmanın dördüncü ve son sorusu; “Öğretmenlerin vatandaşlık öğretimi ile ilgili sınıf içi uygulamaları nelerdir?” şeklinde sorulmuştu. Bu soru kapsamında öğretmenlerden, “vatandaş yetiştirmede karşılaşılan sorunlar” ve “vatandaşın yetiştirilmesine yönelik önerileri” de istenmiştir.

Öğretmenlerin, vatandaşlık öğretimi ile ilgili sınıf içi uygulamalarında başvurdukları öğretim-yöntem ve tekniklerin; yaparak-yaşayarak öğrenme, rol-model yoluyla öğrenme, metin okuma, soru-cevap yöntemi, düz anlatım, örnek olay, ödüllendirme, eğitim teknolojilerinden yararlanma ve canlandırma şeklinde olduğu saptanmıştır. Uygulamada sınıf öğretmenleri, “yaparak-yaşayarak öğrenme” ilkesini tercih ederken sosyal bilgiler öğretmenlerinin “düz anlatım” yöntemini tercih ettiği görülmüştür.

Gerek bu çalışmada ve gerekse diğer çalışmalarda öğretmenler tarafından en çok tercih edilen yöntemlerin “düz anlatım” yöntemi olduğu görülmektedir (Barth ve Demirtaş, 1997; Barth, 1991; Baysal, 1999; Çolak, 2010; Palaz, 2010; Öztürk ve Baysal, 1999; Tobgay, 2021). Bunun nedeninin uygulanması kolay olan bir yöntem olduğu söylenebilir.

Yine “yaparak-yaşayarak öğrenme” ilkesinin tercih edilmesinin nedeni hali hazırdaki programın bu yöntemi desteklemesinden ileri gelmektedir. Öğrencinin etkin olması, aynı zamanda anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesi, bilgiye kendisinin ulaşması ve bilgiye ulaşmada özellikle kendi ürettikleri materyalleri kullanması önemlidir (Ulusoy ve Gülüm, 2009). Aykaç ve Başar (2005), yapmış oldukları çalışmada yeni kapsamının azaltıldığını, konuların hayatla iç içe olarak hazırlandığı için öğrenciyi ezberden kurtardığını ve yaparak yaşayarak öğrenmeye olanak sağladığını saptamışlardır. Bu sonuç, ortaya çıkan araştırma sonucu ile örtüşmektedir.

Öğretmenler, vatandaşın yetiştirilmesinde karşılaşılan sorunlarla ilgili olarak; görsel medya, teknoloji, ceza yöntemi, okuma eksikliği, müfredat yetersizliği, sosyal medya, göçmen öğrencilerin varlığı, ilgisizlik ve arkadaş ortamı olduğunu ifade etmişlerdir. Karşılaşılan bu sorunlar arasında en fazla değinilen görsel medya, müfredat yetersizliği ve ilgisizlik olmuştur. Durmuş (2020) yaptığı çalışmada 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programının bazı konularda yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özellikle son zamanlarda Suriye’den gelen göç nedeniyle göçmen öğrencilerin varlığının da vatandaş yetiştirmede bir engel teşkil ettiği öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Bu engellerin başında göçmen öğrencilerin Türkçe’yi tam olarak kavrayamadıkları ve kurallara uyma alışkanlıklarının yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Bu sorunun başka ülkelerde de yaşandığı görülmüştür. ABD eğitimin en önemli fonksiyonu daima iyi vatandaş yetiştirmek olmuştur fakat göç nedeniyle bu hedefe ulaşmada çeşitli zorluklar ile karşılaşıldığı görülmektedir (Hahn, 1998; Zarrillo, 2004). Türkiye’nin de son yıllarda benzer sorunlarla karşılaştığı için vatandaş yetiştirmede sıkıntılar yaşandığını söylemek mümkündür.

Programın vatandaş yetiştirmede yeterli olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Bıkmaz, 2006; Kızılay, 2015; Merey ve diğerleri, 2012; Öztürk ve Otluoğlu, 2002). Türkiye’de “Yapılandırmacılık” yaklaşımının benimsendiği ancak bu yaklaşımın uygulanması konusunda çeşitli sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Çünkü yapılandırmacı yaklaşımın öğretmene ve öğrenciye yüklediği roller kadar bu rollerin öğrenme ortamına nasıl yansıtılacağı, öğrenme sürecinin nasıl planlanması gerektiği ve öğretmenin bu konuda yeterli donanıma sahip olup olmaması durumu başlıca eleştiri konularıdır (Bıkmaz, 2006).

Buna karşılık araştırmanın bu bulgusunu desteklemeyen çalışmalar (Balbağ, 2016; Karaduman, 2011; Kaya ve Kaya, 2012; Tezcan, 2004) da bulunmaktadır. Kaya ve Kaya’nın (2012) yaptığı çalışmada interneti daha sık kullanan öğretmenlerin küresel vatandaşlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Modern iletişim teknolojilerinden telefon, e-posta, video konferans, kısa mesaj ve internet üzerinde yapılan tartışmalar gibi iletişim teknolojileri öğrenenlerin evlerinden ayrılmadan etkileşim halinde olmalarına olanak tanımaktadır. Bu teknolojilerin kullanılması küresel öğrenme için gerekli koşullardan birisini oluşturmaktadır. Bu durum vatandaşlık eğitimi için olmazsa olmaz temel şartlardandır (Balbağ, 2016).

Öğretmenlerin, vatandaş yetiştirilmesi için sundukları önerilerin; ailenin eğitilmesi, ahlaklı nesil yetiştirme, öğretmen yetiştirme programları, rehber öğretmen desteği ve müfredatın iyileştirilmesi şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmenlerin en çok değindiği önerilerin; ailenin eğitilmesi, ahlaklı nesil yetiştirme ve müfredatın iyileştirmesi olduğu tespit edilmiştir. Ünlü (2019) yaptığı çalışmada benzer sonuçlara ulaşmış ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitimi konusunda velilerin bilinçlendirilmesine yönelik önerilerde bulunduğunu belirtmiştir.

Doğrudan ailenin eğitilmesi dolaylı olarak çocukların da eğitimine ciddi katkılar sağlayacaktır. Çünkü aile içinde yapılan konuşmalar seyredilen programlar bireylerin yetişmesine ciddi katkılar sağlayacaktır. Aile, çocukların vatandaşlık bilincinin gelişmesinde önemli rol oynar (Ersoy, 2012).

Okulda vatandaşlık eğitimi üzerine yapılan kimi araştırma sonuçlarına göre ailenin okulda verilen vatandaşlık eğitimini yeterli düzeyde destekleyemediği tespit edilmiştir (Ersoy, 2007). Nitekim Açikel (2022) okulöncesi öğretmenlerinin vatandaşlık hazırbulunuşluğu açısından aileleri önemli gördüğünü belirtmiştir. Bu konuda velilerle yapılan çalışmalar da (Altay, 2021) vatandaşlık eğitimi açısından velilerin çocuklar üzerinde etkilerinin farkında olduğunu göstermektedir. Aile içinde yapılan vatandaşlık ve kültürel konuşmalar ve yönlendirmeler bireylerin gelişmelerine katkı sağlayacaktır (Kerr, 2000; Feldmann, 2007).

Ahmet ve Mohammed (2022) yaptıkları çalışmada öğretim programlarının vatandaş yetiştirmede önemli etkisi olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle yeni yapılacak program geliştirme çalışmalarında vatandaşlık eğitime ağırlık

verilmesinin bu konuda yaşanan sorunlara çözüm olacağı söylenebilir. Handayani ve Wibowo (2022) ise eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik hazırlanan programların iyi vatandaş yetiştirmede önemli katkıları olduğunu belirtmektedir. Hazırlanacak programlarda eleştirel düşünme becerilerinin desteklenmesine ağırlık vermenin vatandaş yetiştirmede etkili olacağını söylemek mümkündür.

5.2. Sonuç

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar araştırmanın soruları doğrultusunda aşağıda verilmiştir:

1. Öğretmenlerin vatandaşlık eğilimleri yüksek düzeydedir.
2. Erkek öğretmenlerin vatandaşlık algı eğilimleri açısından; aktif katılım ve küresel konular boyutlarının puan ortalamaları, kadın öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Buna karşın kadın öğretmenlerin Demokrasi: Saygı ve Eşitlik alt boyutuna ilişkin puan ortalamalarının erkek öğretmenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir.
3. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Toplum ve birey ve Küresel konular boyutlarının puan ortalamaları sınıf öğretmenlerinin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir. Aynı şekilde sosyal bilgiler öğretmenlerinin toplam puan ortalamalarının da sınıf öğretmenlerinin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir.
4. Öğretmenlerin kıdem değişkenine göre vatandaşlık eğilimleri açısından; toplum ve birey, Demokrasi: Saygı ve Eşitlik ve Küresel konular alt boyutlarında en yüksek puan ortalamalarının 6-10 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Aktif katılım alt boyutunda en yüksek puan ortalamalarının 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Çevreye duyarlılık, Üretim-tüketim-ekonomi ve toplam puanda ise en yüksek puan ortalamasının 21 yıl ve üzeri tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Aktif katılım alt boyutunda en düşük

puan ortalamasının 1-5 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Toplum ve birey, Demokrasi: Saygı ve Eşitlik alt boyutlarında en düşük puan ortalamalarının 16-20 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere ait olduğu görülmektedir. Çevreye duyarlılık, Küresel konular alt boyutlarında ve toplam puanda en düşük puan 11-15 yıl tecrübeye sahip öğretmenlere aittir.

5. Öğretmenlerin, ideal vatandaşlığı büyük ölçüde alan yazına uygun olarak tanımladıkları görülmüştür. Buna göre öğretmenlerin ideal vatandaşlık ile ilgili en çok değindikleri konunun “hak ve sorumluluklarını bilen” ve “kanunlara itaat eden” şeklindedir.
6. Öğretmenler ideal bir vatandaşın sahip olması gereken nitelikleri tanımlarken, “sorumluluk sahibi” ve “vatanperverlik” temaları üzerine sıklıkla durmuşlardır.
7. Öğretmenler vatandaşlık konusunu anlatırken, en çok “yaparak-yaşayarak öğrenme” ilkesinden ve “düz anlatım” yönteminden yararlanmaktadır.
8. Öğretmenler vatandaş yetiştirilirken karşılaştıkları sorunlar arasında “görsel medya” ve “müfredat yetersizliği” temaları ön plana çıkmaktadır.
9. Vatandaş yetiştirmeye yönelik öğretmenlerin değindiği öneriler, “ailenin eğitilmesi”, “ahlaklı nesil yetiştirme” ve “müfredatın iyileştirilmesi” dir.

5.3. Öneriler

5.3.1. Uygulamaya yönelik öneriler

1. Yapılan görüşmelerde öğretmenler, vatandaş yetiştirmede karşılaşılan en büyük sorunlardan birinin müfredatın yetersizliği olduğunu vurgulamışlardır. Bu konuda müfredata yönelik iyileştirmeler yapılabilir.
2. Öğretmenler ile yapılan görüşmelerde, ailelerin vatandaşlık konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Okul yönetimi ideal vatandaş yetiştirme konusunda velilere yönelik seminerler yapabilir.
3. Öğretmen yetiştirme programlarında vatandaşlık eğitime daha fazla yer verilerek öğretmenlerin daha nitelikli vatandaşlar yetiştirmelerine katkı sağlanabilir.

5.3.2. Yapılacak olan araştırmalara yönelik neriler

1. Farklı bölgelerde çalışmalar yapılarak öğretmenlerin vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkındaki görüşleri araştırılabilir.
2. Çalışmada vatandaş yetiştirilmeyeyle ilgili sadece öğretmenlerle görüşülmüştür. Bu konuda daha derinlemesine bilgi edinmek için daha az ğretmen ile uzun süre gözlem ve görüşmeler yapılabilir.
3. Vatandaşın yetiştirilmesinde velilerin rolü olduğu gerçeği yadsınamaz. Dolayısıyla benzer çalışmalarda veliler ile görüşmeler yapılabilir.
4. Gerek bu çalışmada ve gerekse başka çalışmalarda vatandaş yetiştirilmesine yönelik müfredatın yetersiz olduğu öğretmenlerce vurgulanmıştır. Yapılacak olan çalışmalarda ğretim programları detaylı olarak analiz edilerek bu sorunlara çözüm nerileri geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Acun, İ., Demir, M. ve Göz, N. L. (2010). Öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterlilikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 107-123.
- Acar, F. (2018). *Öğrenci velilerindeki vatandaşlık algılarının belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Açıkel, Z. (2022). *Okul öncesinde vatandaşlık eğitiminin program ve öğretmen görüşleri açısından incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Ada, Ş., ve Küçükali, R. (2018). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ahmed, E. I., & Mohammed, A. (2022). Evaluating the impact of global citizenship education programmes: A synthesis of the research. *Education, Citizenship and Social Justice*, 17(2), 122–140.
- Akçeşme, B. (2018). *Sınıf öğretmenlerinin insan hakları vatandaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşleri: Afyonkarahisar örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Akdü, Ö. (2016). *Ortaokul 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin Demokrasi Kültürüne Katkısının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi: Burdur İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Akpınar, M. ve Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (2), 605-626.
- Akhan, N. E. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler lisans programı üzerine düşünceleri, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32(1), 267-289.
- Akhan, O. (2011). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sosyolojinin Yeri ve Önemi. R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar II*. (İçinde s. 126- 134). Ankara: Pegem Akademi.
- Akhan, N. E. (2013). Sosyal Bilgilerde Ekonominin Yeri ve Önemi. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.). *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (İçinde s. 389- 407). Ankara: Pegem Akademi.
- Alberta Education (2005). *The heart of thematter/character and citizenship education in albertaschools*. <http://education.alberta.ca/media/616280/heartmatter.pdf>. Web adresinden 10 Mart 2020 tarihinde edinilmiştir.

- Alkın, S. (2007). *İngiltere ve Türkiye’de İlköğretim Programlarındaki Vatandaşlık Eğitiminin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alazzi, K. (2009). Youth perceptions and conceptions of citizenship: a study of Jordanian middle and high school students. *Journal of Social Studies Research*, 33, 2, 197-212.
- Altay, N. (2021). Öğrenci Velilerinin Vatandaşlık Ve Vatandaşlık Eğitimi Hakkındaki Görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (59), 136-157.
- Altınok, A. (2019). *Sosyal bilgilerde hizmet ederek öğrenmenin öğrencilerin iyi vatandaşlık algı, bilgi ve tutumlarına etkisi ve öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alwi, M., Wiyono, B. B., Bafadal, I., ve Imron, A. (2021). The Relationship between Personality, Attitude, and Organizational Citizenship Behavior of Senior High School Teachers in Indonesia. *International Journal of Instruction*, 14(2), 345-368.
- Anderson, G. ve Arsenault, N. (2005). *Eğitim Araştırmasının Temelleri* . Routledge.
- Aras, H. (2000). *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrencilere İnsan Hakları ile İlgili Tutumların Kazandırılması*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, S. ve Özpınar, İ. (2008). Öğretmen nitelikleri: ilköğretim programlarının beklentileri ve eğitim fakültelerinin kazandırdıkları, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2(1), 38-63.
- Arslan, S. (2014). *Çok kültürlü Toplumlarda Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Düşüncelerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, M. (2009). *Eğitim Bilimine Giriş*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara.
- Aslan, K. (2001). Eğitimin Toplumsal Temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(5), 16–30.
- Atasoy, T. (2015). *Coğrafya Öğretiminin Aktif Vatandaşlık Eğitimindeki Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Aybay, R. (2008). *Vatandaşlık hukuku*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Aydın, M, Çelik, T. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Etkin Yurttaşlık ve Hukuk Kuralları Kavramlarına Yönelik Metaforik Algılarının İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42 (42), 29-43.
- Aygün, M. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık durumlarının incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Aykaç, N. ve Başar, E. (2005). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim programının değerlendirilmesi. Eğitimde Yansımalar: VIII Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (s. 343–361). Ankara: Sim Matbaası.
- Avcı, A., İbret, B ve Avcı, E. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Değerinin Kazandırılmasına Yönelik Görüşleri, *Elementary Education Online*, 16(4): 1558-1574 doi: 10.17051/ilkonline.2017.342974.
- Baki, A. ve Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.
- Bakioğlu, A. ve Kurt, T. (2009). Öğretmenlerin demokrasi, vatandaşlık ve vatandaşlık algılarının nitel olarak incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 29, 19- 39.
- Balbağ, N. L. (2016). *İlkokul sosyal bilgiler dersi bağlamında öğrenci ve öğretmenlerin küresel vatandaşlık algıları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Balkaya, F. (2012, Ekim). *Çevreci hareketlerin ekolojik yurttaş oluşturmadaki rolü. II.Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Barr, R., Barth, L. J. ve Shermis, S. S. (2013). *Sosyal Bilgilerin Doğası*. (C. Dönmez, Çev. Ed.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Barth, James L. ve Demirtaş, Abdullah (1997), *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara, YÖK- Dünya Bankası Yayınları.
- Barth, James L. (1991), *Elementary and Junior High-Middle School Social Studies Curriculum, Activities and Materials*, Maryland, University Press of America, Inc.
- Başar, İ.E., (1994). *Eğitime Giriş*. Ankara
- Başaran, T. (2007). *İlköğretim Okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri*, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Baştürk, N. (2011). *İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Konya İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Bayır, Ö. G. (2016). Nitelikli toplumları oluşturmada sosyal bilgiler dersinin rolü: sınıf öğretmeni adaylarının görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(4), 493-520.
- Baykul, Y. (2000). *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme: Klasik Test Teorisi ve Uygulanması*. Ankara: ÖSYM.
- Bıçak, İ. (2018). *Öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitimi sürecine yönelik görüşlerin analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Bıkmaz, F. (2006). Yeni ilköğretim programları ve öğretmenler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39, 97-116.
- Bulandere, V. (2014). *Öğrencilerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Kazanımlarını Elde Etme Düzeyleri ve Derse Yönelik Görüşleri (Erzurum İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Boğazyılan, B. (2020). *Sosyal yapılandırmacılık bağlamında farklı sosyo-kültürel ve ekonomik çevrelerden gelen öğrencilerin vatandaşlık algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkaya, H. (2020). *5. sınıf sosyal bilgiler dersi etkin vatandaşlık ünitesinin göçmen çocukların vatandaşlık bilinç düzeyleri üzerine etkisi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Brannen, J. (2005). *Mixed Methods Research: A Discussion Paper*, Institute of Education, University of London
- Branson, M. S. (2004, 20-21 Mayıs). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools*. Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu içinde sunuldu, Çanakkale.
- Brown, K., Lipsig, M. C. ve Zajdow, G. (2003). Active Citizenship and The Secondary School Experience: Community Participation Rates of Australian Youth. Victoria, Australia: *Australian Council for Educational Research*, 7(1), 1-20.
- Birzėa, C., Kerr, D., Mikkelsen, R., Froumin, I., Losito, B., Pol, M., Sardoc, M., Harrison, C. Ve Baumgartl, B. (2004). *All-European study on education for democratic citizenship policies*. Retrieved from; 20

April http://www.edchreturkeyeu.coe.int/Source/Resources/Pack/AllEuropeanStudyEDCPolicies_En.pdf

- Bülbül, Y. (2017). *Proje tabanlı öğrenme yönteminin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevresel vatandaşlık düzeylerine etkisinin değerlendirilmesi üzerine bir karma desen araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Can Beken, D. (2010). *Türkiye’de ulus devletin inşasında üniversite mezunlarının vatanseverlik olgularına katkıları*. Yüksek lisans tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Muğla.
- Castles, S., ve Davidson, A. (2020). *Citizenship and migration: Globalization and the politics of belonging*. Routledge.
- Castro, A. J. (2013). Whatmakes a citizen? Critical and multicultural citizenship and preservice teachers' understanding of citizenship skills. *Theory ve Research in Social Education*, 41(2), 219-246.
- Chua, S. ve Sim, J. B. Y. (2014). Crossingboundaries: An exploration of how three Social Studies teacher sunderstand and teachpatriotism in Singapore. *Citizenship Teaching and Learning*, 10(1), 79-93.
- Candan, R. (2006). *İlköğretim 2. Kademe 7. Ve 8. Sınıfta Okutulan Vatandaşlık Veİnsan Hakları Eğitimi Dersinin Öğretimi ve Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler (Ardahan Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- CCE (Center for Civic Education). (1994). National standards for civics and government. California: Center for Civic Education.
- Civek, B., D. (2008). *Yeni Sosyal Bilgiler 4. Ve 5. Sınıf Programlarında Vatandaşlık Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Creswell, J. W. ve PlanoClark, V. L. (2018). *Designing and Conducting Mixed Method Research*, 3.Baskı, CA: Sage Publications, Thousand Oaks
- Cresswell, J. (2019). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Crick, B. (2007). Citizenship: the political and the democratic. *British Journal of Educational Studies*, 55, 3 235-248.
- Cogan, J. J. (1998). *Citizenship education fort he 21th century: setting the context*. J.J.
- Coganand R. Derricott (Ed.) *Citizenship fort he 21th century* içinde. London: Kogan Page.
- Costa, J. F. A. (2021). Who is the “good citizen”? *Psicologia USP*, 32.

- Çatak, M. (2016). *Sosyal Bilgiler Programlarının Tarihi Gelişimi*. S. Şimşek (Ed.). *Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenleri İçin Sosyal Bilgiler Öğretimi* (İçinde s. 1-26 Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelik, H. (2009). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Geleceğine İlişkin Görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, H. (2008). Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Eğitiminde Önemli Adımlar, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 1 (1), 359-369.
- Çelik, H. (2009). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Geleceğine İlişkin Görüşleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, V. (2012). *Okul kültürü ve yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çevik, Kansu, C. (2015). *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinde Etkin Vatandaşlık Eğitiminin Etkililiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Çiçek, S. (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İyi Vatandaşlık Algılarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Çiftçi, A. (2006). *Vatandaşlık Bilgisi Demokrasi ve İnsan Hakları*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Çolak, G. (2015). *Sosyal Bilgiler Dersinde Hizmet Ederek Öğrenme Yaklaşımının Vatandaşlık Eğitimindeki Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çolak, K. (2016). *Sosyal Bilgiler ile Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Derslerinde Küresel Vatandaşlık Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çolak, R. (2015). *Kavram haritalarının sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde tarihsel kavramların öğretiminde kullanılması: kavram haritası ile yapılan öğretim ile tutum, başarı ve kalıcılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çubukçu, A. (2013). Türkiye’de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. *Middle Eastern ve African Journal of Educational Research*, 5(1), 148-174.
- Davias, I. (2006). Citizenship Teaching and Learning, *International Journal* (2), 1, 1-101.

- DeJaeghere, J.G. (2013); Critical civics and citizenship education: What kind of 'active citizen'? *Curriculum Perspectives*, 33:1, 83-86.
- Demoulin, D.F. ve Kolstad, R. (2000). Assessing the Gains of Behavioral Dynamics Essential for Success in Democracy for Teacher Education Students. *College Student Journal*. 34 (3), 417- 422.
- Dere, İ. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının 'iyi vatandaş' kavramı hakkındaki metaforik algıları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 434-456.
- Dere, İ. ve Aktasli, I. (2019). 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında bilinçli tüketici, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 283-302.
- Dere, İ. ve Kızılay, N. (2017). Aile tarihinin araştırılmasında sözlü tarihin kullanımı: İlkokul öğrencilerinin tecrübeleri. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 6(2), 294-323.
- Dere, İ., Kızılay, N., & Alkaya, S. (2017). İyi vatandaş kavramı, ailede ve okulda 'iyi vatandaşlık' eğitimi hakkında velilerin görüşleri ve algıları. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(30), 1974-1993.
- Doğanay, A., Çuhadar A. ve Sarı, M. (2004, Mayıs). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin demokrasi anlayışlarına ilişkin algılarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Çanakkale.
- Doğanay, A. (2005). Sosyal Bilgiler Öğretimi. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (İçinde s. 17-52). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dönmez, C. (2003). *Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler*. C. Şahin (Ed.). Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal bilgiler. (İçinde s. 31-41). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Durmuş, G. (2017). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Ve Çokkültürlü Eğitime Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Durmuş, M. Ş. (2020). *Ortaokul sosyal bilgiler müfredatında vatandaşlık eğitimi yaklaşımı ve öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekici, Ö. (2018). *Ortaokullarda vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunlara ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Engle, S. H., ve Ochoa, A. S. (1988). *Education for democratic citizenship: Decision making in the social studies*. New York: Teachers College.

- Elkatmış, M. (2013) “1998 Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programı ile 2010 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Programlarının Karşılaştırılması”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 14 (3), 59-74, 2013.
- Er, H., Ünal, F. ve Özmen, C. (2013). 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin 4. Sınıfa Alınmasına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Araştırma, *International Journal of Social Science*, 6 (8), 179-196.
- Eroğlu, E. (2016). *Farklı Milli Kimliklere Sahip Öğrencilerin Vatandaşlık (Eğitimi) Algılarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Erdem, A. R. ve Sarpkaya, R. (2010). Eğitim sistemimizin yetiştirmek istediği insan tipi açısından eğitim denetimimizin irdelenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 5(4), 1793-1812.
- Ersoy, A., F. (2016). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ve Öğrencilerinin Algısı, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3). 67-83.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ersoy, A. F. (2012). Annelerin vatandaşlık algısı çocuklarında vatandaşlık bilinci geliştirme uygulamaları ve karşılaştıkları sorunlar, *Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 12(3), 2111-2124.
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan Yayınevi.
- Eryılmaz, Ö., Bursa, S. ve Ersoy, A. F. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin etkin vatandaşlık ile sivil toplum kuruluşu algıları. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10 (2), 258-276.
- Esen, H. (2011). *Sosyal bilgiler öğretim programındaki insan hakları ve vatandaşlık bilinci ile ilgili konuların öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Esendemir, Ş. (2008). *Türkiye’de ve Dünya’da vatandaşlık eski sorular yeni anlayışlar*, Ankara: Birleşik Dağıtım.
- Eskicumalı, A. (2003). Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü 1923-1946. *B.Ü. Eğitim Dergisi*, 19(2), 15-29.
- Eurydice. (2005). *Citizenship education at school in Europe*. Belgium: European Commission.

- Farris, P. J. (2007). *Elementary and middle school social studies: an interdisciplinary, multicultural approach*. (5th edition). Illinois: Waveland Press, Inc.
- Feldmann, D. (2007). Citizenship education: current perspectives from teachers in threestates. *Educational Research Quarterly*, 30 (4), pp.3-15.
- Fidan, N. (2012). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Pegem Akademi. 3. Baskı. Ankara.
- Fidler, B. (2002). *Strategic management for school development*. London: Paul Chapman.
- Foerster, F. W. (1995). *İyi İnsan, İyi Vatandaş*. (3. Baskı) İstanbul: Doğan Kardeşler Yayıncılık.
- Gagrčin, E., Porten-Cheé, P., Leißner, L., Emmer, M., & Jørring, L. (2022). What Makes a Good Citizen Online? The Emergence of Discursive Citizenship Norms in Social Media Environments. *Social Media Society*, 8(1), 20563051221084297.
- Galtson, W. (2003). *Civic education and political participation*. Phi Delta Kappan, 85(1), pp.29-33.
- Genç, K. (2018). *Türkiye ve İran'daki vatandaşlık eğitiminin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Gençtürk, E. ve Sarpkaya, G. (2015). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yeterlikleri*. M. Safran (Ed.). Sosyal Bilgiler Öğretimi (İçinde s. 49-66). Ankara: Pegem Akademi.
- George, D. ve Mallery, P. (2011). *SPSS for windows step by step a simple guide and reference*(Fourthedition 11.0 update). <https://docs.google.com/file/d/0B7Ci0vaQcLjSNjNjOTY4OWMtMmM4MS00OWFjLWI5NzgtOTE2Y2FjMGJiMGx/edit> Erişim Tarihi: 18.12.2019.
- Gezer, M. (2020). Good human good citizen from the perspective of secondary school students. *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 49(2), 995-1024.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çeviri Editörleri: Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoglu). Ankara: Anı: Yayıncılık.
- Green, J. A. (1970). *Introduction to Measurement and Evaluation*. New York, Dodd, Mead Company.
- Güldü, Ö. (2020). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Bilimsel Araştırma Nedir?*, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/88342/mod_resource/content/1/KONU%201.pdf. Erişim Tarihi: 18 Ocak, 2020

- Gümüş, E., ve Şişman, M. (2012). *Eğitim ekonomisi ve planlaması*. Ankara: Pegem Akademi.
- Güngör, M. (2017). Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus-Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı:13(2), s.438-464.
- Gürbüz, G. (2006). *İlköğretim 7. Ve 8. Sınıflarda Vatandaşlık Bilgisi Dersinde Demokrasi Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Gürdoğan Bayır, Ö., Göz, N. L. ve Bozkurt, M. (2014). Sınıf Öğretmeni Adaylarına Göre Sosyal Bilgiler Dersinde Küresel Vatandaşlık. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 145-162.
- Güven, S. (2010). *İlköğretim Birinci Kademedeki Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir Durum Çalışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güven, S. (2011). *Sosyal Bilgiler Dersinde vatandaşlık eğitimi ve vatandaşlık eğitiminde modeller*. R. Turan ve A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Ed.). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar II (İçinde s.36-56). Ankara: Pegem Akademi.
- Gömleksiz, M. N., Kan, A. Ü. (2008). Eğitim Fakültesi ve Tezsiz Yüksek Lisans Kayıtlı Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 178. 43-63.
- Göz, N. L. (2010). *İlköğretimde Demokrasi Ve Vatandaşlık Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Gözütok, F. D. (2003). Hukuk İntitili Yurttaşlık Eğitimi. Türkiye Barolar Birliği'nin Düzenlediği Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi Konulu Uluslararası Toplantıda Sunulan Bildiri. Ankara.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2012). Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri, *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- Hahn, C. L. (1998). *Becoming political comparative perspectives on citizenship education*. Albany: State of New York.
- Handayani, M. I., & Wibowo, A. (2022). Project Citizen Model in Citizenship Education and Its Impact on Critical Thinking Skills for Elementary School Teacher Education Students. *International Journal of Elementary Education*, 6(2).
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi* (M. Delikara Üst, Çev.). Ankara: İmge.

- Hobbs, S.K. ve Putnam, J. (2016). Beginning teachers' experiences working with a district employed mentor in a North Carolina school district. *Journal of Organizational and Educational Leadership*, 2(1).
- Hocaoğlu, D. (2001). *Gençlik, İyi İnsan, İyi Vatandaş*. Gülen Dam, 6(2), 24-25.
- Hoge, J. D. (2002). Character education, citizenship education, and the social studies. *The Social Studies*, 93(3), 103-109.
- <http://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-kurul-kararlari/icerik/152> Erişim Tarihi: 24.12.2020
- <https://www.tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 12.02.2020
- Ignatieff, M. (1995). *The myth of citizenship*. Ronald Beiner (Ed.) Theorizing citizenship. Albany: State University of New York Press.
- Ikumelu, S. N. I., Bassey, M. E. ve Oyibe, O. A., (2015). Social Studies education and the need for value-based education in Nigeria. *British Journal of Education*, 3(11), 63-74.
- Ilgaz, S. (2008). *Sosyal Bilim Disiplinleri*. A. S. Bilgili (Ed.). Sosyal Bilgilerin Temelleri (İçinde s. 55 -148). Ankara: Pegem Akademi.
- Ikuenobe, P. A. (2020). Citizenship, Patriotism, and Liberal Morality. *Handbook of Patriotism*, 305-323.
- İbrahimoglu, Z. (2021). Who are good and bad citizens? A story-based study with seventh graders. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 34(3), 278-291.
- İbrahimoglu, Z. (2014). *Gayrimüslim Azınlıklara Göre Türkiye'de Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İlkokul Programı (1932). *Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- İpek, İ. (2011). *İlköğretim 6. Ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Hedeflere Uygunluğu Yönünden Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Johnson, R. B., ve Onwuegbuzie, A. J. (2004). "Mixed method research: A research paradigm whose time has come". *Educational Researcher*, 33(7): 14-26.
- Kab, İ. (2012). *Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Almanya'daki Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Eğitimi Ders Kitaplarıyla Karşılaştırılması*,

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kabapınar, Y. (2014). *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Kadıoğlu, A. (2008). *Vatandaşlığın dönüşümü: üyelikten haklara*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kaldırım, E. (2003). *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kan, Ç. (2009). Sosyal Bilgiler eğitiminde küresel vatandaşlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 25-30.

Karaca, E. (2004). Öğretmen Adaylarının Planlama ve Öğretim Süreci Yeterliklerine İlişkin Algıları. İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı.

Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E. ve Dicle, A. N. (2006). Öğretmen adaylarının demokratik tutum, nevrotik eğilimler ve kendini gerçekleştirme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 149-158.

Kaya, B. ve Ersoy, F. (2014). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin Sekizinci Sınıf Öğrencilerinde Vatandaşlık Algısının Oluşmasıyla İlişkisi, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, 252-303.

Kayaalp, F., Karameşe, E. N., & Karadeniz, Oğuzhan (2018). Prospective social studies teachers' perceptions on the concept of "citizen (ship)". *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 9(34), 2051-2068.

Karataş, S. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, <https://docplayer.biz.tr/18526492-Bilimsel-arastirma-yontemleri.html> adresinden 10 Ocak 2019 yılında ulaşılmıştır.

Karatekin, K. ve Sönmez, Ö. F. (2016). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Neden Coğrafya?* D. Dilek (Ed.). Sosyal Bilgiler Eğitimi (içinde s.151-175). Pegem Akademi.

Katılmış, A., Ekşi, H. ve Öztürk, C. (2011). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 839-859.

Karaduman, H. (2011). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi Ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımaları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi* (22. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.

- Kaya, M. (2006). *İlköğretim 8. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde yer alan kavramların kazanılmışlık düzeyi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, B., Kaya, A. (2012). Teknoloji Çağında Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Algıları. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3) 81-95.
- Kayri, M. (2009). Araştırmalarda gruplar arası farkın belirlenmesine yönelik çoklu karşılaştırma (Post-Hoc) teknikleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 56-64.
- Keskin, S. C., ve Yüceer, D. (2013). Danimarka’da vatandaşlık eğitimi. *Journal of Social Studies Education Research*, 4(1), 97-120.
- Kepenekçi, Y. (2014). *Eğitimciler İçin İnsan Hakları ve Vatandaşlık*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kerr, D. (2003). *Citizenship: Local, National and International* (Ed: Liam Gearon). Learning to teach citizenship in the secondary school. New York: Routledge Falmer.
- Kerr, D. (1999). *Citizenship education: A international comparison*. London: QCA/NFER.
- Keskiner, E. (2003). Türkiye’de Din Derslerinde Vatandaşlık Eğitimi, *Değerler Eğitimi Merkezi*, 1 (3), 38-42.
- Kılınç, H. H. (2013). 8. sınıf *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi kazanımlarının gerçekleşme düzeyine ilişkin öğretmen-öğrenci görüşleri ile derse yönelik öğrenci tutumları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı, Elâzığ.
- Kılınç, E., & Dere, İ. (2013). Lise Öğrencilerinin 'İyi Vatandaş' Kavramı Hakkındaki Görüşleri. *Journal of Social Studies Education Research*, 4(2).
- Kızılay, N. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmenim: Bana Göre İyi Vatandaş, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/11.
- Kızılay, N. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenim: bana göre iyi vatandaş, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(11), 987- 1006.
- Köroğlu, C. Z. ve Köroğlu, M. A. (2016). Bilim kavramının gelişimi ve günümüz sosyal bilimleri üzerine. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 1-15.
- Köse, T. Ç. (2016). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde değerler eğitimi*. S. Şimşek (Ed.). Sosyal Bilgiler Öğretimi (İçinde s. 245-270). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Köstüklü, N. (2006). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Konya: Ofset Matbaacılık.
- Kubiszyn, T. ve Borich, G. (2007). *Educational Testing and Measurement: Classroom. Application and Practice*. 8 th. Ed. WileyJossey-Bass.
- Kunst, M., Porten-Cheé, P., Emmer, M., & Eilders, C. (2021). Do “Good Citizens” fight hate speech online? Effects of solidarity citizenship norms on user responses to hate comments. *Journal of Information Technology & Politics*, 18(3), 258-273.
- Kuş, Z. ve Aksu, A. (2017). Vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin inançları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(8), 18-41.
- Kuş, Z. (2017). Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İnançları, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (8), 1-24.
- Kuscher, M. P. (2001). Can teacher’s personality influence development of identity in pupils? A. Ross (Ed.), *Learning for a Democratic Europe*. (295-301). London: CiCe Publication.
- Lagos, T. G. Global citizenship- towards a definition 15 Mart 2020 tarihinde <http://depts.washington.edu/gcp/pdf/globalcitizenship.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Leech, N. L. ve Onwuegbuzie, A. J. (2009). "A typology of mixed methods research designs". *Qual Quant*. 43, 265–275.
- Longman (2003), *Dictionary of Contemporary English*. UK: PearsonLongman.
- Malkoç, S. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık tiplerinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Martorella, P. H. (1998). *Social studies for elementary school children: Developing young citizens*. (2nd edition). New Jersey: Prentice-HallInc.
- Martin, L. A. (2008). Elementary and secondary teacher education students' perspectives on citizenship. *Action in Teacher Education*, 30(3), 54-63.
- Marshall, T. H. (2016). *Class, Citizenship and Social Development*. InBlaug, R. And Schwarzmantel, R. (Eds.), *Democracy: A Reader* (2nd ed.). Newyork: Columbia UniversityPress.
- Meydan, A. (2013). *Sosyal Bilgilerde Coğrafyanın Yeri ve Önemi*. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.). *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (İçinde s. 157- 172). Ankara: Pegem Akademi

- M.E.B (1995): İlköğretim Genel Müdürlüğü Ortaokul Programı. Ankara, (İlköğretim İkinci Kademe) 2. Baskı.
- MEB (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/> Erişim Tarihi: 10.10.2018.
- Merey, Z., Karatekin, K. ve Kuş, Z. (2012). İlköğretimde Vatandaşlık Eğitimi: Karşılaştırmalı Kuramsal Bir Çalışma, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(3), 795-821.
- Merriam, S., B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çeviri Editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Metin, Ö. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterliliklerinin belirlenmesi*, Doktora Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Mızrak, N. F. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin aktif vatandaşlık niteliklerine ilişkin düşüncelerinin analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Morris, P. ve Cogan, J. (2001). A comparative over view: civic education across six societies. *International Journal of Educational Research*, 35(1), 109-123.
- Morse, J. M. (2003). Principles of mixed methods and multimethod research design. In A. Tashakkori ve C. Teddlie (Eds.), *Handbook of mixed methods in social behavioral research* (pp. 189– 208). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mulhan, M. (2007). *İlköğretim 7.Sınıf Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Kavramlarının Öğrenilmesinde Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Faktörler ile Eğitim-Öğretim Uygulamalarının Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Narin, D. (2007). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programının vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- NCSS (National Council for Social Studies). (1993). Definition approved. *The Social Studies Professional* 114 (January/February), 3.
- Nguyen, V. T. (2022). Citizenship education: A media literacy course taught in Japanese university. *Citizenship, Social and Economics Education*, 21(1), 43-60.
- Ontas, T., ve Koc, E. S. (2020). Primary School Teacher Candidates' Views of Citizenship and Ideal Citizenship. *International Journal of Educational Methodology*, 6(2), 455-470.

- Osborne, K. (1999). *Democracy, democratic citizenship and education*. J.P. Portelli ve R.P. Solomon (Eds.). *Theerosion of democracy in education* (s. 29-61). Calgary: Detselig Enterprises.
- Osler, A. (1995). Introduction: citizenship, schooling and teacher education. A. Osler, H. Rathenow ve F. Starkey (Ed). *Teaching fo rCitizenship in Europe*.Staffordshire: Threntham Books.
- Özdemir, Y. (2021). Analysis of The Relationship Among Leadership Styles, School Culture and Student Achievement, *Journal of Research in Social Sciences and Language*,1(1), 77-90.
- Önal, G., Öztürk, C. ve Kenan, S. (2017). İngiltere vatandaşlık eğitimi programı: Toplumsal temelleri, boyutları ve temel bileşenleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 7(2), 373-395.
- Öncül, B. (2020). *İlkokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalıklarının akran öğretimiyle geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Öntaş, T., & Koç, E. S. (2020). Primary School Teacher Candidates' Views of Citizenship and Ideal Citizenship. *International Journal of Educational Methodology*, 6(2), 455-470.
- Özen, Y., Gül, A. ve Gülaçtı, F. (2007). Demokratik Eğitim Politikası (Eleştirel Bir Yaklaşım). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 111–130.
- Özbek, R. (2017). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders amaçlarının gerçekleşme düzeyi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(1), 359-371. DOI: 10.17679/inuefd.302771.
- Özdemir Özden, D. (2011). *İlköğretim okullarında çevresel vatandaşlık eğitimi* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özkan, İ. B. (2014). *19. Yüzyıldan Günümüze Hukuki ve Siyasi Bir Kavram Olarak Vatandaşlığın Dönüşümü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, R. (2011). Toplumsal yapı, değerler ve eğitim ilişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 333-344.
- Özkan, S. (2020). *Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersine ilişkin tutumları ve küresel vatandaşlık görüşleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Özmen, C. (2015). *Dünyada ve Ülkemizde Sosyal Bilgiler*. C. Dönmez ve K. Yazıcı (Ed.). Sosyal Bilgiler öğretimi (İçinde s. 3-21). Ankara: Pegem Akademi.

- Öztürk, C. ve Dilek, D. (2005). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları*. C. Öztürk ve D. Dilek. (Ed.). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi (İçinde s. 53-96). 5. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2015). *Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler Arası Bir Bakış*. C. Öztürk (Ed.). Sosyal Bilgiler Öğretimi (İçinde s. 1-32). Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk, C. ve Baysal N. (1999). İlköğretim 4-5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumu, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 13-21.
- Öztürk, F. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ideal vatandaşlık anlayışlarına yönelik bir anlatı sorgulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Parker, W. C. ve Jarolimek, J. (1997). *Social studies in elementary education*. New Jersey: Prentice Hall.
- Patton, M. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, Ankara; Pegem Akademi.
- Palaz, T. (2010). *İlköğretim 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Karikatür Kullanmanın Öğrenci Başarısına ve Derse Karşı Tutumuna Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Polat, S. (2020). Multidimensional analysis of the teaching process of the critical thinking skills. *Research in Social Sciences and Technology*, 5(2),134-157
- Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan günümüze vatandaşlık anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 127-157.
- Rehman, Z. U., & Naz, S.(2022). Citizenship among University Students: Perceptions of BS Students. *Global Educational Studies Review*, VII, 209-220.
- Russel, T. ve Muby, H. (1992). *Teachers and teaching: From classroom to reflection*. London: Falmer.
- Safran, M. (2011). *Sosyal bilgiler öğretimine bakış*. Bayram Tay, Adem Öcal (Ed.) içinde, Sosyal bilgiler öğretimi (s. 2-16). Ankara: Pegem Akademi.
- Saperstein, E. (2022). Post-pandemic citizenship: The next phase of global citizenship education. *Prospects*, 1-15.
- Sarısaman, S. (2008). Sosyal Bilim Disiplinleri. A. S. Bilgili (Ed.). *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (İçinde s. 55 -148). Ankara: Pegem Akademi.

- Sağlam, H. İ. (2012). İlköğretim Öğretmenlerinin Etkili Vatandaşlık Yeterlik Algılarının Çeşitli Değişkenler Arasından İncelenmesi). *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırma Dergisi*, sayı: 2012:3(2), s.71-85.
- Sampermans, D., Reichert, F., & Claes, E. (2021). Teachers' concepts of good citizenship and associations with their teaching styles. *Cambridge Journal of Education*, 51(4), 433-450.
- Sears, A. Ve Hebert, Y. (2004). Citizenship education 13.09-2014 tarihinde <http://www.ceaace.ca/sites/default/files/cea-2004-citizenship-education.pdf> sayfasından ulaşılmıştır.
- Sebell, D. (2021). Can Politics Be Taught? In *Xenophon's Socratic Education* (pp. 25-48). University of Pennsylvania Pres.
- Shaturaev, J. (2021). Indonesia: Superior Policies and Management For Better Education (Community development through Education). *Архивнаучныхисследований*, 1(1).
- Simonsen, K. B. (2022). Who's a good citizen? Status and power in minority and majority youths' conceptions of citizenship. *The British Journal of Sociology*, 73(1), 154-167.
- Siregar, I. (2021). The Existence of Culture in its Relevance to the Dynamics of Globalization: Bahasa Indonesia Case Study. *International Journal of Cultural and Religious Studies*, 1(1), 33-38.
- Som, İ. ve Karataş, H. (2015). Türkiye’de vatandaşlık eğitimi üzerine bir inceleme, *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33–50.
- Somech, A., & Eliyahu, N. (2022). Who Applies Pressure to Be a Good Citizen at School? Examining the Phenomenon of Citizenship Pressure Among Subject Teams. *Leadership and Policy in Schools*, 1-18.
- Sönmez, V. (2005). *Hayat ve Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*. (5. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2009). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Şirin, H. (2008). *Eğitimin Siyasal İşlevleri ve Türkiye’deki Sivil Toplum Örgütlerinin Bu İşlevlere İlişkin Görüşlerinin Analizi*. Yayımlanmış doktora tezi, Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tanrıöğen, A. (2006). Hayat ve Sosyal Bilgiler Öğretimi etkili vatandaş yetiştirme. A. Tanrıöğen (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (İçinde, s. 11-21). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

- Tanğ, E. (2017). *Türkiye'de 1923-1950 dönemi ulus devlet yapılanması ve gençlik politikaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Talim ve Terbiye Kurulu Bakanlığı (2005). *İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: TTK.
- Tay, B. (2013). *Sosyal Bilgiler Öğretiminin dünü bugünü ve yarını*. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.). Sosyal Bilgilerin Temelleri (İçinde s.1-17). Ankara: Pegem Akademi.
- Taymaz, H. (2009). *Okul Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi
- Tekin, H. (2009). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Temel Avrupa Birliği Terimleri, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 10 Şubat 2020 tarihinde http://www.ab.gov.tr/files/rehber/10_rehber.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Tezcan, M. (2004). *Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tobgay, K. (2021). Effectiveness of Teachers' use of Motivational Skills to enhance Student's Academic Learning outcome. *Journal of Humanities and Education Development (JHED)*, 3(4), 83-89.
- Toraman, Ç. (2012). *İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Programı'nın (2010) Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tonga, D. (2013). *8. Sınıf Öğrencilerinin Vatandaşlık Bilinci Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tonga, D. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programının değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(4), 780-803.
- Töre, N. (2017). Değişen dünyada vatandaşlık. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 5 (10), 553-595.
- Tully, J. (2008). *Two Meanings Of Global Citizenship: Modern and Diverse*. *Global Citizenship Education Philosophy*. Alan Britton And Harry Blee (Ed.) Theory And Pedagogy İçinde (S. 15-41). Netherlands: Sense
- Tupper, J. A. ve Cappello, M.P. (2012). (Re)creating citizenship: Saskatchewan high school students' understanding of the 'good' citizen. *Journal of Curriculum Studies*, 44 (1), 37-59.

- Turan, R. ve Ulusoy, K. (2013). *Sosyal Bilgilerde Tarihin Yeri ve Önem*. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.). Sosyal Bilgilerin Temelleri (İçinde s. 138- 155). Ankara: Pegem Akademi.
- Turgut, M. F. (1997). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metodları*. Ankara: Yargıcı Matbaası.
- Türnüklü, D. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24 (24), 543-559.
- Ülger, M. (2013). İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi Ara Disiplin Alanı Uygulamasının Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri Bağlamında Değerlendirilmesi, *Turkish Journal of Education*, 2 (3), 14-29.
- Ünlü, A. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin küresel vatandaşlık algıları ve sosyal bilgiler dersinde küresel vatandaşlık eğitime yönelik görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Üstel, F. (2008). *Makbul vatandaşın peşinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ulusoy, K. ve Gülüm, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde tarih ve coğrafya konuları işlerken öğretmenlerin materyal kullanma durumları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 85-99.
- Veldius, R. (1997). *Education for democratic citizenship: dimensions of citizenship core competencies and international activities*. (ED:430867) Eric veritabanından 28 Mart 2020 tarihinde edinilmiştir.
- Villalobos, C., Morel, M. J., & Treviño, E. (2021). What Is a “Good Citizen”? a Systematic Literature Review. *Good Citizenship for the Next Generation*, 13-32.
- Witt, A. (2022). Postpandemic futures of Global Citizenship Education for preservice teachers: Challenges and possibilities. *Prospects*, 1-14.
- Wong, K. L. (2021). Teachers’ perceptions of preparing “good citizens” for the democratic development: Hong Kong case. *Educational Studies*, 47(2), 238-255.
- Wood, J. (2010) ‘Preferred futures’: active citizenship, government and young people’s voices, *Youth and Policy*, 105, 50-70.
- Yazıcı, S. ve Yazıcı, F. (2010). Yurtseverlik eğitimi: Tarih ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin algı, tutum ve eğitimsel uygulamalarına yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (10), 649-660.

- Yeşilyaprak, B. (2003). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri (Gelişimsel Yaklaşım)*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2013). İlköğretim öğrencilerinin vatandaşlık eğitimi ile ilgili temel kavramlara ilişkin algılarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), s. 453-463.
- Yin, R. (1984). *Case study research: design and methods*. (3. Basım). California: Sage Publications.
- Yücel, H. A. (2017). *İyi Vatandaş İyi İnsan*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- YÖK. (2018). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. http://www.yok.gov.tr/documents/10279/41805112/Sosyal_Bilgileri_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf adresinden 3 Aralık 2018 tarihinde indirilmiştir.
- YÖK. (2007). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/30217/E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M+FAK%C3%9CLTES%C4%B0%20%C3%96%C4%9ERETMEN+YET%C4%B0%C5%9ET%C4%B0RME+L%C4%B0SANS+PROGRAMLAR.I.pdf/054dfc9e-a753-42e6-a8ad-674180d6e382> adresinden 3 Aralık 2018 tarihinde indirilmiştir.
- YÖK. (1998). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. http://www.yok.gov.tr/documents/10279/30217/Egitim_fakultesi_ogretmen_yetistirme_lisans_programlari_mart_98.pdf/5e166018-b806-48d5-ae136afd5dac511c adresinden 3 Aralık 2018 tarihinde indirilmiştir.
- Yök/Dünya Bankası (1998). *Fakülte-okul iş birliği*. http://www.yok.gov.tr/documents/10279/23817636/fakulte_okul_isbirligi.pdf den alınmıştır.
- Westheimer, J., ve Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American educational research journal*, 41(2), 237-269.
- Westheimer, J. (2009). Should Social Studies Be Patriotic? *Social Education*, 73(7), 316-320.
- Zabun, E. (2018). *Vatandaşlık eğitimine karşılaştırmalı bir bakış: Türkiye, Fransa*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Zarrillo, J. J. (2004). *Teaching elementary social studies principles and applications*. New Jersey: Perason Merrill ParenticeHall.

EKLER

Ek 1. Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği İzin Dilekçesi.....	153
Ek 2. Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu	153
Ek 3. Araştırma İzin Belgesi.....	154

Ek 1. Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği İzin Dilekçesi

ölçek izni Gelen Kutusu x 🔍 🖨️ 📧

ali çetiner 29 Ağu 2020 Cmt 10:56 ☆

Merhaba hocam, 'Vatandaşlık Eğilimleri Ölçeği' nizi tez çalışmamda kullanmak amacıyla izninizi istiyorum. Teşekkür ederim. İyi çalışmalar... Ali ÇETİNER(Nec...

ali çetiner 29 Ağu 2020 Cmt 10:57 ☆

----- Forwarded message ----- Gönderen: ali çetiner Date: 29 Ağu 2020 Cmt, 10:56 Subject: ölçek izni To: Nur Leman Göz <...

Nur Leman Balbağ 29 Ağu 2020 Cmt 23:03 ☆

Merhaba Ali Hocam, Ölçekle ilgili bilgiler tezde mevcut, kullanabilirsiniz iyi çalışmalar ali çetiner 29 Ağu 2020 Cmt, 10:57 tarihinde

ali çetiner 31 Ağu 2020 Pzt 07:38 ☆ ↶ ⋮

Alici: Nur ▾

Teşekkür ederim hocam, İyi Çalışmalar.

Nur Leman Balbağ , 29 Ağu 2020 Cmt, 23:03 tarihinde şunu yazdı:

Ek 2. Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu

Öğretmen Görüşme Formu

Değerli meslektaşım,

Öğretmenlerin “ideal (makbul) vatandaşlık kavramına” yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla bir araştırma yapıyorum.

Bu konudaki düşüncelerinizi, uygulamalarınızı ve önerilerinizi paylaşmanız durumunda ideal (makbul) vatandaşlığın öğretimine katkıda bulunacaksınız.

Bu görüşmede ifade edeceğiniz görüşlerin tümü gizli tutulacaktır. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Ali ÇETİNER

.....tarihinde ,.....İle ““ideal (makbul) vatandaşlık kavramına”” yönelik bilgi almak amacıyla görüşüyorum. Görüşmeye gönüllü olarak katıldığınız için teşekkür ederim.

Yer:

Saat:

1.MEB’de/özel sektörde/öğretmen olarak çalışıyorsunuz.

*Kendinizden biraz bahsedebilir misiniz?

*Kaç yıllık öğretmensiniz?

*Şimdiye kadar nerelerde çalıştınız?

2.Öğretmen olmaya nasıl karar verdiniz? Kendi kararınız mıydı?

*Etkilendiğiniz kişi ya da olaylar var mıydı?

*Öğretmenlik ile ilgili olarak fakülte öğrencisi olduğunuz zamanki düşünceleriniz ile şu andaki düşünceleriniz örtüşüyor mu?

Sizinle öğretim programlarında var olan ideal (makbul) vatandaşlık kavramını nasıl algıladığınız hakkında konuşmak istiyorum. Daha çok sizin bu konu ile ilgili düşüncenizle ilgileniyorum. Dolayısıyla ideal (makbul) vatandaşlık tanımını bilmeniz gerekmiyor. Bu görüşmeyi üç bölüme ayıracağım. İdeal (makbul) vatandaşlık kavramından başlayacağız, daha sonra sizin uygulamalarınız hakkında konuşacağız ve son olarak yararlandığınız kaynaklar üzerinde konuşacağız.

3. Şimdi sizden “ideal (makbul) vatandaşlık” kavramı hakkında görüşünüzü almak istiyorum. Bir kavram olarak; “ideal (makbul) vatandaşlık” ile ilgili neler söylersiniz?

* “ideal (makbul) vatandaşlık” denildiğinde aklınıza gelenler nelerdir?

* “ideal (makbul) vatandaşlık” size neleri çağrıştırmaktadır?

*Size göre “ideal (makbul) vatandaş” kimdir?

4. Sizce ideal (makbul) vatandaşlık nasıl öğretilip, geliştirilebilir?

*Sınıf içi uygulamalarına dönük ideal (makbul) vatandaşlığın öğretimi konusunda neler söylemek istersiniz? Açıklar mısınız?

*Bu konuda yaptığınız uygulamalardan bahseder misiniz?

5. İdeal (makbul) vatandaşlığın öğretimi ile ilgili eklemek istediğiniz başka düşünce ya da öneriniz varsa lütfen belirtiniz.

Görüşmeye katıldığınız için tekrar teşekkür ederim.

Ek 3. Araştırma İzin Belgesi

T.C.
KONYA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 83688308-605.99-E.6369900
Konu : Araştırma İzni (Ali ÇETİNER)

28.03.2019

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : 25/03/2019 tarihli ve 48178250-300-E.5078 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi Ali ÇETİNER'in "Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenlerinin İdeal Vatandaşlık Algısı ve Sınıf İçi Uygulamaları" konulu araştırmasını uygulama talebi incelenmiştir.

Araştırmanın; Karatay, Meram ve Selçuklu ilçelerinde bulunan ekli listede adı yazılı okullarda görevli öğretmenlere eğitim öğretimi aksatmamak kaydıyla uygulanmasında sakınca görülmemektedir. Araştırmacının, Müdürlüğümüze bağlı eğitim kurumlarındaki çalışmalarını 2018-2019 eğitim öğretim yılı içerisinde tamamlaması zorunludur. Araştırma kapsamında yürütülecek çalışmaların 2018-2019 eğitim öğretim yılında tamamlanmaması durumunda Müdürlüğümüzden tekrar izin alınması gerekmektedir.

Araştırmada Müdürlüğümüz tarafından onaylanarak gönderilen veri toplama araçları kullanılacak olup, araştırma sonucunun CD ortamında iki nüsha olarak Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir.

Bilgilerinizi ve adı geçene tebliğini arz ederim.

Seyit Ali BÜYÜK
İl Millî Eğitim Müdürü

Ek:

- 1-Öğretmen Görüşme Formu (2 Sayfa)
- 2-İdeal Vatandaşlık Algısı Ölçeği (2 Sayfa)
- 3-Okul Listesi (9 Sayfa)

Akçeşme Mah.Garaj Cad. No: 4 Karatay/KONYA
Elektronik Ağ: <http://konya.meb.gov.tr>
e-posta: istatistik42@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için : Abdurrahman KAYNAK - Şef
Ali Naci İŞİK VHKİ
Tel: (0 332) 353 30 50 - Faks : (0 332) 351 59 40

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 775d-f203-3d6b-bfdb-1815 kodu ile teyit edilebilir.